

TARIMSAL EKONOMİ VE POLİTİKA GELİŞTİRME ENSTİTÜSÜ
TEPGE

**Baklagil (Nohut, Kuru Fasulye, Kırmızı Mercimek)
Üretiminde Fark Ödemesi Desteklerinin Etkisi**

Mine HASDEMİR

Prof. Dr. Bülent MİRAN

Mehmet HASDEMİR

Kübra POLAT

TEPGE YAYIN NO: 265
ISBN: 978-605-9175-38-8

© TEPGE
Her Hakkı Saklıdır.

Ocak 2016

İletişim:

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kampüsü
3 Nolu Giriş
Eskişehir Yolu 9.km
Lodumlu/ANKARA

Telefon: 0312 287 5833

Faks: 0312 287 5458

TAGEM/TEAD/13/A15/P01/001 nolu projenin sonuç raporudur.

TEPGE'nin izni olmaksızın basılamaz, basılı veya elektronik materyal olarak çoğaltılamaz ve/veya dağıtılamaz.
Kaynak gösterilmek şartı ile alıntı yapılabilir.
Yayın içerisindeki her türlü yorum ve değerlendirmeler yazara aittir ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve TEPGE'nin görüşlerini yansıtmaz.

ÖNSÖZ

Üretimde kullanılan girdiler ve teknoloji düzeyi tarımsal ürünlerin miktar ve kalite özellikleri üzerindeki en önemli etkenlerdir. Ancak gelişmiş ülkelerde bile teknoloji düzeyi, tarım sektörünün sahip olduğu özellikler ve karşı karşıya olduğu risklere karşı tam güvence sağlayamamakta olup bu durum sektörün desteklenmesini ve korunmasını gerektirmektedir. Diğer taraftan, sektörde üretim sürecinin uzun, parasal geri dönüşüm hızının düşük, sermaye birikimi ve yatırımların yetersiz olması destekleme ve teşviklerin önemini artırmaktadır.

Tarımsal desteklerin; amaçları ve politika araçları ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte, tüm ülkelerin ekonomi politikaları içinde önemli bir yer tutmaktadır. 5488 sayılı Tarım Kanununda tarımsal desteklemelerin amacının; tarım sektörünün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak, sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmak olduğu ayrıca tarımsal destekleme politikalarının, ekonomik ve sosyal etkinlik ile verimlilik koşullarını sağlayacak programlarla uygulanacağı belirtilmiştir.

Kıt kaynakların etkin kullanımını sağlamaya yönelik çıktılara ulaşmak amacıyla tarıma yapılan destekler arasında yer alan “Fark Ödemesi Destekleri”nin etkilerini inceleyen bu proje 2013 yılında başlayıp iki yılda tamamlanmış ve önemli sonuçlar elde edilmiştir. Öncelikle fark ödemesi desteklerinin arz üzerine ve üretici tercihlerindeki etkilerinin belirlendiği çalışma, başta projeyi destekleyen Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının politika yapıcıları olmak üzere buğday, mısır, çeltik, pamuk, ayçiçeği, soya, nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek ürünleri ile ilgili sektörler ve paydaşlar açısından da önem arz etmektedir.

Bu projenin her aşamasında desteğini ve emeğini esirgemeyen Proje Danışmanımız Prof. Dr. Bülent MİRAN’a, büyük emek sarf ederek anketleri yapan 27 İl (Şanlıurfa, Konya, Mardin, Diyarbakır, Kütahya, Kırşehir, Niğde, Antalya, Erzincan, Karaman, Kilis) GTHB yöneticilerine ve teknik personeline, anketleri sabırla cevaplayan üreticilere teşekkürü bir borç biliriz.

Mehmet Cihad KAYA
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	3
1.1 Konunun Önemi.....	3
1.2 Çalışmanın Amacı.....	4
2. MATERYAL VE YÖNTEM	7
2.1 Materyal	7
2.2 Yöntem.....	7
2.2.1 Ana kitlenin belirlenmesi	7
2.2.2 Anket hazırlama ve uygulama.....	9
2.2.3 Verilerin analizinde kullanılan yöntem	10
3. KAYNAK ÖZETLERİ	18
4. DESTEKLEME POLİTİKALARI.....	22
4.1 Fark Ödemesi Destekleri	22
4.1.1 Fark Ödemesi Desteklerinin Hukuki Dayanağı.....	23
4.1.2 Fark Ödemesi Desteği Kapsamında Yer Alan Ürünler	25
4.2 Girdi Destekleri	29
4.3 Hedef Fiyat Politikası	30
4.4 Tek Ödeme Politikası	31
4.5 Dünya’da Baklagil Destekleme Politikaları	32
5. NOHUT.....	35
5.1 Dünyada ve Türkiye’de Durum	35
5.1.1 Dünyada Durum	35
5.1.2 Türkiye’de Durum.....	38
5.2 Araştırma Bulguları	44
5.2.1 İşletmelerin Sosyal ve Yapısal Özellikleri	44
5.2.2 Nohut Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları	47
5.2.4 Nohut Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate.....	50
Alacakları Unsurlar	50
5.2.5 Nohut Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercihinde Etkili Olan Faktörler	52
5.2.6 Fark Ödemesi Desteğinin Nohut Üreticilerinin Tercihleri Üzerindeki Etkisi.....	54
5.2.7 Fark Ödemesi Desteklerinin Nohut Arzı Üzerine Etkileri	55
5.2.8. Nohut Üretiminde Kabul İsteği (WTA) ve Üretici Rantı.....	57
6. KURU FASULYE.....	59

6.1 Dünyada ve Türkiye’de Durum	59
6.1.1 Dünyada Durum	59
6.1.2 Türkiye’de Durum	62
6.2 Araştırma Bulguları	66
6.2.1 İşletmelerin Sosyal ve Yapısal Özellikleri	66
6.2.2 Kuru Fasulye Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları.....	69
6.2.3 Kuru Fasulye Üreticilerinin Üretimlerini Artırmaya/Sürdürmeye Yönelik Dikkate Alacakları Unsurlar	70
6.2.4 Kuru Fasulye Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar	72
6.2.5 Kuru Fasulye Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercihinde Etkili Olan Faktörler	73
6.2.6 Fark Ödemesi Desteğinin Kuru Fasulye Üreticilerinin Tercihleri Üzerindeki Etkisi	75
6.2.7 Fark Ödemesi Desteklerinin Kuru Fasulye Arzı Üzerine Etkileri	76
6.2.8 Kuru Fasulye Üretiminde Kabul İsteği (WTA) ve Üretici Rantı	79
7. KIRMIZI MERCİMEK	80
7.1 Dünyada ve Türkiye’de Durum	80
7.1.1 Dünyada Durum	80
7.1.2 Türkiye’de Durum.....	84
7.2.1 İşletmelerin Sosyal ve Yapısal Özellikleri.....	88
7.2.2 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları	91
7.2.3 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Üretimlerini Artırmaya/Sürdürmeye Yönelik Dikkate Alacakları Unsurlar	93
7.2.4 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar.....	94
7.2.5 Kırmızı Mercimek Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercihinde Etkili Olan Faktörler.....	95
7.2.6 Fark Ödemesi Desteğinin Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Tercihleri Üzerindeki Etkisi	98
7.2.7 Fark Ödemesi Desteklerinin Kırmızı Mercimek Arzı Üzerine Etkileri.....	99
7.2.8 Kırmızı Mercimek Üretiminde Kabul İsteği (WTA) ve Üretici Rantı	101
8. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	103
9. KAYNAKLAR	107

TABLolar

Tablo 2. 1 Türkiye’de Kuru Fasulye Üreten İşletmeler İçin Örnek Hacmi.....	8
Tablo 2. 2 Türkiye’de Nohut Üreten İşletmeler İçin Örnek Hacmi	8
Tablo 2. 3 Türkiye’de Kırmızı Mercimek Üreten İşletmeler İçin Örnek Hacmi	9
Tablo 2. 4 AHP’de Kullanılan Tercih Ölçeği.....	11
Tablo 2. 5 Ürünlerin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler	14
Tablo 4. 1 Prim destekleri(1993-2003)	25
Tablo 4. 2 Prim destekleri (2004-2008)	26
Tablo 4. 3 Fark ödemesi destekleri (2009-2015).....	27
Tablo 4. 4 2013 yılı Mazot ve Gübre Destekleri Destekleme Miktarları (TL/da).....	30
Tablo 5. 1 Dünya Nohut Ekim Alanı (000 ha)	35
Tablo 5. 2 Dünya Nohut Üretimi (000 ton).....	36
Tablo 5. 3 Dünya Nohut İthalatı (000 ton)	37
Tablo 5. 4 Dünya Nohut İhracatı (000 ton)	37
Tablo 5. 5 Dünya Nohut Üretici Fiyatları (\$/ton).....	38
Tablo 5. 6 Türkiye’de Nohut Ekim Alanı (000 ha)	39
Tablo 5. 7 Türkiye’de Nohut Üretimi (000 ton).....	40
Tablo 5. 8 Türkiye’de Nohut İhracatı (ton)	41
Tablo 5. 9 Türkiye’de Nohut İthalatı(ton)	41
Tablo 5. 10 Türkiye’de Aylar İtibariyle Nohut Üretici Fiyatları (TL/kg).....	42
Tablo 5. 11 Türkiye’de Aylar İtibariyle Nohut Tüketici Fiyatları (TL/kg).....	43
Tablo 5. 12 Üreticilerin Genel Özellikleri.....	44
Tablo 5. 13 Nohut İşletmelerin Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Durumu	46
Tablo 5. 14 Nohut İşletmelerin Parsel Sayısı ve Sulama Durumu	46
Tablo 5. 15 İşletmelerde Nohut Üretimi.....	47
Tablo 5. 16 Nohut Pazarlama Kanalları	47
Tablo 5. 17 Nohut Üreticilerin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları	48
Tablo 5. 18 Nohut Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Unsurlar.....	50
Tablo 5. 19 Nohut Üreticilerin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar.....	51
Tablo 5. 20 Nohut Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenleri.....	52
Tablo 5. 21 Nohut Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Dereceleri.....	52

Tablo 5. 22 Nohut Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenlerine Göre Derecelendirilmesi	53
Tablo 5. 23 Nohut Üreticilerinin Fark Ödemesi Desteğini Tercih Etmesi Üzerine Etki Eden Faktörler	54
Tablo 5. 24 Nohut İçin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler	56
Tablo 5. 25 Nohut İçin Tahmin Edilen Arz Modeli	57
Tablo 5. 26 Nohut Üretiminde Üreticilerin Kabul İsteği.....	58
Tablo 6. 1 Dünya’da Kuru Fasulye Ekim Alanı (000 ha)	59
Tablo 6. 2 Dünya’da Kuru Fasulye Üretimi (000 ton)	60
Tablo 6. 3 Dünya Kuru Fasulye İthalatı (000 ton)	61
Tablo 6. 4 Dünya Kuru Fasulye İhracatı (000 ton).....	61
Tablo 6. 5 Dünya Kuru Fasulye Fiyatları(\$/ton)	62
Tablo 6. 6 Türkiye Kuru Fasulye Ekim Alanı (000 da).....	62
Tablo 6. 7 Türkiye Kuru Fasulye Üretimi (000 ton)	63
Tablo 6. 8 Türkiye Kuru Fasulye İhracatı (ton).....	64
Tablo 6. 9 Türkiye Kuru Fasulye İthalatı (ton)	64
Tablo 6. 10 Türkiye Kuru Fasulye Fiyatları (TL/kg)	65
Tablo 6. 11 Üreticilerin Genel Özellikleri.....	66
Tablo 6. 12 Kuru Fasulye İşletmelerin Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Durumu.....	67
Tablo 6. 13 Kuru fasulye İşletmelerin parsel sayısı ve sulama durumu.....	68
Tablo 6. 14 İşletmelerde Kuru Fasulye Üretimi	68
Tablo 6. 15 Kuru Fasulye Pazarlama Kanalları.....	69
Tablo 6. 16 Kuru Fasulye Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları.....	70
Tablo 6. 17 Kuru fasulye Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Unsurlar.....	71
Tablo 6. 18 Kuru Fasulye Üreticilerin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar	72
Tablo 6. 19 Kuru Fasulye Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenleri	73
Tablo 6. 20 Kuru Fasulye Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Dereceleri	74
Tablo 6. 21 Kuru Fasulye Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenlerine Göre Derecelendirilmesi	74
Tablo 6. 22 Kuru Fasulye Üreticilerinin Fark Ödemesi Desteğini Tercih Etmesi Üzerine Etki Eden Faktörler.....	76

Tablo 6. 23 Kuru Fasulye İçin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler	77
Tablo 6. 24 Kuru Fasulye İçin Tahmin Edilen Arz Modeli	78
Tablo 6. 25 Kuru Fasulye Üretiminde Üreticilerin Kabul İsteği	79
Tablo 7.1 Dünya Mercimek Ekim Alanı (000 ha).....	80
Tablo 7.2 Dünya Mercimek Üretimi (000 ton).....	81
Tablo 7.3 Dünya Mercimek İthalatı (000 ton).....	82
Tablo 7.4 Dünya Mercimek İhracatı (000 ton).....	83
Tablo 7.5 Dünya Mercimek Fiyatları(\$/ton)	83
Tablo 7.6 Türkiye’de Kırmızı Mercimek Ekim Alanı (000 da)	84
Tablo 7.7 Türkiye’de Kırmızı Mercimek Üretimi (000 ton).....	85
Tablo 7.8 Türkiye’de Kırmızı Mercimek İhracatı (ton)	86
Tablo 7.9 Türkiye’de Kırmızı Mercimek İthalatı (ton)	86
Tablo 7.10 Türkiye Üretici ve Tüketici Fiyatları (TL/kg).....	87
Tablo 7.11 Üreticilerin Genel Özellikleri.....	88
Tablo 7.12 Kırmızı Mercimek İşletmelerin Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Durumu.....	90
Tablo 7.13 Kırmızı Mercimek İşletmelerin Parsel Sayısı ve Sulama Durumu	90
Tablo 7.14 İşletmelerde Kırmızı Mercimek Üretimi.....	91
Tablo 7.15 Kırmızı Mercimek Pazarlama Kanalları	91
Tablo 7.16 Kırmızı Mercimek Üreticilerin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları.....	92
Tablo 7.17 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Unsurlar.....	93
Tablo 7.18 Kırmızı Mercimek Üreticilerin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar	95
Tablo 7.19 Kırmızı Mercimek Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenleri.....	96
Tablo 7.20 Kırmızı Mercimek Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Dereceleri.....	96
Tablo 7.21 Kırmızı Mercimek Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenlerine Göre Derecelendirilmesi	97
Tablo 7.22 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Fark Ödemesi Destegini Tercih Etmesi Üzerine Etki Eden Faktörler	98
Tablo 7.23 Kırmızı Mercimek İçin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler ..	99
Tablo 7.24 Kırmızı Mercimek İçin Tahmin Edilen Arz Modeli	101
Tablo 7.25 Kırmızı Mercimek Üretiminde Üreticilerin Kabul İsteği.....	102

ŞEKİLLER

Şekil 1. 1 Bir AHP Modeli (Günden ve Miran 2008).	11
Şekil 1. 2 Çalışmada Kullanılan Hiyerarşik Model	12
Şekil 4. 1 Hububatların desteklendiği havzalar.	28
Şekil 4. 2 Yağlı tohumlu bitkilerin desteklendiği havzalar.	28
Şekil 4. 3 Baklagillerin desteklendiği havzalar.	29
Şekil 5. 1 Dünya Nohut Ekim Alanı ve Üretimi.....	36
Şekil 5. 2 Önemli Üretici Ülkelerde Nohut Üretici Fiyatları (\$/ton).....	38
Şekil 5. 3 Türkiye’de Nohut Ekim Alanı ve Üretimi	40
Şekil 5. 4 Türkiye’de Nohut İhracat ve İthalatı (bin ton)	42
Şekil 5. 5 Türkiye’de Yıllar İtibariyle Nohut Üretici ve Tüketici Fiyatları (TL/kg).....	43
Şekil 5. 6 Nohut Üreticilerin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları.....	49
Şekil 5. 7 Nohut Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Unsurlar	50
Şekil 5. 8 Nohut Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar	51
Şekil 6. 1 Dünya’da Kuru Fasulye Ekim Alanı ve Üretimi.....	60
Şekil 6. 2 Türkiye’de Kuru Fasulye Ekim Alanı ve Üretimi.....	63
Şekil 6. 3 Kuru Fasulye Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları.....	70
Şekil 6. 4 Kuru fasulye Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Unsurlar	71
Şekil 6. 5 Kuru Fasulye Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar.....	73
Şekil 7. 1 Dünya Mercimek Ekim Alanı (bin ha) ve Üretimi(bin ton).....	82
Şekil 7. 2 Türkiye’de Kırmızı Mercimek Ekim Alanı ve Üretimi.....	85
Şekil 7. 3 Kırmızı Mercimek Üreticilerin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları.....	92
Şekil 7. 4 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Unsurlar	94
Şekil 7. 5 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar.....	95

EK 1. Örnek Anket Soruları

1. GİRİŞ

1.1 Konunun Önemi

Tarım sektörü, nüfusun gıda maddeleri gereksinimini karşılaması, tarıma dayalı sanayinin hammadde kaynağını oluşturması, istihdam yaratması, dışa bağımlılığın azaltılması gibi nedenlerle ekonomi üzerinde stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye 1980'li yılların sonuna kadar dünyada gıda bakımından kendine yeterli ülkeler arasında sayılmaktayken, 1990'lı yılların başından itibaren birçok üründe net ithalat yapar konuma gelmiştir. 2014 yılına gelindiğinde ise, Türkiye gıda emniyetini sağlamış az sayıda gelişmekte olan ülkeler arasında olup, kişi başına gelir artışı, gelir dağılımındaki dengesizliğin azalması, nüfus artışı, kentleşme, nüfusun yaş piramidindeki değişimi ve turist sayısındaki artış gibi faktörler gıda ürünlerine olan talebin büyümesini hızlandırmıştır. Bu durumda, yurtiçi üretimin talep artışının gerisinde kalması nedeniyle bazı ürünlerde arz açığının ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Tarımsal ürünlerin miktar ve kalite özellikleri üzerindeki en önemli etkenler; üretimde kullanılan girdiler ve teknoloji düzeyidir. Ancak en gelişmiş ülkelerde bile teknoloji düzeyi, tarım sektörünün sahip olduğu özellikler ve karşı karşıya olduğu risklere karşı tam güvence sağlayamamakta olup bu durum sektörün desteklenmesini ve korunmasını gerektirmektedir. Diğer taraftan, sektörde üretim sürecinin uzun, parasal geri dönüşüm hızının düşük, sermaye birikimi ve yatırımların yetersiz olması destekleme ve teşviklerin önemini artırmaktadır.

Tarımsal destekler; amaçları ve politika araçları ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte, günümüzde tüm ülkelerin ekonomi politikaları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Tarımsal destekleme politikaları ile;

- Yeterli ve güvenli besin arzının sağlanması,
- Üretimde kalite ve verimliliğin artırılması,
- Üretici gelirlerinde istikrarın sağlanması ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi,
- Üretimin piyasa koşullarına uygun, iç ve dış talep doğrultusunda geliştirilmesi ve yönlendirilmesi,
- İhracatın geliştirilmesi ve çok taraflı dünya ticaret sistemine uyum sağlanması,
- Toplumda ekonomik ve sosyal dengelerin sağlanması ve korunması,
- Doğal kaynakların korunmasını hedefleyen, dengeli ve çevreyle uyumlu altyapının oluşarak çevre yönetimi ve kalitesine katkıda bulunması hedeflenmektedir.

Türkiye'de tarımsal destekler; alan bazlı destekler, bitkisel üretim destekleri, hayvancılık destekleri, kırsal kalkınma destekleri ve diğer destekler (tarım sigortası, ÇATAK vb) şeklinde uygulanmaktadır. 2013 yılında toplam 8,7 milyar TL tarımsal destekleme ödemesi yapılmıştır. Bitkisel üretim destekleri içinde yer alan fark

ödemesi desteği toplam destekleme ödemelerinden %30 pay alırken, hayvancılık destekleri %31, alan bazlı destekler ise %25 pay almaktadır (GTHB, 2013).

Türkiye’de tarımsal desteklemeler kapsamında, bazı tarımsal ürünlere fark ödemesi (prim) desteği yapılmasına ilişkin ilk uygulamaya 1993 yılında kütlü pamukla başlanmış ancak daha sonra çeşitli nedenlerle son verilmiştir. 1998 yılından itibaren ise yeniden uygulamaya geçilmiştir. Bir taraftan üreticiyi korurken, diğer taraftan sanayiye dünya fiyatlarından hammadde temin edilmesini sağlamak amacıyla uygulanan prim sistemi, Türkiye’nin yanı sıra birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede yaygın olarak uygulanmaktadır. Fark ödemesi desteği ile 5488 Sayılı Tarım Kanununun tarımsal destekleme araçlarını düzenleyen 19. maddesine dayanılarak tarımsal ürünlerin üretiminin artırılması amaçlanmaktadır (GTHB, 2005). “Fark Ödemesi Desteği”, ürün piyasalarında oluşacak fiyatları etkilemeksizin üretici gelirlerini doğrudan, tarımsal üretim, ürün kalitesi ve verimlilik düzeylerini dolaylı olarak etkileme gücüne sahiptir.

Türkiye’de pamuk (kütlü), ayçiçeği (yağlık), soya, kanola, aspir, mısır (dane), zeytinyağı, çay, buğday (ve diğer hububatlar), çeltik ve baklagillerde (kuru fasulye, nohut, mercimek) fark ödemesi desteği uygulanmakta olup 2013 yılında fark ödemesi desteği kapsamında 2,6 milyar TL destekleme ödemesi yapılmıştır. Fark ödemesi desteği için yapılan ödemelerin ürünlere göre dağılımında; pamuk %36, ayçiçeği %10, soya %1, kanola ve aspir %1, mısır %7, zeytinyağı %2, çay %5, buğday %30, diğer hububatlar %3, çeltik %3 ve baklagiller %1 pay almıştır (GTHB, 2013).

1.2 Çalışmanın Amacı

Bu projede Türk tarım politikası amaç ve önceliklerine paralel olarak ürün miktarı ve ürün kalitesinin yönlendirilmesinde etkili olduğu düşünölen ve 2013 yılında toplam tarımsal destekleme ödemelerinde %30 ile en önemli destek kalemlerinden birini oluşturan fark ödemesi desteklerinin üretici kararları üzerindeki etki derecesinin belirlenmesi, üretici kararlarında etkili faktörlerin ortaya konulması, bu ürünlere farklı destekleme yöntemlerinin etkisi de dikkate alınarak arz fonksiyonlarının tahmin edilmesi ve üretici rantının hesaplanması amaçlanmaktadır. Proje kapsamında baklagiller (kuru fasulye, nohut, kırmızı mercimek). ele alınmıştır.

Ürünlerin seçiminde aşağıdaki nedenler dikkate alınmıştır;

- Kuru fasulye insan beslenmesinde önemli bir bitkisel protein kaynağıdır. Türkiye’nin hemen hemen bütün illerinde üretimi yapılan fasulye, en fazla İç Anadolu Bölgesi’nde yetiştirilmektedir. 2004 yılında 250 bin ton olan kuru fasulye üretimi, 2013 yılında %22 azalma ile 195 bin tona

gerilemiştir(TÜİK,2014a). Kuru fasulye üretimindeki gerilemenin en önemli nedeni girdi maliyetlerinin yükselmesi, sertifikalı tohum kullanımının yetersizliği ve son yıllarda yaşanan olumsuz iklim şartlarıdır. Nitekim iklim değişiklikleri ve yaz yağmurlarının uzun sürmesi zamanında ekim yapılamamasına neden olurken, zamansız yağmurlar da ürünün tarlada çürümesine neden olmuştur. Kuru fasulye girdi maliyetlerine bakıldığında; birim fasulye miktarı ile satın alınan girdi miktarında azalmalar meydana gelmiştir.

- Nohut, Türkiye’de çok eski yıllardan beri tarımı yapılan ve insan beslenmesinde kullanılan bir yemeklik tane baklagil bitkisidir. Nohut, yemeklik tane baklagiller içerisinde kurağa en dayanıklı bitki olduğundan, kurak ve yarı kurak alanlarda ekim nöbetine girerek nadas alanlarının daraltılmasında önemli rol oynamaktadır. Türkiye’de 2004 yılında 620 bin ton olan nohut üretimi 2013 yılında %18 azalma ile 506 bin tona gerilemiştir(TÜİK,2014a). Nohut üretimindeki gerilemenin en önemli nedeni, nohut ekim alanlarının hızla düşmesi ve son iki yılda görülen antraknoz hastalığı ve yağış düzensizliğidir. Nohuttaki girdi maliyetlerinin yıllara göre gelişimine bakıldığında; nohut üretici fiyatının yıllara göre yükselmesi nedeniyle birim nohut miktarı ile alınabilecek girdi miktarında artış gözlemlenmiştir
- Kırmızı mercimek, kuru tanelerinde protein oranı en yüksek olan yemeklik tane baklagillerdendir. Kurak ve yarı kurak alanlarda mercimeğin ekim nöbetine girmesi, gerek birim alandan elde edilen verimin artırılması, gerekse nadas alanlarının azaltılması açısından önemlidir. Türkiye’de 2004 yılında 480 bin ton olan kırmızı mercimek üretimi 2013 yılında %18 azalma ile 395 bin tona gerilemiştir(TÜİK,2014a). Kırmızı mercimek üretimindeki gerilemenin en önemli nedeni özellikle son yıllarda Güney Doğu’da yaşanan kuraklık, yağışların ilkbahar aylarında bu bölgede bir önceki yılın aynı döneme göre %100 artış göstermiş olması ve kırmızı mercimek ekim alanlarının azalmasıdır. Mercimekteki girdi maliyetlerine bakıldığında; birim mercimek miktarı ile satın alınan girdi miktarında azalmalar görülmektedir.

Geçmişte ülkelerin kendi öncelikleri doğrultusunda şekillenen ve uygulanan destekleme sistemlerinden bir kısmı, Dünya Ticaret Örgütü Tarım Antlaşması’ndan itibaren tamamen terk edilmiş, bazıları ise çeşitli sınırlamalar altında yürütülebilir hale gelmiştir. Özellikle son yıllarda tüm dünyada artan gıda fiyatları ve yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle fark ödemesi şeklinde yapılan desteklemelerin kontrollü kullanılması gerekliliği gündeme gelmiştir. Bu nedenle üreticilerin üretim kararı içerisinde tarımsal desteklerin etkisinin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak tarımsal faaliyetlerin birçok faktöre bağlı olarak gerçekleştirilmesi nedeniyle, tek başına desteğin etkisinden ziyade üreticilerin karar verme sürecinde etkili olan faktörlerin incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Karar verme, zaman içinde oluşan bazı etki ve incelemelerin bir sonucu olup, bir anlık eylemden çok bir dizi eylemi içeren ve belirli bir zaman dilimi içinde oluşan bir süreçtir. Bu süreçte; üretim farklılığının etkinliği, anlaşılabilirliği, ekolojik yapı, sürdürülebilirliğin sağlanması, üretici tarafından uygulanabilir olması, ayrıca toplumsal kurallar ve baskılar üretici kararlarını etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bireysel duygular, düşünceler, algılamalar, hatırlamalar ve herhangi bir durumdan çıkarılan sonuçlar üreticileri karar verirken bilinçli veya bilinçsiz olarak etkileyen unsurlardır. Ayrıca devlet tarafından verilen destekler de üretici kararlarını etkileyebilmektedir (Konyar ve Osborn,1990; Koppelman ve French, 1996; Lebon ve Arnoud, 2000; Geason ve ark., 2003; Yavuz, 2004).

Bu bilgiler ışığında projenin amaçları;

- 1) Nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek için, üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerinin belirlenmesi,
- 2) Fark ödemesi desteklerinin her ürün için ayrı olmak üzere üretici kararları üzerindeki etki derecesinin belirlenmesi,
- 3) Her bir ürün için, üretici kararlarında etkili diğer faktörlerin ortaya konulması,
- 4) Ele alınan ürünlerde farklı destekleme yöntemlerinin etkisi de dikkate alınarak arz fonksiyonlarının tahmin edilmesi ve üretici rantının hesaplanması

olarak belirlenmiştir.

5488 sayılı Tarım Kanunu ile tarımsal desteklemelerin amacının, tarım sektörünün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak, sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmak olduğu, ayrıca tarımsal destekleme politikalarının, ekonomik ve sosyal etkinlik ile verimlilik koşullarını sağlayacak programlarla uygulanacağı belirtilmiştir.

Tarım kanunuyla belirlenen bu amaç doğrultusunda bu projenin temel gerekçeleri;

- 1) Nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek ürünlerinin üretim kararında etkili olan faktörlerin belirlenmesinin yanı sıra fark ödemesi desteklerinin üretim kararındaki etkisi oransal olarak belirlenerek tarımsal destekleme politikaları kapsamında karar alıcılara fayda sağlamak,
- 2) Ayrıca arz açığı olan ürünleri üretme kararında üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerinin belirlenmesi suretiyle kıt kaynakların etkin kullanımını sağlamaya yönelik çıktılara ulaşmaktır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1 Materyal

Tarım işletmelerinin ekonomik analizi ve planlanması için gerekli veriler, şüphesiz en doğru şekilde muhasebe kayıtlarından elde edilmektedir. Ancak Türkiye’de tarım işletmelerinde genellikle muhasebe kayıtları tutulmamaktadır. Bu durumda tarım işletmelerinde yapılacak anket ile elde edilecek verilerden ve mevcut araştırma sonuçlarından yararlanma, bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır (Erkuş vd.1986). Bu nedenle, araştırmanın ana materyalini, ele alınan nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek ürünlerinin yoğun olarak yetiştirildiği illerdeki üreticiler oluşturmuş olup örnek hacminin belirlenmesinde Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) 2012 yılı verilerinden yararlanılarak tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örnek sayısının illere dağılımında ise illerin söz konusu ürünün toplam üretiminden aldıkları pay dikkate alınarak oransal dağılım yapılmıştır. Veriler, her bir tabakaya göre tesadüfi olarak seçilmiş olan üreticilerden yüz yüze anket yoluyla toplanmıştır.

Araştırmada ayrıca, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organisation of the United Nations- FAO), Amerikan Tarım Bakanlığı (United States Department of Agriculture-USDA), gibi ulusal ve uluslararası kurumlara ait yayınlar, araştırmalar ile çeşitli kurumların yayınladığı kitap, dergi, istatistik ve raporlardan faydalanılmış, çıkarılan tüzük ve yönetmelikler kullanılmıştır.

2.2 Yöntem

2.2.1 Ana kitlenin belirlenmesi

Ana kitlesinin belirlenmesinde; Türkiye’de en fazla nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek üretilen illerdeki üretici sayısı örnek popülasyonuna dahil edilmiştir. Örneğin nohutta, Türkiye’deki nohut üretiminin %62.5’ini oluşturan 6 il (Uşak, Kırşehir, Antalya, Konya, Yozgat, Kütahya) araştırma kapsamına alınmıştır. Örnek hacmi ise ÇKS kayıtları dikkate alınarak her bir ürünün ekim alanına göre belirlenmiştir. Örnek hacminin belirlenmesinde tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Tabakalı Tesadüfi Örnekleme Formülü (Miran, 2007):

$$n = \frac{Nz^2\sigma^2}{d^2(N-1) + z^2\sigma^2}$$

σ^2 = Ana kitle varyansı

N= Ana kitle büyüklüğü

d= hata değeri

z= Seçilen olasılık düzeyi için normal dağılım tablo değeri

Hesaplamalarda güven aralığı %95, hata payı ise %10 (kuru fasulyede %15) olarak alınmıştır.

Bu hesaplamalar sonucunda ürünlere göre örnek hacmi, kuru fasulyede 198, nohutta 284 ve kırmızı mercimekte 353 olarak hesaplanmış olup toplam örnek hacmi 835'dir. Ürünlere ve illere göre belirlenen örnek sayıları Tablo 2.1-2.3'te verilmiştir.

Tablo 2. 1 Türkiye'de Kuru Fasulye Üreten İşletmeler İçin Örnek Hacmi

KURU FASULYE	Üretim Miktarı	Üretim Payı	Tabakalara Düşen Örnek Sayısı				Toplam Örnek Sayısı
	(ton)	(%)	n<5	5≤n<30	30≤n<100	n≥100	
Konya	69446	32.6	97	16	12	8	133
Karaman	28470	13.4	3	5	6	6	19
Erzincan	10874	5.1	13	6	1	1	19
Niğde	9756	4.6	19	5	2	1	27
Toplam	118546	55.7	131	32	20	15	198
Diğer (74 il)	94212	44.3					
TÜRKİYE	212758	100.0					

Tablo 2. 2 Türkiye'de Nohut Üreten İşletmeler İçin Örnek Hacmi

NOHUT	Üretim Miktarı	Üretim Payı	Tabakalara Düşen Örnek Sayısı				Toplam Örnek Sayısı
	(ton)	(%)	n<5	5≤n<30	30≤n<100	n≥100	
Uşak	41188	7.8	25	23	11	10	70
Kırşehir	39642	7.5	1	2	5	20	27
Antalya	35863	6.8	12	8	3	1	24
Konya	28843	5.4	32	22	11	8	74
Yozgat	26783	5.0	7	15	10	9	41
Kütahya	26535	5.0	28	13	4	2	47
Toplam	198854	37.5	105	84	44	51	284
Diğer (67 il)	331780	62.5					
TÜRKİYE	530634	100.0					

Tablo 2. 3 Türkiye’de Kırmızı Mercimek Üreten İşletmeler İçin Örnek Hacmi

KIRMIZI MERCİMEK	Üretim Miktarı	Üretim Payı	Tabakalara Düşen Örnek Sayısı				Toplam Örnek Sayısı
	(ton)	(%)	n<5	5≤n<30	30≤n<100	n≥100	
Şanlıurfa	136384	32.3	2	19	22	107	150
Diyarbakır	111483	26.4	6	14	8	31	59
Mardin	80767	19.1	43	44	12	28	127
Kilis	25649	6.1	4	7	2	4	17
Toplam	354283	84.0	55	83	45	170	353
Diğer (25 il)	67717	16.0					
TÜRKİYE	422000	100.0					

2.2.2 Anket hazırlama ve uygulama

Anket formunda sorular 5 ana gruba ayrılmıştır. Bunlar;

- İşletmelerin sosyal ve yapısal özelliklerini
- Nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimekte farklı destekleme yöntemlerinin etkisi de dikkate alınarak arz fonksiyonlarının tahmin edilmesi ve üretici rantının hesaplanmasına
- Fark ödemesi ve diğer desteklerinin üretici kararları üzerindeki etki derecesinin belirlenmesine,
- Nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimekte uygulanacak bir politikada dikkate alınması gereken en önemli ve önemsiz unsurların belirlenmesine,
- Üreticilerin üretme istekliliğinin belirlenmesine yönelik sorulardır.

Proje amaçlarına ulaşmak üzere anketlerde her bir ürün için 25 farklı senaryo oluşturulmuş olup anketler farklı üreticilere farklı senaryoların sorulması üzerine kurgulanmıştır. Anketlerin oluşturulmasının ardından anketlerin en iyi şekilde uygulanması amacıyla anket uygulama kılavuzu hazırlanmıştır.

“Seçilmiş Ürünlerde Fark Ödemesi Desteklerinin Etkisi” isimli entegre proje kapsamında Ankara Uluslararası Tarımsal Eğitim Merkezi (UTEM)’nde 6-7 Kasım 2013 tarihlerinde Prof. Dr. Bülent MİRAN tarafından “Seçilmiş Ürünlerde Fark Ödemesi Desteklerinin Etkisi” isimli entegre proje kapsamında 27 İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğünden gelen 47 teknik personele anket uygulama eğitimi verilmiştir. Hazırlanan Anket Uygulama Kılavuzları bu personele dağıtılmıştır. Eğitim sonrasında duyulan ihtiyaç üzerine 18-19 Kasım 2013 tarihinde Adana’da 40 personele, 27 Kasım 2013 tarihinde ise Şanlıurfa’da 35 personele proje ekibi tarafından anket uygulama eğitimi verilmiştir. Ayrıca 3-4 Aralık 2013 tarihlerinde Diyarbakır ve Mardin’e görüş alışverişinde bulunmak üzere ziyaret gerçekleştirilmiştir. Ocak 2014 itibarıyla anketler tamamlanarak

veri girişi “Surveygizmo” web sitesine (Anonim 2013b) veri girişleri yapılmış ve bu veriler daha sonra SPSS paket programına aktarılmıştır.

2.2.3 Verilerin analizinde kullanılan yöntem

2.1.1.1 Üretim kararında etkili olan faktörlerin analizinde uygulanan yöntem

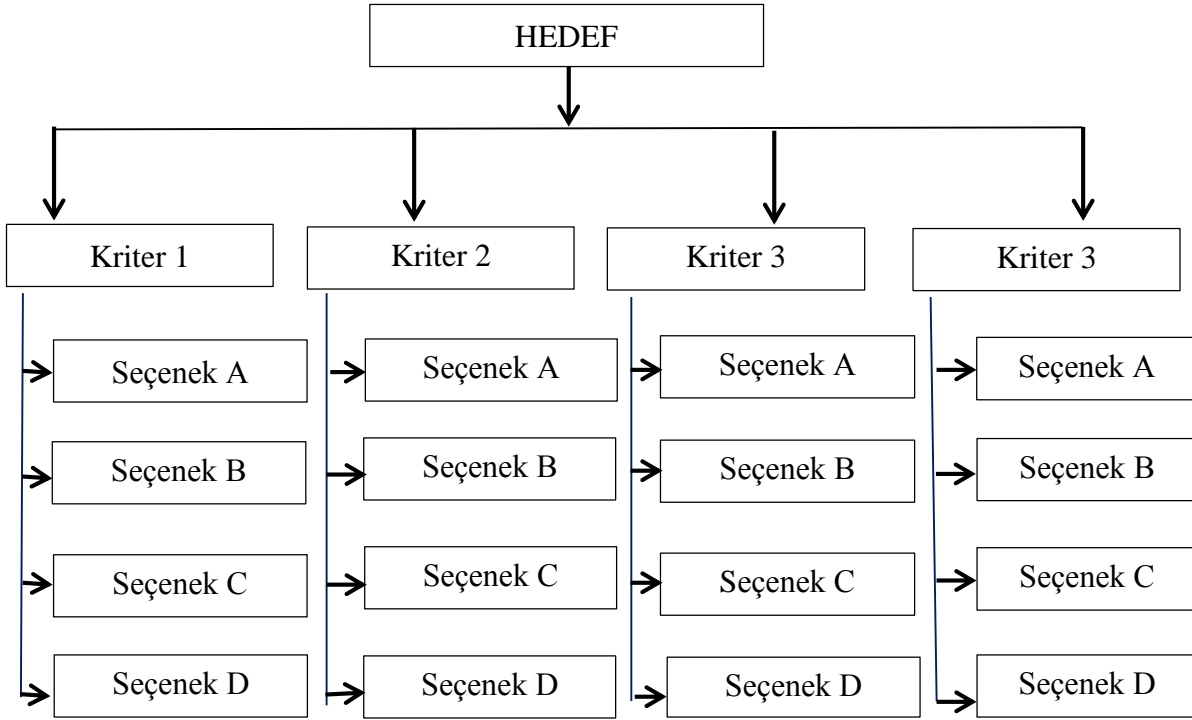
Karar verme, hedeflere ve amaçlara ulaşmak için seçenekler arasından bir seçim yapma sürecidir (Forman ve Selly, 2000). İnsan beyninin belirli bir zamanda yedi uyarıcıdan daha fazlasını işleyemediği, aynı anda üç kriterden daha fazlasını karşılaştıramadığı kanıtlanmıştır (Prakash, 2003; Rommelfanger, 2003). Analitik Hiyerarşi Süreci (Analytical Hierarchy Process-AHP) birden çok kriter için karmaşık problemlerin çözümünde kullanılan bir karar verme yöntemidir. Karar vericilere, karmaşık problemleri, problemin ana hedefi, kriterleri, alt kriterleri ve seçenekleri arasındaki ilişkiyi gösteren bir hiyerarşik yapıda modelleme olanağı vermektedir (Saaty ve ark., 2003).

AHP, kriterlerin önemiyle ilgili karar vericinin (üretici) yargıları üzerine gerçekteşen alternatif kararların gerçekteşebilme olasılıklarını sıralamaya yardım eden bir yöntemdir. Bu sebepten AHP yöntemi kullanıldığında hangi seçeneğin üretici açısından daha ağır bastığı gösterilebilmekte ve bu sebeple üretici davranışı modelleri için kullanılabilir bir alternatif oluşturmaktadır (Günden ve Miran 2008).

Kriterlerin hiyerarşik organizasyonu, büyük karar problemlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Prakash, 2003). AHP, ayrıştırma, eşli karşılaştırma ve hiyerarşik düzenleme olmak üzere üç temel ilkeye dayanmaktadır. Ayrıştırma bir problemi, çeşitli hiyerarşiler halinde yapılandırma işlemidir. Eşli karşılaştırma, seçenekler veya kriterler için eşli karşılaştırma matrisi oluşturma sürecidir. Hiyerarşik düzenleme ise hiyerarşi üstündeki karşılaştırmaları birleştirme işlemidir (Günden vd, 2008).

AHP'nin ilk adımı, karar problemini temel bileşenlerine ayrıştırmak ve hiyerarşik bir yapı oluşturmaştır. Karar vericiye, ilgili kararın daha küçük parçaları üzerinde odaklanmasına yardımcı olur (Braunschweig and Becker, 2004). Karar hiyerarşisinin en tepesinde ana hedef, bir alt kademe kararın kalitesini etkileyecek kriter ve en altında ise karar seçenekleri yer almaktadır (Şekil 2.1).

Eşli karşılaştırmalar, AHP'nin ikinci temel adımını oluşturmaktadır. İki seçeneğin/kriterin birbirleriyle karşılaştırılması anlamına gelir ve karar vericinin yargısına dayanır. Hiyerarşi n eleman içeriyorsa, toplam $n(n-1)/2$ adet eşli karşılaştırma yapmak gerekmektedir (Günden ve Miran 2008)

Şekil 1. 1 Bir AHP Modeli

Eşli karşılaştırmada, A kriterinin B kriterine göre ne kadar önemli olduğu, Tablo 10’ da gösterilen 1-9 puanlı tercih ölçeğiyle belirlenmektedir. Önem derecesinde yer almayan 2, 4, 6, 8 gibi değerler ara (ortalama) değerlerdir. Karşılaştırılan her elemanın önceliğinin (görelî öneminin) hesaplanmasına sentezleme denilmektedir. Sentezleme aşaması, normalizasyonu içermektedir. En yaygın olarak kullanılan normalizasyon yönteminde, her sütunun elemanları, o sütunun toplamına bölünür. Elde edilen değerlerin satır ortalaması alınır. AHP’ nin son aşamasında, nihai karara ulaşılır ve karar problemi çözümlenir. Bu aşamada problemin ana hedefinin gerçekleştirilmesinde, karar seçeneklerinin sıralaması olarak hizmet edecek bir karma öncelikler vektörü oluşturulur. Elde edilen nihai öncelikler, karar seçeneklerinin puanları olarak ta adlandırılır (Günden vd. 2008).

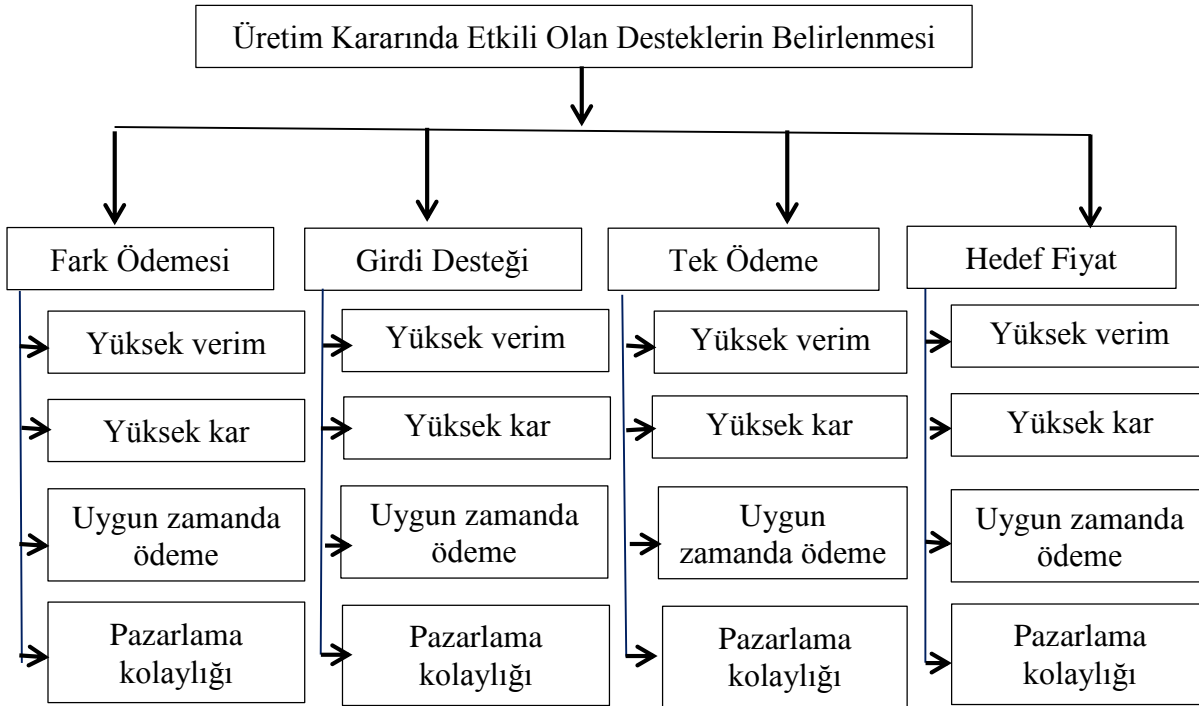
Tablo 2. 4 AHP’de Kullanılan Tercih Ölçeği

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	İki kriterin eşit önemli olması	İki kriter amaca eşit düzeyde katkıda bulunur
3	Birinin diğerine göre orta derecede önemli olması	Tecrübe ve yargı bir kriteri diğerine orta derecede tercih ettirir
5	Kuvvetli derecede önemli	Tecrübe ve yargı bir kriteri diğerine kuvvetli bir şekilde tercih ettirir
7	Çok kuvvetli düzeyde önemli	Bir kriter güçlü bir şekilde tercih edilir ve baskınlığı uygulamada rahatlıkla görülür
9	Kesin derecede önemli	Bir kriterin diğerine tercih edilmesine ilişkin kanıtlar çok büyük bir güvenilirliğe sahiptir
2,4,6,8	Ortalama değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere yukarıda listelenen yargılar arasına düşen değerler
	Ters değerler	Tersi karşılaştırmalar için

Kaynak: Saaty, 1982, Günden ve Miran, 2008

Üreticilerin üretim kararında etkili olan faktörlerin analizinde, AHP yönteminden yararlanılmıştır. Bu amaçla geliştirilen hiyerarşik modelde her bir ürün için ele alınan destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörlerin önem düzeyi belirlenmiş ve farklı tercih nedenleri açısından etkileri analiz edilmiştir.

Üreticilerin üretim kararında belirleyici kriterler olarak fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme sistemi ve hedef fiyat desteği dikkate alınmıştır. Üreticilerin üretim kararında etkili olan destekleri tercih nedenleri ise yüksek verim, yüksek kar, uygun zamanda ödeme ve pazarlama kolaylığı olarak belirlenmiştir.

Şekil 1. 2 Çalışmada Kullanılan Hiyerarşik Model

Anket aşamasında kullanılan eşli karşılaştırmalar incelendiğinde; kriterler arasında eşli karşılaştırmalar yapılırken, hangisinin ne düzeyde önemli olduğu belirlenmiş, dört kriter olduğu için altı eşli karşılaştırma yapılmıştır. Sentezleme ve normalleştirme işlemi yardımıyla, kriterler için önem matrisi elde edilmiştir.

Üretim kararında etkili olan destekleri tercih seçenekleri her bir kriter için ayrı ayrı karşılaştırılmıştır. Seçenekler arasında eşli karşılaştırmalar yapılırken, hangisinin ne derecede tercih edildiği belirlenmiştir. Yine sentezleme ve normalleştirme işlemi yardımıyla tercih matrisleri elde edilmiştir.

Üreticilerin karar önceliklerini ve tercihlerini etkileyen faktörler, Tobit model kullanılarak saptanmıştır. Çalışmada, AHP sonuçlarından elde edilen, önceliği en yüksek destekleme yönteminin önem derecesi ve

desteğin tercih derecesi ile üreticiye ve işletmeye özgü açıklayıcı değişkenler arasında sınırlandırılmış Tobit model kullanılarak regresyon analizi yapılmıştır. Burada amaç, üreticinin önemseydiği tarımsal desteğin ve bu desteği tercih nedeninin belirlenmesinde etkili olan faktörleri ortaya koymaktır. Tobit model kullanılmasının sebebi, AHP analizinden elde edilen öncelik ve tercihlerin 0 ile 1 aralığında yer almasıdır. Ayrıca, öncelik ve tercihlerin gelişme olasılıkları da ortaya konulabilmektedir (Greene, 2000). Sınırlandırılmış regresyon modeli olarak da bilinen Tobit model aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

$$Y_{ij} = \beta_0 + \sum_{i=1}^N \beta_i X_i + u_i \quad \text{if } u_i > -\beta_0 - \sum_{i=1}^N \beta_i X_i$$

$$Y_{ij} = 0 \quad \text{if } u_i \leq -\beta_0 - \sum_{i=1}^N \beta_i X_i$$

(1)

Burada Y_{ij} , i 'nci çiftçi için öncelik veya tercih ölçüsüdür. X_i , çiftçilerin önceliklerini veya tercihlerini etkileyen açıklayıcı değişkenlerdir. N , açıklayıcı değişken sayısı, β model parametreleri, u ise tesadüfi hata terimidir. Öncelikler ve tercihler 0 ile 1 arasında sınırlandırıldığından, bu çalışma için çift yanlı sınırlandırılmış Tobit model seçilmiştir (Ramanathan, 1998; Greene, 2000).

2.2.3.2 Arz Modeli

Arz modelinde ürünün üretim miktarı bağımlı değişken olarak alınmıştır. Modelde kullanılan açıklayıcı değişkenler ise; ürünün fiyatı, ürünün ekim alanı, ikame ürün fiyatı, politika kuklaları (fark ödemesi desteği, girdi desteği, hedef fiyat, tek ödeme sistemi), pazarlama kuklaları (İhracatçı, kooperatif, tüccar), yaş, eğitim ve deneyim olarak belirlenmiştir. Politika kuklaları belirlenirken; Türkiye'de hâlihazırda uygulanan ve uygulanması muhtemel (alternatif) destekleme politikaları göz önüne alınmıştır. Hâlihazırda uygulanan politikalardan fark ödeme (prim) ve girdi (mazot, gübre) desteği kullanılmıştır (Bkz Bölüm 4.1 ve 4.2). Alternatif politikalar ise, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğünden alınan görüşler doğrultusunda hedef fiyat politikası ve tek ödeme sistemi olarak belirlenmiştir (Bkz. Bölüm 4.3 ve 4.4).

Modelde kullanılan politika kuklaları değişkeni hiç destek olmaması (0) ve destek olması durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde hiç desteğin olmaması durumu referans olarak alınmıştır. Modelde kullanılan pazarlama kuklaları değişkeni kendisi pazarlama durumu (0) ve pazarlama kanalları ile pazarlama durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde kendisi pazarlama durumu referans olarak alınmıştır.

Tablo 2. 5 Ürünlerin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Birim	Tanımlama
Bağımlı:		
Ürün arzı	Kg	Ürün üretim miktarı
Bağımsız:		
Ürünün fiyatı	TL/kg	Ürünün kg fiyatı
Arazi	Da	Ürünün ekim alanı
İkame ürün fiyatı	TL/kg	Üreticilerin ürünü üretmemeye durumunda onun yerine üretebilecekleri ürünün kg fiyatı
Politika Kuklaları	Fark ödemesi desteği ve girdi desteği halen uygulanan destekleme politikaları, hedef fiyat ve tek ödeme sistemi ise alternatif politikalarıdır. Desteğin olmaması referans durumdur.	
<i>Fark ödemesi desteği</i>	0-1	Desteğin olmaması:0, Fark ödemesi desteği:1
<i>Girdi desteği</i>	0-1	Desteğin olmaması:0, Girdi desteği politikası:1
<i>Hedef fiyat</i>	0-1	Desteğin olmaması:0, Hedef fiyat desteği:1
<i>Tek ödeme</i>	0-1	Desteğin olmaması:0, Tek ödeme desteği:1
Pazarlama Kuklaları	Ürün pazarlamasında en çok kullanılan pazarlama kanallarını kapsamaktadır. Kendisi pazarlıyor referans durumdur.	
<i>Tüccar</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, Tüccar:1
<i>İşleme Fabrikası</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, İşleme Fabrikası:1
<i>Borsa</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor:0, Borsa:1
Yaş	Yıl-Kesikli	Üreticinin yaşı
Eğitim	Yıl-Kesikli	Üreticinin eğitimi
Deneyim	Yıl-Kesikli	Üreticinin kendi adına tarımla uğraştığı süre

Ürün arzını etkileyen değişkenleri belirlemek amacıyla tobit modeli kullanılmıştır. Probit modelinin bir uzantısı olan Tobit Modeli, James Tobin tarafından geliştirilmiştir (Gujarati, 1999). Sınırlı bağımlı değişkenlerin ele alındığı modellere Tobit model adı verilmektedir (Tobin, 1958). Bu modeller aynı zamanda sansürlü veya kesikli regresyon modeli olarak adlandırılmaktadır (Amemiya, 1984; Gujarati, 2004). Bağımlı değişkenin değişim aralığına ilişkin bir sınır bulunan regresyon modellerinde, eğer belirli bir aralığın dışındaki gözlemler tamamen kaybedilmekte ise elde edilen modele “kesikli model”; böyle bir modelde bağımsız değişkenler gözlenebiliyorsa “sansürlü model” olarak adlandırılmaktadır. Sansürlü regresyon modele Tobit model de denilmektedir (McDonald ve Moffitt, 1980).

$Y = \beta x + u$, $i = 1, \dots, T$ biçimindeki regresyon modelinde,

$$Y_i = \begin{cases} Y_i^*, & \beta x_i + u_i > 0 \\ 0, & \beta x_i + u_i \leq 0 \end{cases}$$

$u_i \cong N(0, \sigma^2)$ ifadesi Tobit modeli verir.

$$Y_t = x_t \beta + \varepsilon_t$$

$$Y_t = \max\{Y_t, L\}$$

Tobin'in Tobit Modelinde Y_t bir görünmeyen değişken, X_t açıklayıcı değişkenlerin bir vektörü β , parametreler vektörüdür. normal özdeş ve bağımsız olarak dağılmış rastsal kalıntı değişkenidir. Y_t gözlenen bağımlı değişken ve L sansürlenmiş noktadır (Maddala, 1992).

2.2.3.3 Best-Worst Yaklaşımı (Best-Worst Scaling Approach- BW)

Yapılan araştırmada üreticilerin tarımsal üretim yapma amaçları, uygulanacak bir destekleme politikasında dikkate alacakları unsurlar ve üretimlerini artırmaya veya üretime devam etmeye yönelik dikkate alacakları unsurlar üç ayrı başlık altında Best-Worst yaklaşımı ile incelenmiştir.

Best Worst yöntemi ilk defa 1987 yılında, Jordan Louviere tarafından geliştirilen bir ayrık seçim modelidir. İlk makale ve yayınlar 1990'ların başlarında ortaya çıkmıştır. Bu yöntemde katılımcılara, bir dizi objeler (öğeler) gösterilir ve onlardan en önemli ve en önemsiz (en iyi/en kötü, en çok/en az vb.) olanlarını göstermeleri istenir. Best Worst yaklaşımına yönelik anket soruları katılımcıların çoğu için anlaşılması oldukça kolay sorulardır. Ayrıca, insanlar uçlardaki (extrem) objeler arasındaki farkları orta halli olanlardan daha iyi ayırır. Çünkü yanıtlar tercih edilen ifade gücünden daha çok objelerin seçimini içerir ve önyargı için fırsat yoktur.

1938 yılında Richardson, en benzeyen ve en farklı çiftin rapor edildiği bir seçim yöntemi tanıtmıştır. En farklı çifti içeren bu yöntem bileşeni ile düzgün bir "en-az" ya da en farklı çifti ve farklılığın yönü de elde edilir, buna "iyi-kötü" yönteminin aksine "MaxDiff" (Maksimum Fark Ölçeği) denebilir.

Louvier'e göre; Best Worst katılımcıların bu dizi içindeki öğelerin tüm olası çiftleri değerlendirerek tercih ya da önem verilen maksimum farkı yansıtan çifti seçmelerini varsayar. MaxDiff (İkili karşılaştırma) metodunun bir varyansı olarak düşünülebilir. Bir katılımcının bir dizideki 4 objeyi (A, B, C, D) değerlendirdiği düşünüldüğünde katılımcı A en iyi derse, D en kötüdür. Bu iki yanıt ima edilen olası 6 eşleştirilmiş karşılaştırmanın 5 ini araştırmacıya bildirir.

$$A > B, A > C, A > D, B > D, C > D$$

Sadece ikili karşılaştırmada, B ve C de sonuç çıkarılamaz.

2.2.3.4 Seçim Denemesi (Choice Experiment Method- CEM)

Seçim Denemesi (SD) yaklaşımı ilk olarak Louviere, Hensher ve Woodworth (1982-83) tarafından geliştirilen ve seçim modellemesi olarak bilinen Deneysel Durum Tercih Yaklaşımları modellemelerinin bir versiyonudur. 1994 yılında Adamowicz vd tarafından seçim denemesini çevre yönetimi sorunları üzerinde kullanmasının ardından akademisyenler tarafından metoda olan ilgi ve kullanım artmıştır. Seçim denemesinin ilk kullanımları çoğunluklu Kuzey Amerika ve Avustralya'da görülürken daha sonraki yıllarda Avrupa ülkelerine de yayılmıştır. Günümüzde ise Ortak Tarım Politikası su yönetimi, orman stratejisi gibi politika ve yönetmeliklerin uygulanması ve etkili bir biçimde uygulanması içinde kullanılmaktadır (Birol ve Koundouri, 2008; Adamowicz ve ark., 1994).

Seçim denemesi yönteminin teorik temeli Lancaster'in karakteristik değer teorisi ve rastlantısal fayda teorisine dayanmaktadır. Lancaster'e göre talep malın kendisinden çok malın karakteristiği üzerinden tanımlanmıştır. Talepte bulunacaklara alternatif mallar arasından, kendileri için tercih ettikleri bu malların nasıl bir cazibe uyandırdığını açıklamaları ve seçim yapmaları istenir. Seçilen seçenek nitelikleri bakımından tanımlanır, birey menfaatlerini maksimize edecek seçenekler seçilir (Louviere ve Hensher,1982; Louviere ve Woodworth, 1983;Hanley,ve ark.,2002; Colombo ve ark., 2005).

Bu çalışmada fark ödemesi desteğinin üretici tercihleri üzerindeki çoklu etkisini belirlemek amacıyla seçim denemesi metodu kullanılmış ve üreticilerin dört farklı destekleme politikası ve desteğin olmaması durumunda oluşan ürün fiyatlarının yer aldığı iki farklı fiyat seti arasından seçim yapmaları istenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü ve arazi miktarı değişkenleri de dikkate alınarak Multi-Nominal-Logit modeli kullanılmıştır.

Logit modeller, genelleştirilmiş doğrusal modelin belirli koşullar altında oluşturulmuş özel durumlarıdır. Eğer değişkenlerin bazıları bağımlı olarak ele alınırsa, o zaman logit model uygundur. Böyle bir durumda 0 ile 1 arasında kalma koşulunu sağlayabilmek için logit modelin uygulanması önerilmektedir. Logit model, bağımlı değişkenin tahmini değerlerini olasılık olarak hesaplayarak olasılık kurallarına uygun sınıflama yapma imkânı veren, tablolatırılmış ya da ham veri setlerini analiz eden bir istatistiksel yöntemdir (İnal vd. 2006)

2.2.3.5. Kabul İsteği (Willingness to Accept-WTA)

Kabul isteği bir ürünün üretimi için bir üretici tarafından kabul edilecek minimum ürün fiyatıdır. Kabul isteği düzeyi ürüne ve ürünün özelliğine bağlı olarak değişmektedir. Bu çalışmanın amacı proje kapsamındaki 3 ürün için üreticilerin kabul (üretme) isteğine neden olan etkenleri ve bu etkenlerin göreceli önemlerini

belirlemektir. Bu amaca ulaşmak için kısıtlı bağımlı değişken modellerinden biri olan Tobit modeli kullanılmıştır.

Oluşturulan ekonometrik modelde bağımlı değişken, çiftçiye önerilen fiyattır. Tobit modelde çiftçinin kabul ettiği fiyat sol taraf değeri olarak alınmış, kabul etmediği fiyatlar ise sansürlenmiştir. Bu değişkeni ölçmek için, koşullu değer biçme yaklaşımı veya bağımlı değerlendirme (Contingent Valuation “CV”) olarak adlandırılan yöntem kullanılmıştır. CV yöntemi, gerçek bir üretme eyleminin olmadığı durumlarda üreticinin yanıtının değerlendirilmesinde sıkça kullanılmaktadır. CV yaklaşımı, farklı tercih teknikleri aracılığıyla kabul isteği modelinin doğrudan tahminine izin vermektedir (Boccaletti ve Moro, 2000).

Koşullu değer biçme yaklaşımı, üreticilerin belirli bir ürünü üretmek için ne kadar fiyata razı olduğunun belirlenmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşımda üreticiye bir üretim senaryosu sunulmakta olup bu senaryoda ürün fiyatının yanı sıra üretme isteğine neden olacağı varsayılan politika kuklaları da tanımlanmıştır. Daha sonra üreticiye gerçek hayatta böyle bir senaryo ile karşılaşması durumunda nasıl bir karar alacağı sorulmaktadır. Bu amaçla ürünü üretmek için üreticilerin hangi destek modeli ile ne kadar fiyata razı olacaklarını öğrenebilmek için üreticiye bazı fiyat ve politika seçenekleri sunulmuştur.

2.2.3.6 Üretici Rantı

Piyasada oluşan fiyat ile üreticinin malını satmayı düşündüğü fiyat arasındaki farktan doğan avantaja üretici rantı denir (Seymen, 2015). Üretici rantı negatif veya pozitif olabilir. Piyasa fiyatı üreticinin razı olduğu fiyatın üstünde oluşursa pozitif, altında oluşursa negatif üretici rantı söz konusudur.

Yapılan çalışmada üretici rantı hesaplanması aşağıda verilmiştir.

Üreticinin kabul ettiği ortalama ürün fiyatı X üretim miktarı (1)

Ürün fiyatı (ÜFE) X üretim miktarı (2)

Üretici Rantı = (2) –(1)

3. KAYNAK ÖZETLERİ

Konyar ve Osborn (1990) yaptıkları bir araştırmada, bir üreticinin, devlet tarafından uygulanan “tarım alanlarının korunması” projesine katılması sonucunda elde edeceği yarar fazla ise katılma yönünde karar vereceğini, ancak elde edeceği yarar az ise katılmamaya karar vereceğini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada üreticilerin programa katılma kararlarını etkileyen faktörler incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; işletme yapısı ve büyüklüğü, arazi tasarruf biçimi, çiftçinin yaşı, erozyon ve koruma programına katıldığında elde edeceği gelirin üreticilerin programa katılmalarına karar vermelerinde etkili faktörlerdir.

Dennery (1995) Nairobi Slum’da, üretici kararlarının incelenmesi üzerine yapmış olduğu çalışmasında; üreticilerin aile harcamaları, işletme içi tüketim, verimli işgücüne sahip olma ve arazi egenim biçiminden kaynaklanan risklerin üreticilerin ekeceği ürüne karar vermelerinde etkili faktörler olduğunu belirlemiştir.

Koppelman ve French (1996) işletme düzeyinde karar verme ile ilgili olarak yaptıkları çalışmalarında, her işletmenin kendine ait bir sosyo-ekonomik yapısı olduğunu, bu nedenle üreticilerin karar verirken bunların yanı sıra bir takım dış faktörleri de dikkate aldığını savunmuşlardır. Üreticilerin yatırım veya üretim kararını verirken değerlendirdiği bu dış faktörler ise pazara yakınlık, destekleme politikaları, yerel veya bilimsel bilgiye ulaşılabilirlik ve toplumsal kurallardır.

Arnoud ve Leabon (2000) karar verme sürecini incelemişlerdir. Çalışmaya göre karar verme zaman içinde oluşan bazı etki ve incelemelerin bir sonucudur ve bir anlık eylemden ziyade bir dizi eylemi içeren ve belirli bir zaman dilimi içerisinde oluşan bir süreçtir. Bu süreç; durumun kavranması, öneminin tanımlanması, alternatiflerin ortaya konulması, en iyi alternatifin seçilmesi ve kararın uygulanması olmak üzere beş aşamadan oluşmaktadır.

Sayın vd (2002) tarafından yürütölen “Türkiye’de Pamuktan Tekstile Uzanan Süreçte izlenen Politikalar, Dış Pazar Rekabet Olanakları ve Ülkeye Yansımaları” başlıklı çalışmada Türkiye’de sağlıklı bir pamuk politikası sürdürölmemesi nedeniyle, pamuk üretimi tekstil ve konfeksiyon sektörünün talebini karşılayamamakta ve genelde fiyatlarda bir istikrarsızlık olduğu ve bunun da doğal olarak tekstil ve konfeksiyon sektörünün etkilendiği belirtilmektedir. Bu çalışmaya göre, sektörün mevcut ihtiyaçlarına ve ileriki yıllarda oluşabilecek talep miktarlarına göre, uzun vadeli bir pamuk politikası oluşturulması gerekmektedir.

Geason vd. (2003), “Farklı Üretim Konularına Yönelmede Üretici Kararları Üzerine Psiko-Sosyal Model” isimli çalışmasında üretici kararlarını etkileyen anahtar unsurlar üzerinde durmuştur. Çalışmanın sonunda ise

bu unsurlar, söz konusu üretim farklılığının etkinliği, anlaşılabilirliği, ekolojik yapı, sürdürülebilirliğin sağlanması, biyolojik veya ekolojik sınırlılıklar, üretici tarafından uygulanabilir olması ve toplumsal kurallar ve baskılar olmak üzere yedi başlık altında toplanmıştır.

Yavuz (2004) tarafından hazırlanan “Polatlı ilçesinde Üreticilerin Kaba Yem Üretimine Karar Verme Sürecinde Etkili Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine bir Araştırma” başlıklı yüksek lisans tezinde söz konusu faktörlerin belirlenmesi sırasında kaba yem üretiminin desteklenmesine yönelik uygulamalar dikkate alınarak, ekonomik nitelikteki bu değişkenin üreticilerin karar verme sürecinde ki etki derecesinin de belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları üreticilerin yem bitkileri üretimine karar vermelerinde yem fiyatları ve hayvansal üretime sağlanan katkının yanı sıra yem bitkileri desteğinin de etkili bir faktör olduğunu göstermiştir.

Aktaş ve Yurdakul (2005) tarafından yürütülen “Destekleme ve Teknoloji Politikalarının Çukurova Bölgesinde Mısır Tarımı Üzerine Etkisi” başlıklı araştırmada Çukurova Bölgesi’nde mısır üretimi yapılan işletmeler incelenmiş, 148 tarım işletmesi ile ürün anketi çalışması yapılmıştır. İşletmelerde I. ürün ve II. ürün mısırın hektara girdi maliyetleri ve brüt karları tespit edilmiştir. Bu veriler, “Translog Maliyet Fonksiyonu” ile tanımlanan girdi talep modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, Çukurova Bölgesi’nde mısır üretimini en fazla; akaryakıt, gübre ve ilaç fiyatlarının etkilediği tahmin edilmiştir. Bu nedenle, ürün politikaları oluşturulurken bu girdilere önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Şahinöz vd (2007) “Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası Aracı Olarak Fark Ödeme Sistemi’nin Uygulanabilirliğinin Tartışılması ve Sistemin İktisadi Analizi” başlıklı bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışmada fark ödeme sisteminin ekonomik, idari ve kurumsal açıdan uygulanabilirliği Türk tarımı için stratejik önem taşıyan buğday, şekerpancarı, pamuk, ayçiçeği ve fındık için araştırılmıştır. Araştırmada iç bütçe kısıtlarının yanı sıra Dünya Ticaret Örgütü’nün Doha Round kapsamında 13-18 Aralık 2005 tarihlerinde yapmış olduğu Hong Kong görüşmeleri kararları göz önünde bulundurulmuştur. Sonuçta fark ödeme desteklerinin, maliyet ve karlılık hesabının iyi yapıldığı koşulda, fiyatlar ve üretici gelirleri yönünden istikrar yaratarak üretimde devamlılığı sağlama açısından alternatif bir destekleme modeli olarak kullanılabileceği beklentisi oluşmuştur.

Erdal ve Erdal (2008)’in yapmış olduğu “Türkiye’de Tarımsal Desteklemeler Kapsamında Prim Sistemi Uygulamalarının Etkileri” başlıklı çalışmada Türkiye’de tarımsal desteklemeler kapsamında prim ödemelerinin pamuk, ayçiçeği, soya, kanola, mısır ve aspir ürünleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma 1980-2006 dönemini kapsamaktadır. Farklı yıllarda prim ödenmesine başlanan bu ürünlerin üretim alanı, fiyatları ve destekleme prim ödemeleri arasındaki ilişkiyi test etmek için Granger nedensellik testi

kullanılmıştır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre pamuk, ayçiçeği ve soya ürünlerinde üretim alanları ve prim ödemeleri arasında nedensellik ilişkisi bulunamazken, kanola üretim alanı ve prim ödemesi arasında tek yönlü, mısır üretim alanı ve prim ödemesi arasında ise çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer taraftan ayçiçeği, soya, kanola ve aspir üretim alanları ve ürün fiyatları arasında ürün fiyatlarından üretim alanlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle bu ürünlerin üretim alanlarının artmasında çiftçinin eline geçen fiyatların önemli düzeyde etkisinin olduğu söylenebilir. Son olarak soya ve kanola ürünlerinde prim ödemeleri ve ürün fiyatları arasında çift yönlü, ayçiçeği ürününde prim ödemesi ve fiyatı arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu ürünlere yapılan prim ödemelerinin üreticileri piyasa fiyatlarına karşı korumada etkili olduğu tespit edilmiştir.

Günden ve Miran (2008), “Çiftçilerin Temel İşletmecilik Kararlarının Öncelik ve Destek Alma Açısından Analizi” başlıklı çalışmalarında; teknik yardım alma, planlama ve kayıt tutma gibi temel işletmecilik konularında çiftçilerin karar önceliklerini ve bu kararların alınmasında destek beklediği kurumların tercih derecelerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) kullanılmıştır. Çiftçinin karar önceliğini ve kurum tercihini etkileyen faktörleri belirlemek için ise Tobit model kullanılmıştır. Araştırmada çiftçilerinin işletmecilik karar öncelikleri incelendiğinde, planlama (0.585) ilk sırayı almakta ve bunu teknik yardım (0.336) izlemektedir. Yöre çiftçilerinin daha çok “hangi ürünü nasıl yetiştirecekleriyle” değil, “hangi üründen ne kadar yetiştirecekleriyle” ilgilendiği söylenebilir.

Uzmay (2009) tarafından hazırlanan “Türkiye’de Pamukta Uygulanabilir Destekleme Araçlarından Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah Etkileri: Kısmi Denge Analizi” başlıklı çalışmada son dönemlerde Türkiye’de ekim alanlarında önemli azalmanın yaşandığı pamukta, farklı iki destekleme aracından fark ödeme sistemi ve destekleme alımının (fiyat desteğinin), refah analizlerinin 1990-2006 dönemi itibarıyla yapılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, kısmi denge analizi (klasik refah analizi) yapılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda hiç müdahale olmayan koşullara göre her iki destekleme aracının uygulanmasının üretimde artışa neden olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, pamukta fark ödeme sistemi ve destekleme alımı çalışmadaki şekliyle uygulandığında bütçeye yük bakımından destekleme alımının, tüketici refahı açısından değerlendirme yapıldığında fark ödeme sisteminin tercih edilmesinin uygun olduğu görülmektedir. Net toplumsal kayıp açısından değerlendirildiğinde ise, fark ödeme sisteminin dikkate alınması gerekmektedir. Bu çalışmada, tüm toplum refahı dikkate alınarak fark ödeme sisteminin (bugünkü prim sistemi) uygulanmasına devam edilmesi önerilmektedir. Ancak, mevcut sistemde pamuk ekim alanlarının azalması ve üreticilerin başka alternatif ürünlere kaymasının engellenmesi için uygulanan destekleme miktarının artırılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir.

Ağca (2010) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikalarındaki gelişmeler incelenmiştir. Bu çalışmada, tarımsal destekleme politikalarının gelişimi tarihi süreç içinde incelenmiş olup Cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan destekleme politikaları, yaşanan önemli siyasi ve sosyal olaylara göre tarihsel dönemlere ayrılarak, değerlendirilmiş ve yapılan desteklerin hangi amaçla verildiği ve uygulanan desteklemelerin, belirlenen amaçlara ulaşip ulaşmadığı araştırılmıştır. Avrupa Birliği’nde uygulanan desteklerle, Türkiye’de uygulanan destekler karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre ülkemizde tarım kesimine işlerlik kazandırmak için son yıllarda köklü değişikliklere gidildiği ve desteklemelerin arz fazlası ürünlere değil de ithal edilen ürünlere verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Civan (2010) tarafından hazırlanan “Türkiye’de Tarımsal Destek Politikaları” çalışmaya göre bu politikalar tüm dünyada liberalleşme trendine rağmen etkinliğini sürdürmektedir. Özellikle gelişmiş birçok ülkede tarım halen en çok kullanan sektör olarak varlığına devam etmektedir. Ancak destekleme/kollama derecesi tarım alt sektörlerinde ve üretim dallarında oldukça büyük farklılıklar arz etmektedir. Bu çalışmada sektörün ekonomik/politik büyüklüğü ile desteklenme, kollanma oranı arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğunu varsayan Becker modeli test edilmiştir. Türkiye’deki tarıma bağlı 12 üretim dalının verileri bu modeli doğrulanmıştır. Ayrıca ülke geliri arttıkça ve seçimlere yaklaştıkça tarım üretim dallarının daha fazla desteklendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kandemir (2011) tarafından hazırlanan çalışmada tarımsal destekleme politikalarının kırsal kalkınmaya etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada Türkiye’nin AB tarım politikalarına uyum amacıyla izlediği tarımsal destekleme politikaları değerlendirilmiştir.

Özüdoğru ve Uçum (2011) tarafından hazırlanan “Tarımsal Desteklerin Bitkisel Ürün Maliyetlerine Etkisi” başlıklı çalışmada Türkiye’de verilen tarımsal destekler sayesinde ürün maliyetlerinin önemli bir kısmının karşılandığı ve bu sayede üreticilerin özellikle yağlı tohumlar, pamuk ve hububat üretiminde önemli ölçüde kazançlı oldukları görülmektedir.

4. DESTEKLEME POLİTİKALARI

Araştırma kapsamında kuru fasulye, nohut ve kırmızı mercimek üretimine yönelik destekleme politikaları Türkiye’de hâlihazırda uygulanan ve uygulanması muhtemel (alternatif) destekleme politikaları olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Hâlihazırda uygulanan politikalardan fark ödeme (prim) ve girdi (mazot, gübre) desteği kullanılmıştır (Bkz Bölüm 4.1 ve 4.2). Alternatif politikalar ise, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü’nden alınan görüşler ve yazışmalar sonucunda belirlenmiş olup hedef fiyat politikası ve tek ödeme sistemidir (Bkz. Bölüm 4.3 ve 4.4).

4.1 Fark Ödemesi Destekleri

Ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yaşanan gelişmeler yanında, tarım politikalarının öncelik ve hedeflerinin değişmesi, 2000’li yılların başından itibaren Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme araçlarında önemli bir değişime neden olmuştur. Yarım yüzyılı aşkın bir süre uygulanan ve fiyatın kamu otoritesince dışsal olarak belirlendiği fiyat desteğine dayalı destekleme sistemi değiştirilerek, teoride finansmanı tüketiciler yerine vergi mükelleflerince üstlenilen başta fark ödemesi desteği ile alan bazlı mazot, gübre, sertifikalı tohum gibi girdi desteği ile kırsal kalkınma desteklerinden oluşan bir destekleme sistemine geçilmiştir.

Türkiye’de 2000’li yıllara kadar destekleme alımları, girdi, ürün ve kredi sübvansiyonları ve tarım kesimine yönelik diğer sübvansiyonlar şeklinde tarımsal desteklemeler yürütülmüştür. Fiyat desteği kapsamına alınan bitkisel ürün sayısı, 1970’li yıllarda 20 civarında iken, 1980’li yıllarda piyasa ekonomisi politikalarının etkisiyle giderek 10’a düşmüş, fakat 90’lı yıllarda tekrar 20’nin üzerine çıkmıştır (Yavuz, 2001). Temelde girdi sübvansiyonu ve fiyat desteği şeklinde olan bu destekleme politikalarının hem istenen düzeyde tarım sektörünü başarıya götürememesi hem de bütçeye ağır yükler getirmesi, uluslararası kuruluşların da desteği ile yeni destekleme politikalarına ve özellikle Doğrudan Gelir Desteğine (DGD) geçişi sağlamıştır. Bu değişimde, Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) temel rolü oynamıştır (GTHB, 2005).

ARIP’de, üç ana politika unsuru oluşturulmuş olup bunlar doğrudan gelir desteği, fiyat ve girdi desteklerinin aşamalı olarak kaldırılması ve tarımdaki devlet işletmelerinin özelleştirilerek tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasında hükümet müdahalesinin azaltılmasıdır. Bu çerçevede, fiyat destekleri kaldırılarak DGD’nin bu desteklerin yerine ikame edilmesi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması sağlanmıştır. Projenin 2004 yılında yapılan orta dönem gözden geçirme çalışmaları sonucunda projeye yeni bileşenler eklenmiş ve 2006 yılı sonuna kadar uzatılmasına karar verilmiştir.

2006 yılında yayımlanan 5488 Sayılı Tarım Kanunu yürürlüğe girmeden önce AB ile uyumu da gözeterek, tarım sektörü ile ilgili kesimlerin karar almalarını kolaylaştırmak, sektörün kalkınma hedef ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesini sağlamak üzere, 2004 yılında hazırlanan “Tarım Stratejisi Belgesi (2006-2010)” halen uygulanan tarım politikalarının temelini oluşturmuştur.

Türkiye’de fark ödemesi destekleri adı altında verilen aslında uygulamada prim (fiyat desteği) sistemi olan bu destekleme modeli tarım sektöründe temel olarak talep baskısının bulunduğu ürünlerde destekleyicinin üretim birimi başına bir ödemeyi taahhüt etmesi suretiyle gerçekleştirilen bir destekleme yöntemidir.

Teorik olarak prim sistemi bir destek modeli olarak üretim ve yatırım risklerinin taraflarca bir sözleşme uyarınca belirlendiği koşulda hedeflenen üretim düzeylerine ulaşılabilmesinde etkili olduğu gibi desteğe tabi ürünün kalite farklılığına bağlı olarak da yürütülebilen etkili bir destek aracıdır. Çünkü üretici sözleşme uyarınca ürettiği ürün miktarıyla orantılı bir gelir desteğine sahip olmakta ve bu durum üretim düzeyini artırması yönünde bir teşvik oluşturmaktadır (Şahinöz vd., 2007).

Teorik olarak fark ödemesi, tarımsal fiyatların piyasa koşullarında oluşmasına yol açarak dünya piyasa fiyatlarına uyumu kolaylaştırmakta ve tüketiciye düşük fiyatlarda ürün sunulmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, bu sistem ilk bakışta, kaynakların etkin dağılımını engellediği ve tüketici refahını aşındırdığı için sıkça eleştiri konusu yapılan ‘fiyat desteği’ sistemine göre daha çekici bulunabilmektedir. Ancak ‘fark ödeme’ sisteminin uygulanabilmesi; vergi gelirleri ile beslenen güçlü bir kamu maliyesi, tarımda ayrıntılı bir kayıt sistemi, üretici örgütlenmesi, üreticilerin en düşük maliyetlerde çalışabilecek teknolojik olgunluğa ulaşmış olması, girdi piyasalarının rekabetçi bir yapıda olması ve nihayet ürün borsaları gibi gerekli yapısal, kurumsal ve hukuki koşulların oluşmasına bağlıdır (GTHB, 2005).

4.1.1 Fark Ödemesi Desteklerinin Hukuki Dayanağı

Türkiye’de tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plân ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespiti ve düzenlenmesi, 2006 yılında yayımlanan 5488 Sayılı Tarım Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir.

5488 Sayılı kanununun 18. maddesinde tarımsal desteklemelerin amacı ve ilkeleri belirtilmektedir. Buna göre tarımsal desteklemelerin amacı; “tarım sektörünün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak, sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmak” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca tarımsal destekleme politikalarının, ekonomik ve sosyal etkinlik ve verimlilik

koşullarını sağlayacak programlarla uygulanacağı, ödemelerin bütçe imkânları çerçevesinde ve programların niteliğine bağlı olarak, gerekli denetim ve kontrollerin tamamlanmasından sonra ödeneceği belirtilmektedir. Bununla birlikte, tarımsal destekleme programlarının belirlenmesinde, aşağıdaki ilkelerin ve stratejilerin dikkate alınacağı hükme bağlanmıştır.

- Tarım politikalarının amaçlarına ulaşılmasına katkıda bulunması,
- Avrupa Birliği mevzuatı ve uluslararası taahhütler ile uyumlu olması,
- Üreticilerin piyasa koşullarında faaliyetlerini yürütmesi,
- Kullanılacak kaynağın, adil ve etkin bir şekilde üreticilere yansımını sağlayacak yapıda olması,
- Tarımın alt sektörlerinde dengeli bir dağılım göstermesi.

Tarımsal desteklemelerin amacı ve ilkeleri çerçevesinde, Tarım Kanununun 19. maddesinde destekleme araçları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

- Doğrudan gelir desteği,
- Fark ödemesi,
- Telafi edici ödemeler,
- Hayvancılık destekleri,
- Tarım sigortası ödemeleri,
- Kırsal kalkınma destekleri,
- Çevre amaçlı tarım arazisini koruma programı destekleri,
- Diğer destekleme ödemeleri.

Tarım Kanununun 19 uncu maddesinin (b) bendine göre çiftçilere üretim maliyetleri ile iç ve dış fiyatlar dikkate alınarak fark ödemesi desteği verileceği, fark ödemesi desteğinin öncelikle arz açığı olan ürünleri kapsayacağı, her yıl fark ödemesi kapsamına alınacak ürünler ile ödeme miktarlarının Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu tarafından belirleneceği, fark ödemesinden yararlanacak çiftçilerden üretim faaliyeti ve ürünlerin satışına ilişkin belgeler istenebileceği hükme bağlanmıştır.

Tarım Kanununa göre, fark ödemesi desteğinde öncelikli hedefin, arz açığı olan ürünler olduğu, destekleme miktarında ise üretim maliyetleri ile iç ve dış fiyatların esas alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, her yıl Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu tarafından fark ödemesi kapsamında desteklenecek ürünler ve destekleme miktarları belirlenerek Bakanlar Kuruluna sunulmakta, Bakanlar Kurulu Kararı sonrasında, destekleme usul ve esaslarına ilişkin uygulamayı düzenleyen Fark Ödemesi Tebliği yayınlanmaktadır.

4.1.2 Fark Ödemesi Desteği Kapsamında Yer Alan Ürünler

Bir taraftan ulusal politikalar çerçevesinde belirlenen hedeflere ulaşma isteği, diğer taraftan uluslararası taahhütlere uyum Türkiye tarımında destekleme araçlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca bütçe imkânları doğrultusunda fark ödemesi desteklemesinin kapsamı ve miktarında yıllar itibariyle önemli değişimler yaşanmaktadır.

Ürün bazında yıllar itibariyle yapılan destekleme birim tutarları Tablo 4.1' de verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde; prim desteklerine 1993 yılında pamuk ile başlandığı ve ödemelerin TL/kg olarak yapıldığı görülmektedir. 1998 yılına kadar prim desteklerine ara verilmiş olup 1998 yılında ödemeler cent/kg olarak yeniden başlatılmıştır. 1999 yılında desteklenen ürünlere ayçiçeği ve soya da eklenmiş 2003 yılında ise prim desteği ödenen ürün sayısı 6'ya ulaşmıştır.

Tablo 4. 1 Prim destekleri(1993-2003)

	1993 TL/Kg	1998 Cent/kg	1999 Cent/kg	2000 Cent/kg	2001 Cent/kg	2002 Cent/kg	2003 Cent/kg
Pamuk	3.000	10	12	9	70000	85000	90000
Ayçiçeği			5	6	75000	85000	110000
Soya			8	8	90000	100000	115000
Kanola				8	70000	90000	120000
Zeytinyağı		40		28	150000	175000	200000
Çay							5*

Kaynak: GTHB, 2015. *Çay primi TL/kg'dır.

2004 yılından itibaren desteklenen ürün sayısı artmaya başlamıştır. 2004 yılında dane mısır, 2005 yılında buğday arpa, çavdar, yulaf ve çeltik prim desteği kapsamına alınmıştır. 2006 yılında aspir, 2008 yılında ise kuru fasulye, nohut ve mercimek de eklenerek prim desteği ödenen ürün sayısı genişletilmiş toplam 16 ürüne yükselmiştir.

Tablo 4. 2 Prim destekleri (2004-2008)

	2004 (TL/kg)	2005 (TL/kg)	2006 (TL/k)g	2007 (TL/kg)	2008 (TL/kg)
Pamuk	190000	26.67-32	29-34.80	29-34.80	27-32.40
Ayçiçeği	35000	17.5	20	20	18.9
Soya	140000	20	22	22	20.7
Kanola	130000	20	22	22	20.7
Aspir			22	22	20.7
Zeytinyağı	250000	10	11	20	18.9
Dane Mısır	25000	5	6.7	2	3.6
Buğday		3	3.5	4	4.5
Arpa		2	2.5	3	3.6
Çavdar		2	2.5	3	3.6
Yulaf		2	2.5	3	3.6
Çeltik		3	6	9	9
Kuru fasulye					
Nohut					
Mercimek					
Çay	6.5	7	8	9	11.3

Kaynak: GTHB, 2015.

2009 yılından itibaren prim destekleri yerine 5488 sayılı Tarım Kanununun 19. Maddesinin (b) bendine göre fark ödemesi desteklerine geçilmiştir. Daha önce prim desteği olarak 16 ürüne yönelik yapılan destekleme ödemesi, tritikalenin de eklenmesi ile 17 ürüne çıkarılmış ve fark ödemesi adı altında desteklemeye devam edilmiştir. 2013 yılı itibarıyla 17 ürün desteklenmekte olup destekleme kapsamındaki ürünler ve destekleme miktarları Tablo 4.2 de görülmektedir. Birim miktar başına en yüksek fark ödemesi desteği 70 krş/kg ile zeytinyağına ödenirken en düşük destek 4 krş/kg ile dane mısıra ödenmektedir. Mısır hariç hububat grubuna 5 krş/kg, baklagil grubuna 20 krş/kg fark ödemesi desteği ödenmektedir.

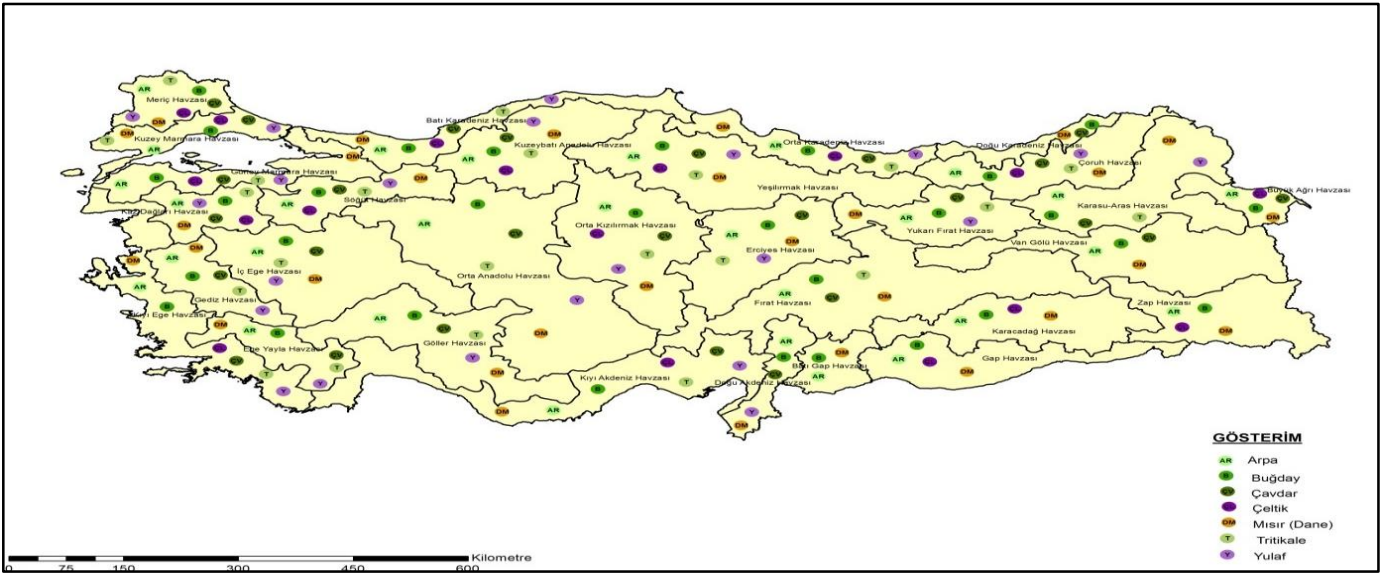
Tablo 4. 3 Fark ödemesi destekleri (2009-2015)

	2009 (krş/kg)	2010 (krş/kg)	2011 (krş/kg)	2012 (krş/kg)	2013 (krş/kg)	2014 (krş/kg)	2015 (krş/kg)
Pamuk	35-42	35-42	42-35	46	50	55	65
Ayçiçeği	21	23	23	24	24	30	30
Soya	23-27.5	23-35	40-50	50	50	50	50
Kanola	23	29,5	40	40	40	40	40
Aspir	25	30	40	40	45	45	45
Zeytinyağı	25	30	50	50	70	70	70
Dane mısır	4	4	4	4	4	4	4
Buğday	5	5	5	5	5	5	5
Arpa	4	4	4	5	5	5	5
Çavdar	4	4	4	5	5	5	5
Yulaf	4	4	4	5	5	5	5
Tritikale	10	4	4	5	5	5	5
Çeltik	10	10	10	10	10	10	10
Kuru fasulye	10	10	10	10	10	10	20
Nohut	10	10	10	10	10	10	20
Mercimek	11.5	10	10	10	10	10	20
Çay		11.5	12	12	12	12	12

Kaynak: GTHB, 2015.

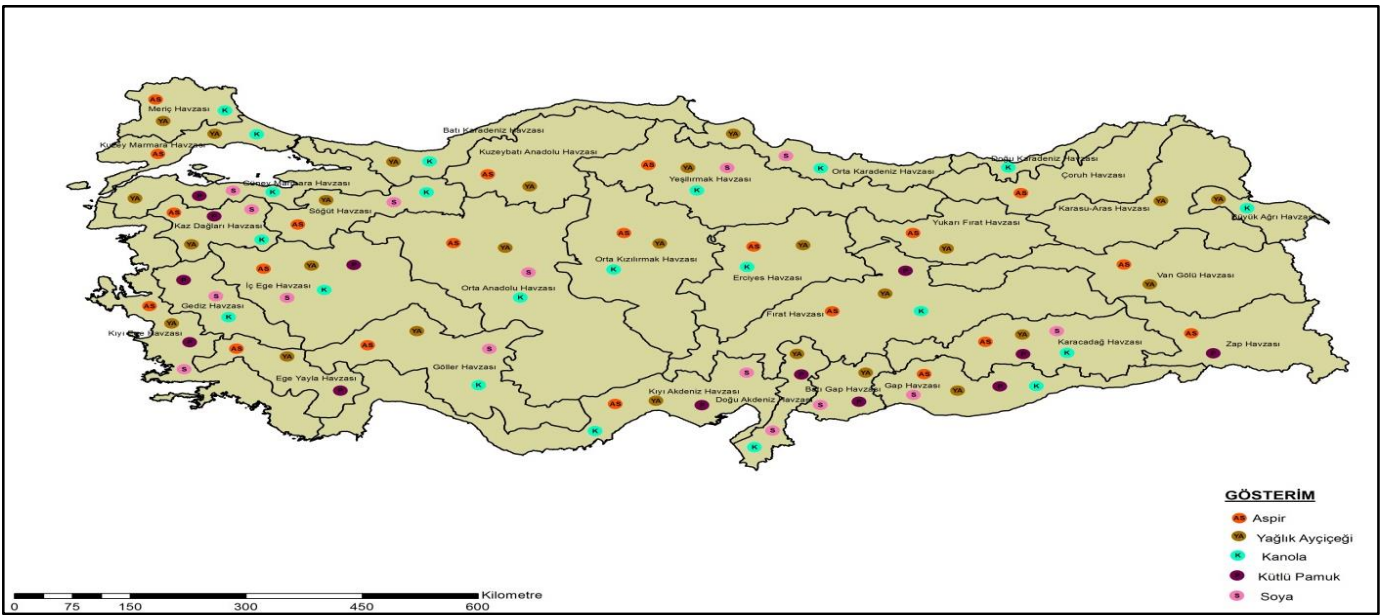
Ayrıca 2009 yılından itibaren tarımsal destekleme politikalarında önemli bir değişime daha gidilerek havza bazlı destekleme sistemine geçilmiştir. 29/6/2009 tarihli ve 2009/15173 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tarımsal üretimin kendi ekolojisine uygun alanlarda yoğunlaşması, desteklenmesi, örgütlenmesi, ihtisaslaşması, entegre bir şekilde yürütülmesi ve tarım envanterinin hazırlanması amacıyla ülke genelinde 30 adet tarım havzası tespit edilmiştir. Böylece fark ödemesi destekleri “ Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli”ne göre ödenmeye başlamıştır. 31.12.2014 tarihli ve 29222 sayılı (4. Mükerrer) Resmi Gazetede yayımlanan 2014/7089 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de 2009/15173 sayılı Bakanlar Kurulu kararında değişikliğe gidilmiştir.

Hububat grubunda yer alan buğday, arpa, mısır, yulaf, çavdar, tritikale ve çeltik için fark ödemesi desteklerin yapıldığı havzalar Şekil 4.1’ de görülmektedir. Buna göre buğday ve dane mısır 30 havzada, çeltik ise 17 havzada desteklenmektedir.

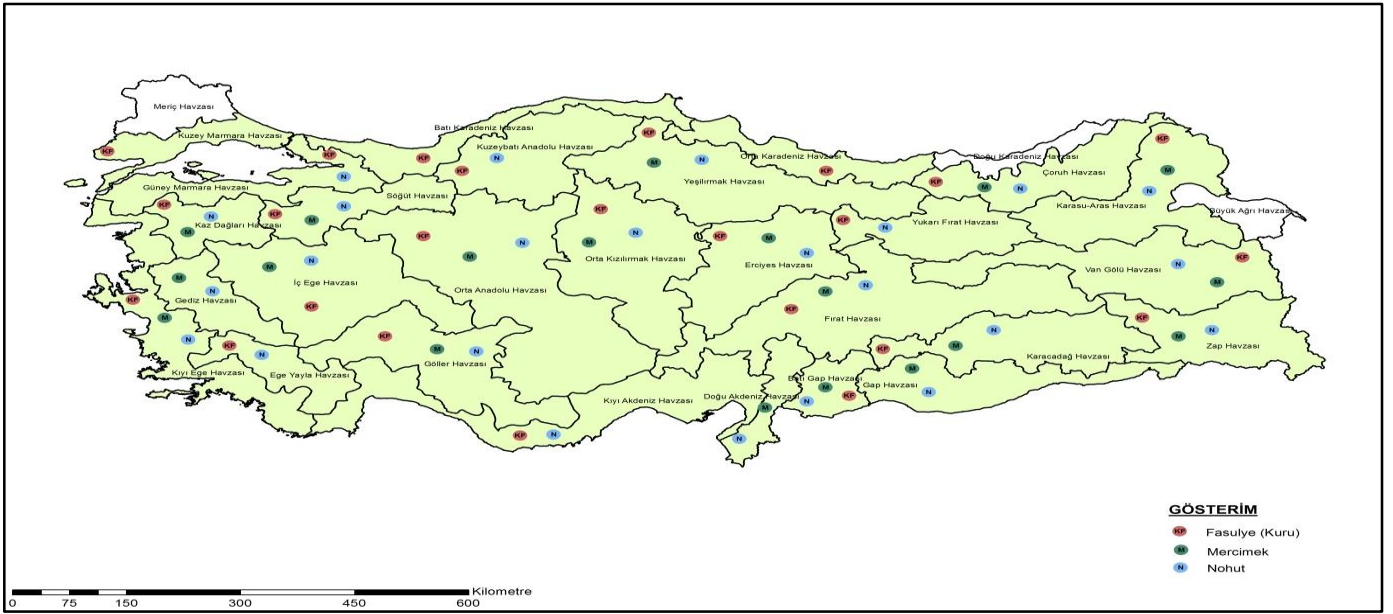
Şekil 4. 1 Hububatların desteklendiği havzalar.

Yağlı tohumlar grubunda yer alan soya, yağlık ayçiçeği ve kütlü pamuk için fark ödemesi desteklerin yapıldığı havzalar Şekil 4.2’de görülmektedir. Buna göre soya 15 havzada, yağlık ayçiçeği 26 havzada kütlü pamuk ise 13 havzada desteklenmektedir.

Şekil 4. 2 Yağlı tohumlu bitkilerin desteklendiği havzalar.

Yemelik dane baklagiller grubunda yer alan kuru fasulye, nohut ve mercimek için fark ödemesi desteklerin yapıldığı Havzalar Şekil 4.3 de görülmektedir. Buna göre kuru fasulye ve nohut 24 havzada, mercimek ise 19 havzada desteklenmektedir.

Şekil 4. 3 Baklagillerin desteklendiği havzalar.

4.2 Girdi Destekleri

Türkiye’de kimyasal gübreye uygulanan destekleme politikası 1974 yılına dayanmaktadır. 1974 yılında baş gösteren petrol krizinden sonra hızla artan gübre maliyetlerinin olumsuz etkilerini çiftçi fiyatlarına yansıtılmamak amacıyla bu desteklemeye başlanmıştır (GTHB, 2004).

1997 tarihinde 23183 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile gübre desteklemesi gübre cinslerine göre kilogram başına ödenmeye başlanmış ve 2001 yılı Ekim ayında gübre destekleme ödemesi üreticinin gübre kullanımı konusunda bilinçlendiği, desteklemenin amacına ulaştığı ve yapılan destekleme ödemesinin daha faydalı alanlara kaydırılması gerektiği görüşü ile 2005 yılına kadar kaldırılmıştır (GTHB, 2004).

2005 yılında kimyevi gübre destekleme ödemesine yeniden başlanmıştır. 7 Eylül 2005 tarih ve 25929 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Çiftçilere Kimyevi Gübre Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Karar’ın yayımlanması ile 2005 yılında kimyevi gübre destekleme ödemesine yeniden başlanmıştır. İlgili tebliğde; sebze, meyve, süs bitkileri, özel çayır mera, orman ürünleri- hububat, yem bitkileri, baklagiller, yumrulu bitkiler-yağlı tohum bitkileri, endüstri bitkileri olarak üç gruba farklı miktarlarda destekleme primi ödenmiştir. Desteklenen arazi büyüklüğü 500 da ile sınırlandırılmıştır.

Resmi Gazetede yayımlanan 7 Ocak 2007 tarih 2006/11483 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 13 Temmuz 2008 tarih 2008/37 numaralı tebliğ, 8 Temmuz 2009 tarih 2009/41 numaralı tebliğ, son olarak yayımlanan 14 Mayıs 2013 tarih ve 28647 sayılı 2013/14 numaralı tebliğlerde; Mazot ve Kimyevi Gübre Desteklemesi’nde

destekleme üç ürün grubunda farklı miktarlarda yapılmaya devam edilmiştir. Arazi sınırı olan 500 da sınırı 2008 yılında kaldırılarak bu tarihten sonra 1 da altında ki araziler destek ödemesinden faydalandırılmamıştır.

Ödemeler, Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS)'ne kayıtlı olan ve mazot, gübre ve toprak analizi destekleme uygulamaları ile ilgili belirtilen usul ve esaslara göre tarımsal faaliyette bulunan üreticilere yapılmaktadır.

Mazot Desteği, 2002 yılından bu yana üreticilere Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıt yaptırılan hububat, yem bitkileri, baklagiller, yumru bitkiler, sebze, meyve, yağlı tohumlu bitkiler ve endüstri bitkileri için dekar başına belirli bir miktarda mazot tüketimi esas alınarak yapılmaktadır. Mazot ve gübre destekleme ödemeleri üç ana ürün grubunda alan bazlı olarak verilmekte olup, 2013 yılına ait mazot ve gübre destekleme miktarları Tablo 4.4'de verilmiştir.

Tablo 4. 4 2013 yılı Mazot ve Gübre Destekleri Destekleme Miktarları (TL/da)

Sıra No	Ürün Grupları	Mazot Destekleme Tutarı	Gübre Destekleme Tutarı
1	Peyzaj ve süs bitkileri, özel çayır, mera ve orman emvali alanları	2,9	4
2	Hububat, yem bitkileri, baklagiller, yumru bitkiler, sebze ve meyve alanları	4,3	5,5
3	Yağlı tohumlu bitkiler ve endüstri bitkileri alanları	7	7

4.3 Hedef Fiyat Politikası

Fark ödeme sistemi, üretilen tarımsal ürünün üretim düzeyine ve piyasada oluşan fiyata müdahale etmeksizin, üretici maliyetine dayanarak hesaplanan bir hedef fiyat ile piyasa fiyatı arasındaki farkın devlet tarafından üreticiye nakdi olarak ödenmesi koşuluna dayanan bir destek sistemi olarak tanımlanabilir. Fark ödeme sisteminde devlet, üreticilerin üretim maliyetleri piyasa fiyatının üzerinde olduğunda tüketicilerin ödediği fiyatları etkilemeden üreticilere tazmin edici bir ödemede bulunmayı taahhüt etmektedir. Tazmin edici ödeme, devlet tarafından saptanan hedef fiyat ile piyasa fiyatı arasındaki farktan oluşmaktadır. Bu koşullar uyarınca fark ödeme sisteminde piyasa fiyatı, hedef fiyatın altında kaldığında, üreticiler korunmuş olurlar. Öte yandan piyasa fiyatı hedef fiyatın üzerinde gerçekleştiğinde, üretici bu durumda kazancını artırabilme olanağına sahip olmaktadır (Şahinöz vd. 2005).

Fark ödeme sisteminin iktisadi olarak dört olumlu yönünden söz edilebilir. Birincisi, sisteminin işletilmesi sayesinde öncelikle tüketiciler ve tarımsal ürünü işleyen sanayiler ürünü piyasa fiyatından satın alma olanağına

sahip olurlar. Böylece yapay bir fiyat tespiti olmadığından, böylesi bir fiyatlamanın beraberinde getireceği kaynak dağılımında etkinliği bozucu etkilerin ortaya çıkması olasılığı ortadan kalkar. Bu durum aynı prim sisteminde olduğu gibi dış satıma dönük tarımsal ürünleri girdi olarak kullanan sanayiciler açısından bir rekabet avantajı yaratabilir. İkincisi, sistemin bir sözleşme kapsamında uygulandığı koşulda, sistem, desteklenen ürünü üreten üreticilerin kayıt altına alınmasını sağlar. Üçüncüsü, fark ödeme sisteminin işletilmesi sayesinde desteklenen ürünün depolama ve elden çıkarma maliyetlerinden kurtulmak mümkündür. Son olarak desteklemenin finansmanı açısından fark ödemenin finansmanı, tüketiciler yerine vergi mükelleflerince üstlenileceğinden, tarımsal desteklemeyi bütçede ayrı bir kalem olarak gösterme imkanı yaratılmış olur (Şahinöz, 2005).

Fark ödeme sisteminde hedef fiyat, ürün ortalama maliyetlerine enflasyon oranı dikkate alınarak bir kar marjı eklenmesi suretiyle hesaplanmaktadır. “Fark ödeme” sistemi, tarımsal fiyatların piyasa koşullarında oluşmasına yol açarak dünya piyasa fiyatlarına uyum sağlamayı kolaylaştırmakta ve tüketiciye düşük fiyatlarda ürün sunulmasını sağlayarak refah artışına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla, ilk aşamada maliyeti büyük ölçüde yoksul kitlelerin üzerine yıkılan fiyat desteği sisteminin gelir dağılımını bozucu etkileri de ortadan kaldırılmaktadır. Bu nedenle, “fark ödeme” sistemi, piyasa mekanizmasının işleyişini ve kaynakların etkin dağılımını engellediği, ayrıca tüketici refahını aşındırdığı için eleştiri konusu yapılan “fiyat desteği” sistemine göre daha avantajlıdır (Şahinöz vd. 2007).

4.4 Tek Ödeme Politikası

Artan ihtiyaçlar ve değişen şartlar veri olmak üzere, uluslararası tarım politikalarında da belirli değişimler gözlenmektedir. Yeni politikalarda, temelde ticaret bozucu engellerin kaldırılması, üretimle destekleme mekanizması arası bağlantının kesilmesi amaçlanmaktadır. Bu süreçte ise, serbest piyasa ekonomisinin hâkim kılınması ve devletin piyasalara müdahalesinin engellenmesi birer araç olarak kullanılmak istenmektedir. Üretimden bağımsız destekleme mekanizmaları ile kaynak israfının önleneyeceği ve denetim kolaylığı sağlanacağı, tarım sektörünün kayıt altına alınmasına yardımcı olacağı ve bütçe disiplinin sağlanacağı, birçok ulusal ve uluslararası kuruluşların rapor ve çalışmalarında sıklıkla belirtilmektedir (Şahin, 2008).

Üretimden bağımsız destekleme sistemleri, tarımsal verimin yüksek olduğu ülkelerde daha sağlıklı sonuçlar vermektedir; fakat her iki ülke grubunda da çiftçinin gelirini doğrudan etkilemekte ve refah etkisi yaratmaktadır. Ancak, Türkiye’de toprağın sınırlı olduğu, bir noktadan sonra tarım sektörü ve Ricardo’nun azalan verimler yasası hesaba katıldığında, verimin artırılmasına dönük çalışmaların yoğunlaştırılması önem taşımaktadır. Özellikle üretimden bağımsız destekleme sistemlerinde, alan baz alındığı için, düşük verimli işletmelerin karlılığı azalabilecektir (Şahin, 2008).

Üretimden bağımsız destekleme sistemleri, Avrupa Birliği'nde Tek Çiftlik Ödeme Yöntemi, ABD'de ise Direkt Ödemeler adı altında uygulanmaktadır. AB'de uygulanan Tek Çiftlik Ödeme Yönteminde prensip olarak, tam üretimden bağımsızlık benimsenmiştir. Çiftçilerin piyasaya entegrasyonunun sağlanması, çevre tahribatlarının en düşük düzeye çekilmesi ve bürokrasinin azaltılması hedeflenmiştir. Hâlihazırdaki bütün doğrudan yardım planları yerini 2014 yılından itibaren, yeni üyelere dâhil olmak üzere bütün AB ülkeleri için Tek Çiftlik Ödeme Yöntemine bırakmıştır (Şahin, 2008).

ABD'de ise 1996 Tarım Senedi üretimden bağımsız destekleme mekanizmalarına ağırlık vermiştir. 2002 yılında çıkarılan tarım kanunu ile de üç tür yardım ödemesi öngörülmüştür. Bunlar; sabit ve üretimden bağımsız ödemeler (de-coupled), kredi oranı (loan rate) programı kapsamında ödemeler (fiyat dalgalanmalarını gideri yönde fark giderici önlemler) ve karşıt-devirli (counter-cycle) ödemeler (dönemsel dalgalanmalara karşı geliştirilmiş ödeme şekli) olarak belirlenmiştir. Doğrudan ödemeler üreticilere geçmiş verim ve ekilen alan üzerinden gelir desteklerini ifade etmektedir. Buğday, yem, mısır, pirinç, yağlı tohumlar ve yerbıstığı için doğrudan ödemeler yapılabilmektedir. Ödemeler üreticinin kararlarını etkilememektedir (de-coupled).

ABD ve AB fiyat desteklerini birçok üründe azaltmış, gelir desteği ve doğrudan ödemeleri yerine ikame etmiştir. ABD'nin doğrudan ödemeleri üretim ve fiyatlardan bağımsız hale getirilmiştir. Zaman içinde AB sürdürülebilir ve kendine yeterli tarımsal üretim amacını büyük ölçüde gerçekleştirmiş, rekabet avantajı elde etmiş ve arz fazlası yaratmıştır. Türkiye'de ise, Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde fiyat ve miktarı etkileyebilecek yani piyasayı bozacak devlet sübvansiyon ve desteklerinin kaldırılması Tarım Strateji Belgesinde belirtilmiştir (Şahin, 2008).

4.5 Dünya'da Baklagil Destekleme Politikaları

İnsan beslenmesinde büyük önem taşıyan baklagiller, havanın serbest azotunu toprağa bağlaması, münavebe uygulamaları, toprak yapısının iyileştirilmesi, çevrecilik ve sürdürülebilir tarımın giderek önemini artırdığı günümüzde, bir çok ülke tarafından çeşitli politika araçları ile desteklenmektedir.

ABD'de de baklagiller, nispeten küçük bütçe harcamaları almaları ve sınırlı alanlarda yetiştirilmeleri sebebiyle tarım politikası tartışmalarının bir parçasıdır. Baklagiller içerisinde kuru bezelye, mercimek ve nohut, 2002 Tarım Kanunu ile ABD'nin fiyat ve gelir destek programına dahil edilmiştir. Buna ilaveten 2008 yılı Gıda, Koruma ve Enerji Yasası'nın bazı programları da geniş ölçüde nohut ürününü kapsamaktadır. 2009-2012 ürünleri için nohut üreticileri, pazarlama yardım kredileri, kredi eksikliği ödemeleri, konjonktür karşıtı ödeme

desteği (CCPs) ya da üretici gelirini garanti eden “Average Crop Revenue Election” (ACRE) programından yararlanabileceklerdir. ACRE programı 2008 yılı Tarım Kanunu’nda getirilmiş bir sistem olup, üreticilere, beş yıllık ortalama verim ve iki yıllık ortalama fiyatlarla hesaplanan ortalama bir gelirin altına düşülmemesi garantisini vermektedir. Ancak bu desteklerden yararlanmak üretici seçimine bırakılmış olup ACRE desteğinden yararlanan üreticilere diğer destekleme kalemlerinde belirli sınırlamalar yapılmaktadır.

ABD fiyat destek programlarına 1960’larda beri kuru fasulye dahil değildir. 2008 Tarım Kanunun ’da taban arazi üzerinde kuru fasulye yetiştiriciliğine kısıtlama getirilmiştir (2009 yılı ürünleri, Muş fasulyesi ve nohut buna dahil değildir). Kuru fasulye yetiştiriciliği çok eski olmadığı müddetçe taban arazide yasaklanmış fakat ödemeler ekilişe göre belirli arazilerde sınırlandırılmıştır. Eğer arazi eski bir arazi ise ve münavebe uygulanıyorsa üretici kısıtlama olmadan ödemededen yararlanabilmektedir.(USDA,2014)

Dünya’nın en önemli baklagil üreticisi olan Hindistan ise 1947’de bağımsızlığını ilan ettiği günden bu yana, pirinç ve buğday gibi temel ürünlerin yerli üretimine öncelik vererek, kendi kendine yeterli bir gıda politikası izlemektedir. Bu başarıyı ise girdi sübvansiyonları ve fiyat desteklemeleri ile gübre kullanımının artırılması, sulamanın genişletilmesi ve yüksek verimli çeşitlerin geliştirilmesi ile elde edilmiştir. Sulamanın artırılması ile ekilen alanlarda, birden fazla hasat ve hasat edilen ürün miktarının artırılması sağlanmıştır. Hindistan’ın temel politika elemanları, temel ürünler (buğday, pirinç, pamuk, nohut, soya, mısır, kolza, şeker kamışı) için uygulanan minimum fiyat desteği politikası (Minimum Support Prices), sulama suyu, enerji ve girdi destekleri ile temel ürünlerde gıda arzını kontrol altına alan sistemlerdir (Targeted Public Distribution System). Minimum fiyat destek politikası, yıllık olarak gerekli görüldüğünde, örneğin devlet tarafından ihale yoluyla piyasaya ihtiyacının karşılanması durumlarında uygulanmaktadır. Uzun yıllardır bu politika, gıda piyasasında tüketici fiyatlarında istikrarın sağlanması ve üretici teşviklerinin dengelenmesi amacı taşıyorsa, son yapılan düzenlemelerle minimum fiyat desteği politikası güçlü üretici teşviklerini artırmaya yönelik önemli bir kayma göstermektedir.

1993/94 ve 2008/09 piyasa yılları arasında, yüksek dünya girdi fiyatlarının yükselmesi sebebiyle toplam girdi desteği (girdi destekleri, yüzey sulama sistemlerinden su dağıtımı, tarım amaçlı kullanılan elektrik harcamaları) 35 milyar dolara yükselmiş ve reel fiyatlarla yıllık olarak yaklaşık %11 oranında artmıştır. Ortalama olarak gübre sanayiye ve üreticilere sağlanan gübre desteklemeleri toplam girdi desteğinin yaklaşık %40’ını oluşturmaktadır.

Hindistan politikaları büyük ölçüde tahıllarda kendine yeterlilik elde etmişken ancak diğer ürünlerde politikalar oldukça karmaşıktır. Baklagiller Hindistan diyetlerinde önemli bir protein kaynağıdır fakat 1980’lerin başından beri liberal bir ithalat politikası olmasına rağmen verimlilik düşüktür ve kişi başına arz

azalmaktadır. Ancak son zamanlarda minimum fiyat desteği politikası ile baklagil tarımının yapıldığı arazi miktarındaki değişme ile arz artmaya başlamıştır.

Hindistan tarım ürünleri ticareti 1980-1990 yılları arasında serbest iken, baklagiller ve yemeklik yağların ithalatına miktar kısıtlamaları getirilmiş ancak bu kısıtlamalar Uruguay Tarım Anlaşması ile kaldırılmıştır. Miktar kısıtlamaları yerine yemeklik yağlar için %300, işlenmiş ürünler için %150 ve öncelikli ürünler için %100'e varan değişen tavan fiyat oranlarında tarifeler getirilmiştir. Hindistan 1997'de ödemeler dengesinde kayba sebep olan sınırlayıcı ticaret politikalarından vazgeçmiş ve ithalatta miktar kısıtlamalarını kaldırma sürecini hızlandırmıştır. Nisan 2001'de ithalatta miktar sınırlamalarını tamamen kaldırmış ve hemen hemen bütün ürünlerde sağlık ve bitki sağlığı standartlarına ve tarifelere bağlanmıştır. Ayrıca Hindistan'da tarımsal malların ihracatını teşvik edici bir dizi politika bulunmaktadır. Bunlar:

- İşlenmiş ürünlerin üretiminde ihtiyaç duyulan mallar için ithalat gümrük vergilerinin düşürülmesi ya da engellenmesi,
- Dünya Ticaret Örgütü kuralları ile bağlantılı olarak, ihraç ürünler için ulaşım maliyetlerine ve yerel piyasa yapılan devlet destekleri,
- İşlenmiş ürünlerin ihracatını artırmak için tarımsal üretim bölgelerine devlet tarafından yapılan desteklemeleridir(USDA,2014)

AB'de ise baklagiller Ortak Piyasa Düzeni'ne dahil olmayan ürünler içerisinde değerlendirilmektedir. Tek ödeme sistemine geçiş sürecinde baklagilleri ilgilendiren destekler birkaç ayrı unsurdan oluşmaktadır. Baklagiller doğrudan gelir desteğine tabi ürün grupları arasında 'protein bitkileri ve 'tane baklagiller' olarak iki kısımda ele alınmakta ve iki gruba da ayrı destek uygulanmaktadır. Protein bitkileri primi bezelye ve bakla ürünlerine verilmekte olup 2004-2005 sezonu ve sonrası için 55,57 Euro/ha olarak belirlenmiştir. Ancak bu kapsamda yardım verilebilecek olan maksimum alan olarak 1,6 milyon ha'lık bir garanti edilen alan belirlenmiştir. Ayrıca protein bitkilerine Tek Ödeme Sistemine Geçiş sürecinde 2004/2005 pazarlama yılı ve sonrası için alan desteği olarak 63 Euro/ha ilave destek yapılmaktadır.

Tane baklagil yardımı ise tek ödeme programına belirli bir dönem sonrasında geçmeye karar veren üye ülkelerde, mercimek, nohut, ve burçak için verilmektedir. Ekim yapılan ve ürünü hasat edilen alanlar için öngörülen arazi yardımı miktarı 181 Euro/ha'dır(Şehirli, vd.1999).

5. NOHUT

5.1 Dünyada ve Türkiye’de Durum

5.1.1 Dünyada Durum

Baklagiller, protein, vitamin ve mineral maddeler bakımından zengin olmaları itibariyle gerek insanların beslenmesinde gerekse hayvanların beslenmesinde oldukça önemli besin kaynaklarıdır. Bunun yanında, havanın serbest azotunu toprağa bağlama özelliklerinden dolayı ve ekim nöbetine alınmaları ile kazık kökleri sayesinde toprağın verimliliğini artırmaları, tuzlu topraklarda ve nadas alanlarında toprak yapısının iyileştirilmesine katkı sağlamaları gibi pek çok amaca hizmet etmeleri, baklagillerin bitkisel üretimdeki önemini daha da artırmaktadır.

Baklagiller içerisinde yer alan nohut %16,4-31,2 oranları arasında protein ihtiva etmekte ve tane kabuğu yüksek oranda selüloz ve kalsiyum içermektedir. Bu özellikleri itibariyle insan beslenmesinde önemli yer tutan nohut, sap ve samanının tahıllara göre iki kata kadar daha kaliteli protein içermesinden dolayı da hayvan beslenmesinde önemli bir yere sahiptir (Encan vd 2005).

Baklagiller ürün grubu içerisinde yer alan nohut, dünyada 12.3 milyon ha alanda yetiştirilmektedir(Tablo 5.1)

Tablo 5. 1 Dünya Nohut Ekim Alanı (000 ha)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Hindistan	7048	6715	6896	7494	7544	7890	8170	9190	8320
Pakistan	982	1094	1029	1052	1107	1081	1067	1054	1055
İran	573	538	603	596	426	560	508	562	565
Avustralya	110	105	244	306	338	363	500	653	456
Türkiye	606	558	524	504	486	455	446	446	416
Myanmar	202	204	224	269	280	299	328	333	336
Etiyopya	181	211	201	200	227	213	208	231	240
Meksika	74	98	113	90	91	78	89	48	133
Diğer	695	681	679	760	570	572	670	755	823
Dünya	10471	10203	10513	11270	11069	11512	11987	13273	12344

Kaynak : FAO,2014.

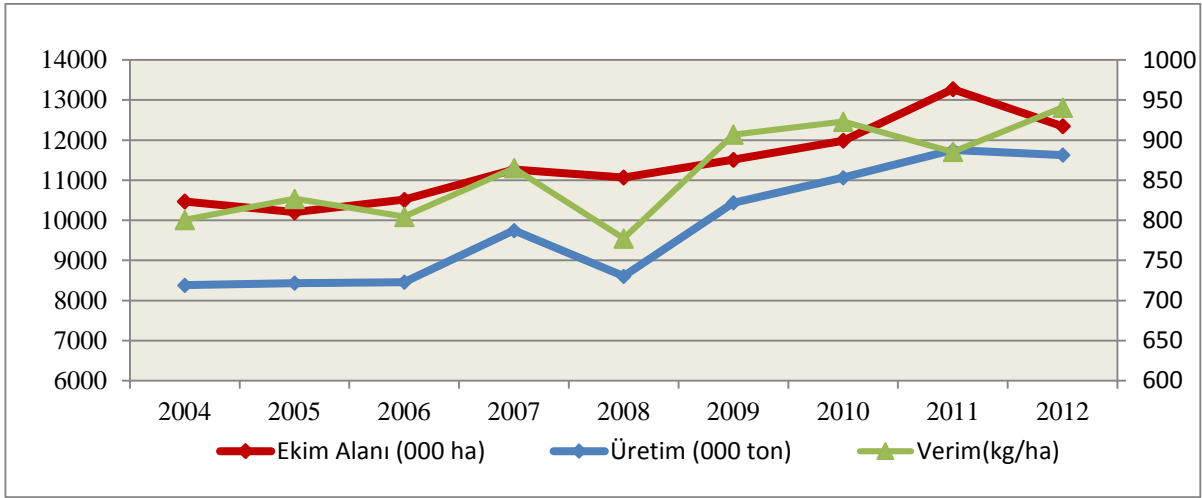
Dünya nohut üretiminde 2012 yılı itibariyle 7.7 milyon tonluk üretim ile Hindistan ilk sırada yer alırken, 673 bin tonluk üretimi ile Avusturalya ikinci sırada ve 535 bin tonluk üretimi ile Türkiye üçüncü sırada yer almaktadır (Tablo 5.2). Dünyada lider konumda olan Hindistan, toplam dünya nohut üretiminin %66’sını karşılamaktadır.

Tablo 5. 2 Dünya Nohut Üretimi (000 ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Hindistan	5718	5469	5575	6334	5749	7060	7480	8220	7700
Avustralya	135	123	232	313	443	445	602	513	673
Türkiye	620	600	552	505	518	563	531	487	535
Myanmar	224	235	260	330	348	404	441	473	500
Etiyopya	163	217	211	254	287	285	323	400	410
İran	287	265	325	329	113	209	268	290	315
Pakistan	611	868	480	838	475	741	562	496	291
Meksika	105	134	163	148	165	132	132	72	272
Diğer	521	525	661	697	509	601	726	797	930
Dünya	8383	8436	8459	9748	8606	10439	11064	11750	11626

Kaynak: FAO,2014.

Dünya nohut ekim alanlarındaki azalmanın ve 2007 kuraklığının da etkisi ile 2008 yılında dünya nohut üretimi bir önceki yıla oranla yaklaşık %2 azalmış ancak sonraki yıllarda artmaya devam etmiştir. 2012 yılında ise önemli üretici ülkeler olan Hindistan, Avustralya ve Türkiye’de gerçekleşen ekim alanlarındaki azalışa bağlı olarak üretimde bir düşüş yaşanmıştır. (Şekil 6.1).

Şekil 5. 1 Dünya Nohut Ekim Alanı ve Üretimi

Dünya nohut verimi ise yıllar itibariyle üretimdeki artış ve azalışa paralel değişimler göstermiştir. Ancak 2011 yılında ekim alanlarındaki aşırı artış karşısında üretimin aynı oranda artmaması, verimde hızlı bir düşüş olarak göze çarpmakta ve bir sonraki yıl ekim alanlarındaki azalışa rağmen üretimin artması, verim artışı olarak gözükmemektedir (Şekil 5.1). Dünya nohut verimi 2004 yılında 801 kg/ha iken yıllar itibariyle artış göstermiş ve 2012 yılında 941 kg/ha’ya yükselmiştir (Şekil 5.1).FAO verilerine göre Türkiye 2013 yılı itibariyle 1244 kg/ha verim ile dünya ortalamasının üzerinde bir verime sahiptir.

Dünya nohut dış ticareti incelendiğinde 2011 yılı itibariyle ithalatta bir artış, ihracatta ise azalış yaşanmıştır. Dış ticaretteki bu artış ve azalışta, dünyanın önemli nohut üreticisi olan Hindistan büyük rol oynamaktadır. Dünyanın önde gelen nohut ithalatçısı ülkelerinden Pakistan, Hindistan, B.A.E. ve Cezayir’de ithalat önemli ölçüde arttığından, 2011 yılında dünya nohut ithalatı %8 oranında artmıştır (Tablo 5.3).

Tablo 5. 3 Dünya Nohut İthalatı (000 ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Pakistan	69	90	100	137	115	128	186	280
Hindistan	133	282	127	146	198	338	56	143
Bangladeş	105	69	68	63	79	157	181	99
B.A.E.	21	19	39	50	75	72	68	87
Cezayir	49	47	56	57	46	54	57	66
Arabistan	25	28	32	31	33	2	40	41
İspanya	58	56	62	61	54	46	54	39
İngiltere	20	24	26	39	33	27	31	35
Diğer	261	217	273	310	364	316	359	325
Dünya	741	832	782	893	997	1141	1031	1114

Kaynak: FAO,2014.

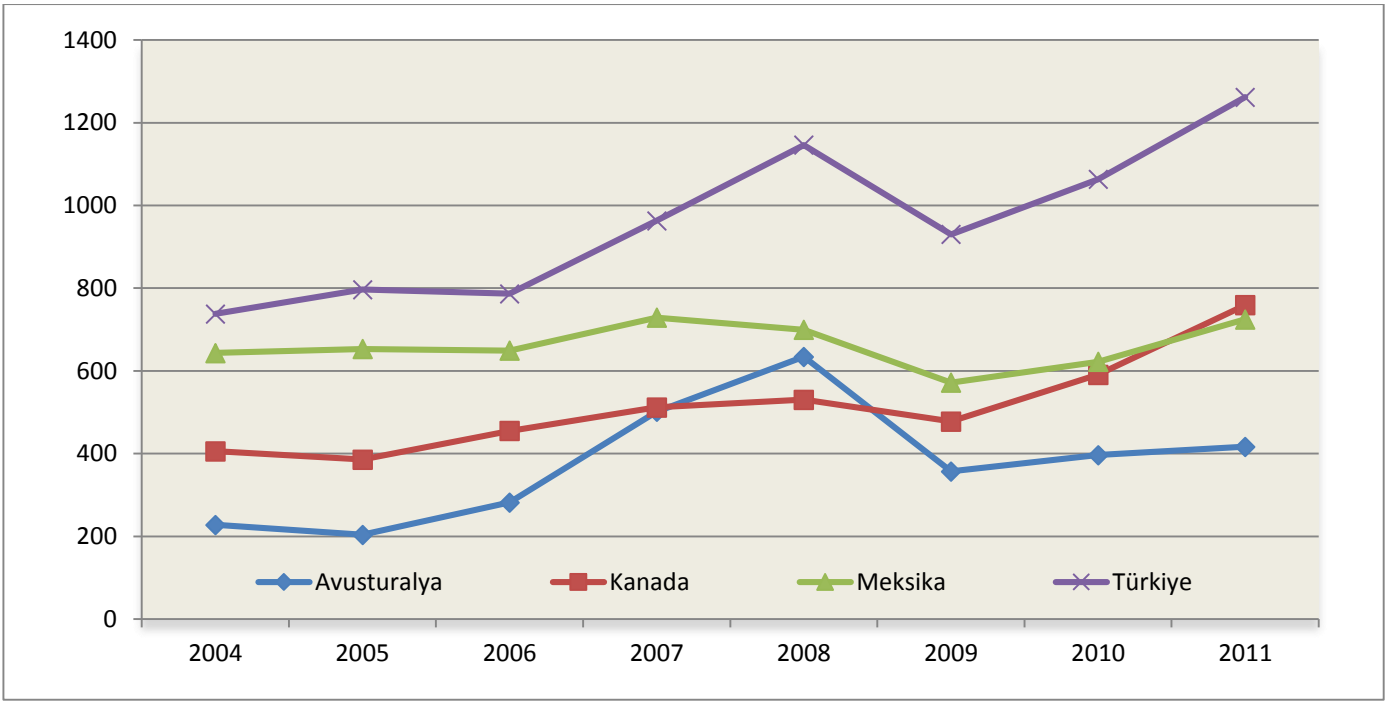
2011 yılı dünya nohut ihracatı ise Avustralya, Hindistan, Rusya ve Kanada tarafından yapılmaktadır. 2011 yılında Avustralya’nın ihracatı 149 bin tondan 416 bin tona, Hindistan’ın ihracatı 12 bin tondan 177 bin tona yükselmiştir. Kanada ve Türkiye’nin aynı yıllarda ihracattaki payı düşmüştür. (Tablo 5.4).

Tablo 5. 4 Dünya Nohut İhracatı (000 ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Avustralya	149	187	268	160	272	525	446	416
Hindistan	12	44	61	162	127	95	216	177
Rusya	9	14	12	17	30	48	12	99
Kanada	68	59	98	71	58	74	74	71
ABD	12	21	21	21	20	28	50	64
Arjantin	1	1	4	4	8	17	16	53
Meksika	83	79	142	94	109	144	111	52
Türkiye	133	124	105	69	88	89	57	28
Diğer	291	316	264	206	222	180	206	198
Dünya	760	845	974	804	935	1199	1188	1159

Kaynak: FAO,2014.

Genel olarak dünya nohut üretici fiyatlarında üretimdeki düşüşün etkisi ile 2008 yılında yüksek bir artış, 2009 yılında ise üretim artışına bağlı şiddetli bir azalış görülmüştür. Bu azalış sonraki yıllarda tüm ülkelerde yerini artışa bırakmış ve fiyatlar yükselme eğilimine girmiştir(Şekil 5.2).

Şekil 5. 2 Önemli Üretici Ülkelerde Nohut Üretici Fiyatları (\$/ton)

Tablo 5. 5 Dünya Nohut Üretici Fiyatları (\$/ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Avusturalya	228	204	282	502	634	357	396	417
Kanada	406	386	455	512	531	478	591	759
Meksika	644	653	649	729	700	572	622	725
Türkiye	738	797	786	963	1146	930	1063	1262

Kaynak: FAO,2014

Önemli üretici ülkelerin nohut üretici fiyatlarına bakıldığında, en yüksek nohut fiyatının Türkiye’de, en düşük fiyatın ise Avusturalya’da olduğu görülmektedir. 2011 yılında Türkiye’nin nohut üretici fiyatınının 1.262 \$/ton, Kanada’nın 759 \$/ton, Meksika’nın 725 \$/ton ve Avusturalya’nın 417 \$/ton olduğu görülmektedir (Tablo 5.5).

5.1.2 Türkiye’de Durum

Türkiye’de üretimi yapılan 9 çeşit baklagilden en fazla yetiştirilenleri nohut, kuru fasulye ve mercimektir. 2013 yılı itibariyle, baklagiller, yaklaşık 8 milyon dekar alanda ekili olup, 1.15 milyon ton üretim gerçekleştirilmiştir. Toplam baklagil ekim alanınının %52,5’ini nohut ekim alanı oluştururken, toplam baklagil üretim miktarınının %44,1’ini nohut üretimi oluşturmaktadır (TÜİK,2014a).

Tablo 5. 6 Türkiye’de Nohut Ekim Alanı (000 ha)

İller	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Uşak	47	47	45	41	41	39	38	39	31	30
Mersin	25	24	24	22	19	19	19	33	32	29
Karaman	15	11	8	10	10	10	13	12	17	24
Antalya	25	21	21	24	26	20	20	19	20	23
Konya	51	49	48	29	28	24	21	23	20	23
Yozgat	38	29	26	26	29	26	23	24	25	20
Kütahya	29	29	29	32	32	24	23	21	21	20
Ankara	12	11	12	13	12	14	14	15	15	18
Kırşehir	12	14	12	17	21	19	37	33	22	18
Isparta	26	24	23	19	20	20	20	19	15	16
Diğer	326	299	278	271	267	240	227	209	198	202
Türkiye	606	558	524	504	505	456	456	446	416	424

Kaynak: TÜİK,2014a

Türkiye’de nohut ekim alanı 2013 yılı itibariyle 424 bin ha alanı kapsamakta olup, en fazla ekilişinin yapıldığı iller sırasıyla Uşak, Mersin ve Karaman’dır. Türkiye genelinde 2004 yılı itibariyle 606 bin ha olan nohut ekim alanı, yıllar itibariyle azalma göstermiş ve 2013 yılında %30 oranında azalma ile 424 bin ha’ya gerilemiştir (Tablo 5.6). Diğer baklagillerde olduğu gibi nohutta da bu azalışların temel sebebini girdi fiyatlarındaki artışlar ve hastalıklardan dolayı yaşanan verim kayıpları oluşturmaktadır. Özellikle nohut üretiminde yaşanan antraknoz hastalığı, üretimde ciddi kayıplara neden olmuştur. Bu hastalık sıcaklık ve neme bağlı olduğu için ekiliş döneminin gecikmesi, verim kayıplarını daha da artırmıştır (UBK,2014). Bunların yanı sıra TMO’nun 1994 yılında baklagil alımına son vermesi, üretimin, fiyat garantisi olan ve üretimi daha kolay gerçekleştirilen diğer ürünlere kaymasına neden olmuştur.

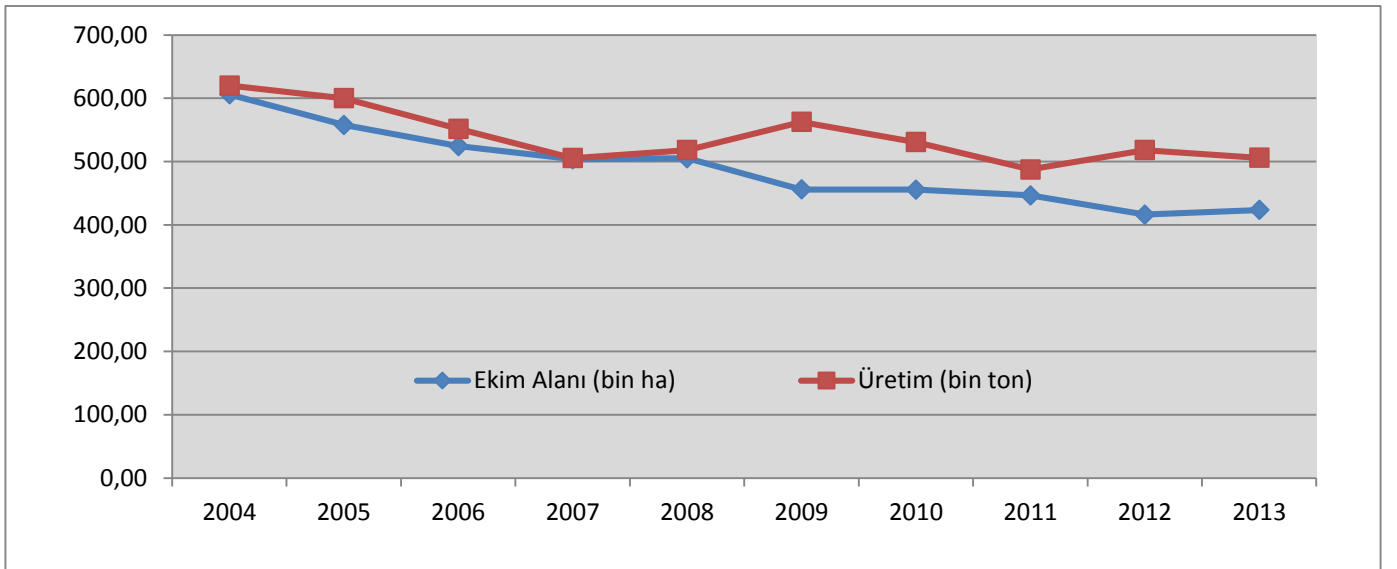
Türkiye’de nohut üretimi ise 2013 yılı itibariyle 506 bin ton gerçekleşmiştir. Ekim alanlarındaki ve verimdeki azalmaya bağlı olarak nohut üretim miktarı son 10 yılda %18,4 oranında azalma göstermiştir. Türkiye’de nohut üretimi yapılan illerin sıralaması son yıllarda Uşak’da yaşanan verim kaybından dolayı ekim alanlarına göre farklılık göstermektedir. Üretim sıralamasında ilk üç sırada Karaman, Mersin ve Konya illeri yer almaktadır (Tablo 5.7).

Tablo 5. 7 Türkiye’de Nohut Üretimi (000 ton)

İller	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Karaman	17	13	9	11	10	13	15	16	29	36
Mersin	19	16	17	20	18	18	18	35	36	36
Konya	22	20	16	29	40	36	36	35	34	33
Antalya	54	56	53	30	31	35	29	26	28	33
Uşak	47	53	45	29	41	41	41	8	25	26
Yozgat	38	31	26	27	29	31	27	22	32	24
Ankara	10	10	10	9	9	14	15	15	18	22
Kütahya	32	33	31	32	34	27	27	23	23	21
Kırşehir	11	15	14	16	22	21	40	43	33	19
Isparta	32	26	24	12	19	21	16	19	17	17
Diğer	337	326	307	291	266	306	268	247	243	238
Türkiye	620	600	552	505	518	563	531	487	518	506

Kaynak: TÜİK,2014a

Türkiye’de yıllar itibariyle nohut üretimi ve ekim alanları karşılaştırıldığında, 2004 yılından 2007 yılına kadar birbirine paralel bir düşüş gözlenmiştir. 2008 ve 2009 yıllarında ekim alanlarındaki düşüş devam etmiş ancak verim artışına bağlı olarak üretim artmıştır (Şekil 5.3).

Şekil 5. 3 Türkiye’de Nohut Ekim Alanı ve Üretimi

Türkiye nohut verimi 2004-2008 yılları arasında çok değişmemekle birlikte 2009 yılında ciddi oranda artmıştır. 2004 yılında 103 kg/da olan nohut verimi, 2009 yılında 124 kg/da’ya yükselmiştir. Sonraki yıllarda da bu yükseliş devam etmiş ve 2012 yılında Türkiye nohut verimi 127 kg’da olarak gerçekleşmiştir. Ancak nihai duruma bakıldığında, son 10 yılda nohut veriminde artış yaşansa da, hem nohut ekim alanlarında hem de üretim miktarında ciddi azalma söz konusudur (TÜİK, 2014a)

Tablo 5. 8 Türkiye’ Nohut İhracatı (ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ürdün	0	0	9435	8674	8871	9354	6795	2530	2775	2682
Irak	10096	0	1303	1384	9001	21211	11753	3019	3597	2664
S.Arabistan	13115	12443	12232	6007	9068	11885	7503	3870	2927	1927
Almanya	1686	0	1689	1644	1241	1555	1572	1162	1167	1148
İtalya	12111	11190	6874	6075	6677	5252	1463	482	508	1144
Lübnan	3633	3062	5821	4864	4588	4518	1611	854	742	871
Cezayir	6932	6759	4201	2483	3134	3042	2952	188	1000	821
Sri Lanka	9670	8262	8046	2705	5042	2988	835	585	1098	732
İngiltere	4230	5169	5000	3958	2331	2580	1581	554	657	659
ABD	1156	1569	1106	1683	1321	817	654	717	339	641
Diğer	70443	75139	48979	29717	37064	25308	20074	14244	10526	5955
Türkiye	133073	123593	104685	69193	88338	88509	56794	28205	25337	19243

Kaynak: TÜİK,2014b (Dış ticaret rakamlarında *7132000011, **7132000019 GTIP kodları alınmıştır.)

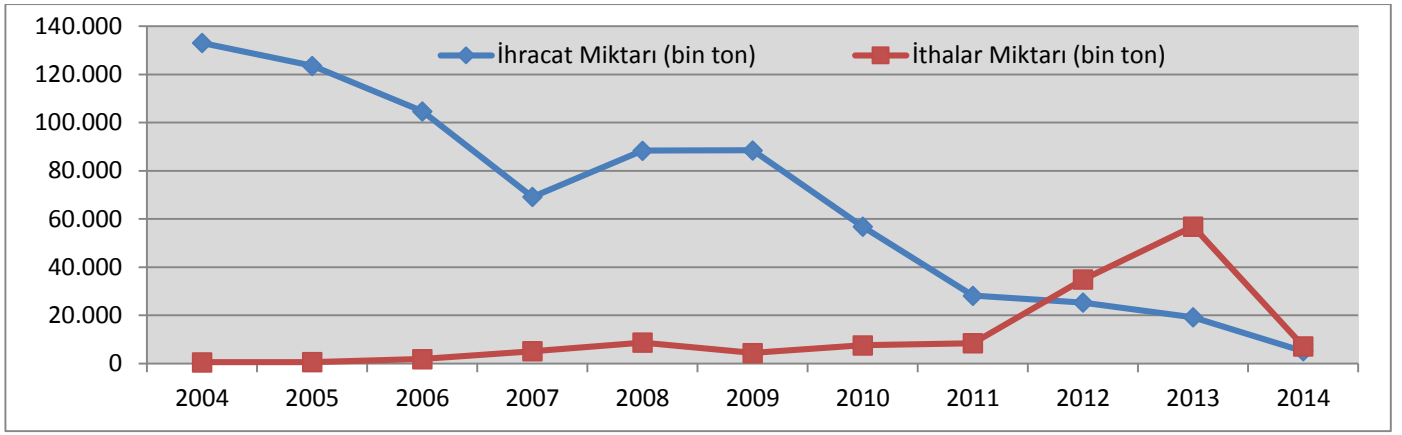
Türkiye nohut dış ticaretinde son 10 yılda ciddi değişiklikler yaşanmıştır. 2004 yılında 133 bin ton olan nohut ihracatı, üretimde yaşanan azalma neticesinde giderek düşmüş ve 2013 yılında 19 bin ton olarak gerçekleşmiştir (Tablo 5.8). Türkiye nohut ihracatında Irak, S. Arabistan, Ürdün ve Suriye ilk sıralarda yer almaktadır.

Tablo 5. 9 Türkiye’nin Nohut İthalatı(ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hindistan	0	0	1151	3249	5970	2644	6049	2479	5892	32706
Arjantin	0	0	0	0	0	0	0	830	5443	6486
ABD	0	0	0	150	0	0	21	65	1011	6323
Meksika	0	0	0	0	2516	1652	902	1338	17377	4956
Rusya	0	0	363	1465	25	30	10	1950	2010	2873
Kanada	0	0	0	0	0	0	46	1113	1038	2393
Avustralya	0	0	0	0	0	20	0	284	1075	777
Mısır	0	0	0	0	0	0	0	0	0	125
Ukrayna	0	0	0	0	0	0	0	45	126	102
Hollanda	0	0	0	0	0	0	0	0	0	46
Diğer	546	646	368	314	249	58	559	346	966	89
Türkiye	546	646	1881	5178	8760	4404	7586	8450	34939	56875

Kaynak: TÜİK,2014b.

Türkiye nohut ithalatı ise yıldan yıla üretimde yaşanan azalma ve başta dış pazar istekleri olmak üzere, tüketicilerin taleplerini karşılayabilecek kalite ve özelliklerde nohut üretilmemesinden dolayı önemli oranda artış göstermiştir. Bunların neticesinde, 2004 yılında 546 ton olan Türkiye toplam nohut ithalatı, 2013 yılında 56.8 bin tona yükselmiştir(Tablo 5.9).

Şekil 5. 4 Türkiye’de Nohut İhracat ve İthalatı (bin ton)

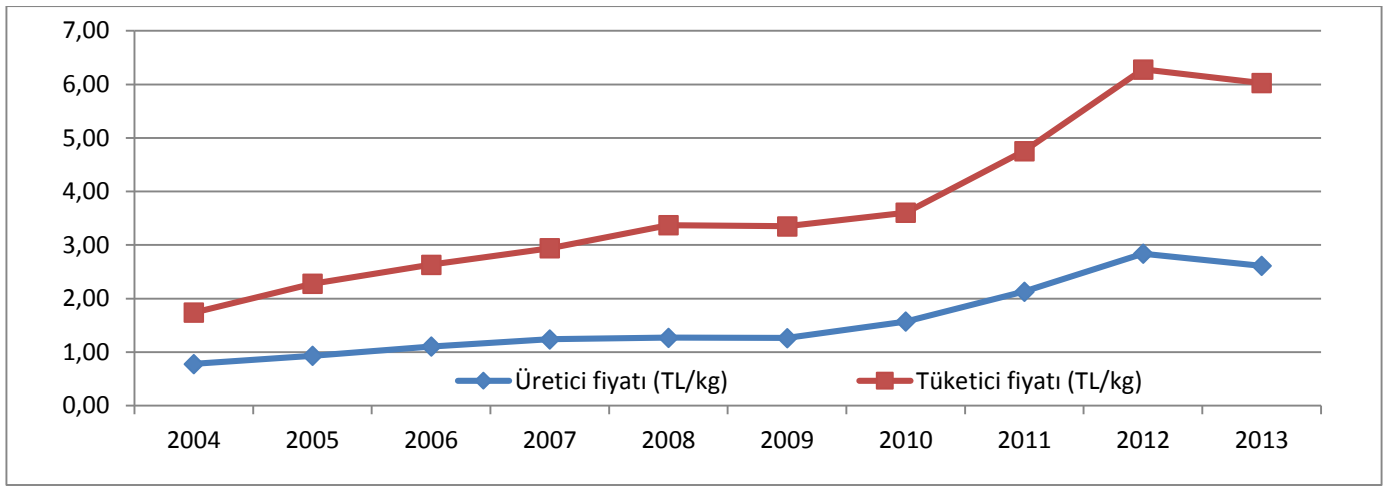
Türkiye’de nohut fiyatları, üretimdeki azlığa ve fazlalığa göre yıllar itibariyle oldukça değişken ve tutarsız bir seyir izlemektedir. Baklagil üretiminde herhangi bir örgütlenme olmadığı için piyasada üretici fiyat konusunda belirleyici olamamaktadır (UBK,2014). Diğer tarımsal ürünlerde de olduğu gibi üretici bir önceki yılın fiyat seviyesine göre üretim kararı vermekte, özellikle son yıllarda maliyetin yüksek olması ancak fiyatların düşük seviyelerde kalması ile üretici üretimden vazgeçmektedir.

Tablo 5. 10 Türkiye’de Aylar İtibariyle Nohut Üretici Fiyatları (TL/kg)

Aylar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ocak	0.74	0.94	0.96	1.25	1.24	1.21	1.38	1.77	2.93	2.75
Şubat	0.72	0.89	1.06	1.33	1.26	1.26	1.44	1.85	2.97	2.65
Mart	0.74	0.87	1.10	1.33	1.28	1.23	1.48	1.84	3.09	2.71
Nisan	0.75	1.00	1.09	1.34	1.33	1.29	1.45	1.81	3.07	2.71
Mayıs	0.73	0.90	1.11	1.35	1.36	1.26	1.44	1.85	3.01	2.68
Haziran	0.72	0.91	1.10	1.29	1.41	1.27	1.57	1.87	2.96	2.67
Temmuz	0.69	0.92	1.05	1.16	1.27	1.22	1.56	1.93	2.82	2.61
Ağustos	0.80	0.89	1.05	1.05	1.21	1.25	1.66	2.22	2.55	2.57
Eylül	0.82	0.93	1.08	1.08	1.22	1.29	1.64	2.43	2.57	2.48
Ekim	0.90	0.93	1.15	1.16	1.22	1.27	1.72	2.61	2.69	2.52
Kasım	0.85	1.00	1.22	1.26	1.22	1.31	1.75	2.64	2.71	2.48
Aralık	0.90	1.01	1.30	1.28	1.22	1.34	1.79	2.75	2.72	2.53
Ortalama	0.78	0.93	1.11	1.24	1.27	1.27	1.57	2.13	2.84	2.61

Kaynak: TÜİK,2014a.

Türkiye’de son yıllarda nohut üretici ve tüketici fiyatlarında sürekli bir artış yaşanmıştır. (Şekil 5.5) 2004 yılında 0.78TL/kg olan üretici fiyatı 2013 yılında 2.61TL/kg olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 5. 5 Türkiye’de Yıllar İtibariyle Nohut Üretici ve Tüketici Fiyatları (TL/kg)

Türkiye’de yıllar itibariyle tüketici fiyatlarında artış olduğu gözlenmektedir. 2004 yılında 1.74 TL/kg olan nohut tüketici fiyatı, 2013 yılında 6.03 TL/kg olarak gerçekleşmiştir (Tablo 5.11). Üretici ve tüketici fiyatlarında meydana gelen bu yükselme 2012 yılında en yüksek seviyeye çıkmıştır. Ayrıca üretici ve tüketici fiyatı arasındaki fark gittikçe artmıştır(Şekil 5.5).

Tablo 5. 11 Türkiye’de Aylar İtibariyle Nohut Tüketici Fiyatları (TL/kg)

Aylar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ocak	1.56	2.21	2.46	2.82	3.08	3.22	3.49	3.96	6.21	6.31
Şubat	1.58	2.23	2.51	2.86	3.11	3.27	3.52	4.23	6.36	6.24
Mart	1.59	2.25	2.59	2.94	3.25	3.36	3.54	4.33	6.44	6.25
Nisan	1.58	2.28	2.63	2.94	3.44	3.38	3.54	4.38	6.42	6.20
Mayıs	1.59	2.30	2.61	2.96	3.52	3.41	3.59	4.42	6.39	6.17
Haziran	1.60	2.29	2.62	2.99	3.54	3.43	3.51	4.46	6.35	6.06
Temmuz	1.62	2.29	2.64	2.99	3.59	3.42	3.53	4.56	6.30	5.90
Ağustos	1.63	2.28	2.68	2.97	3.57	3.32	3.49	4.67	6.16	6.02
Eylül	1.81	2.27	2.68	2.94	3.42	3.22	3.55	5.00	6.16	5.92
Ekim	2.03	2.28	2.68	2.95	3.34	3.36	3.73	5.38	6.17	5.79
Kasım	2.11	2.31	2.72	2.97	3.32	3.41	3.85	5.77	6.15	5.64
Aralık	2.16	2.34	2.77	2.97	3.29	3.40	3.90	5.91	6.26	5.80
Ortalama	1.74	2.28	2.63	2.94	3.37	3.35	3.60	4.75	6.28	6.03

Kaynak: TÜİK,2014a

5.2 Araştırma Bulguları

5.2.1 İşletmelerin Sosyal ve Yapısal Özellikleri

İşletme yöneticilerinin kişisel nitelikleri ve sosyal özellikleri işletmelerin yönetim biçimi, organizasyonu, teknolojik yeniliklerin benimsenmesi ve uygulanması gibi bütün işletme faktörleri üzerinde etkilidir (Hazneci, 2007). Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde üreticilerin yaşı, eğitim durumu, kendi adına tarımla uğraştığı süre, hanelerindeki kişi sayısı ve hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısının yer aldığı genel bilgiler incelenmiştir.

Tablo 5. 12 Üreticilerin Genel Özellikleri

		Yaş	Eğitim Durumu	Kendi Adına Tarımla Uğraştığı Yıl	Hanedeki Kişi Sayısı	Hanede Tarımda Çalışan Kişi Sayısı
Antalya	En düşük	24	2	4	2	1
	En yüksek	77	11	50	8	5
	Ortalama	52.63	5.63	28.07	4.67	2.90
Kırşehir	En düşük	26	1	1	2	1
	En yüksek	79	15	45	10	8
	Ortalama	48.97	8.03	21.94	5.00	1.94
Konya	En düşük	28	5	2	2	1
	En yüksek	90	15	50	12	7
	Ortalama	48.84	7.48	22.60	4.66	2.02
Kütahya	En düşük	30	5	5	2	1
	En yüksek	71	11	55	17	10
	Ortalama	51.38	5.48	27.92	5.46	3.69
Uşak	En düşük	28	5	3	1	1
	En yüksek	85	14	65	8	7
	Ortalama	50.51	6.68	27.08	4.04	2.46
Yozgat	En düşük	31	2	5	2	1
	En yüksek	76	19	50	17	10
	Ortalama	49.55	7.28	25.91	5.19	2.20
GENEL	En düşük	24	1	1	1	1
	En yüksek	90	19	65	17	10
	Ortalama	50.27	6.74	25.80	4.76	2.55

Tarımsal faaliyette bulunan üreticilerin yaş durumu üretim sonuçlarını çeşitli şekillerde etkilemektedir (Akın, 2003). Buna bağlı olarak tablo 5.12’de öncelikle üreticilerin yaşları dikkate alınmış olup, elde edilen veriler incelendiğinde; nohut üreten işletmelerde en genç üreticinin 24, en yaşlı üreticinin 90 yaşında olduğu görülmektedir. Üreticilerin ortalama yaşları ise 50.27’dir. Üreticilerin ortalama yaşları iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamannın en yüksek olduğu il 52.63 ile Antalya iken, en düşük olduğu il 48.84 ile Konya’dır.

Üreticilerin eğitim durumları incelendiğinde; sadece okuma yazması olan üreticilerin yanı sıra lisansüstü eğitime sahip olan üreticilerin de olduğu görülmektedir. Nohut üreticilerinin ortalama eğitim süresi 6.74 yıl

olarak hesaplanmıştır. Üreticilerin eğitim süreleri iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 8.03 yıl ile Kırşehir iken, en düşük olduğu il 5.48 yıl ile Kütahya'dır(Tablo 5.12).

Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre (yıl) ele alındığında dağılımın 1 ile 65 yıl arasında olduğu ve ortalama sürenin 25.80 yıl olduğu görülmektedir. Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 28.07 yıl ile Antalya iken, en düşük olduğu il 21.94 yıl ile Kırşehir'dir(Tablo 5.12).

Tarım işletmelerinde bulunan nüfus, işletmelerin idaresinden işgücü kaynağına kadar birçok görevi üstlenmektedir (Özudoğru, 2010). Bu nedenle araştırmada nohut üreticilerinin hanelerindeki kişi sayısı ile birlikte hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısı da incelenmiştir. Buna göre; hanedeki ortalama nüfusun 4.76 kişi, hanede tarımda çalışan ortalama nüfusun ise 2.55 kişi olduğu belirlenmiştir. İller bazında yapılan incelemeye göre; hanedeki kişi sayısının en yüksek olduğu il Kütahya (5.46) iken en düşük olduğu il Uşak (4.04)'tır. Bununla birlikte; hanede tarımda çalışan kişi sayısının en yüksek olduğu il Kütahya (3.69), en düşük olduğu il ise Kırşehir (1.94)'dir (Tablo 5.12).

Arazi, tarımsal faaliyette üretim araçları içerisinde en önemlisi ve vazgeçilmez olanıdır. İşletme arazisi, mülkiyet ilişkisi, arazinin nevi ve faydalanma şekilleri dikkate alınmaksızın çiftçi ailesinin işlettiği toplam alandır (Tatlídil, 1992). Bununla birlikte yapılan birçok araştırmada işletme büyüklüğünün üretici kararları üzerinde etkili bir faktör olduğu belirtilmektedir (Rogers, 1983; Konyar ve Osborn 1990; Boz, 1993; Thungwa, 2000; Gül Yavuz, 2010)

İncelenen işletmelerde işletme arazisi, üretim döneminde üretici tarafından işletilen arazilerin tamamından oluşmaktadır. İşletme arazisi hesaplanırken, üreticinin mülk arazisine kiraya ve ortağa tuttuğu arazi miktarı eklenmiş, çıkan değerden kiraya verdiği arazi miktarı çıkarılmıştır.

Araştırma kapsamındaki işletmelerin arazi mülkiyeti ve tasarruf durumu incelendiğinde genel olarak işletme arazilerinin %51.12'sini mülk araziler, %34.77'sini kira ile işlenen araziler ve %14.93'ünü ise ortaklılıkla işlenen araziler oluşturmakta olup, ortalama işletme arazisinin 225.42 da olduğu görülmektedir. İller bazında yapılan incelemeye göre; ortalama işletme arazisinin en düşük olduğu il 109.17 da ile Antalya iken, en yüksek olduğu il 515.84 da ile Kırşehir'dir(Tablo 5.13).

Tablo 5. 13 Nohut İşletmelerin Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Durumu

	İşletme Arazisi		Mülk Arazi		Kira ile İşlenen Arazi		Ortakçılık ile İşlenen Arazi		Kiraya Verilen Arazi	
	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%
Antalya	109.17	100.00	54.93	50.32	50.91	46.63	3.33	3.05	0.00	0.00
Kırşehir	515.84	100.00	211.91	41.08	174.66	33.86	129.28	25.06	0.00	0.00
Konya	213.98	100.00	127.33	59.51	55.41	25.89	32.52	15.20	1.28	0.60
Kütahya	146.17	100.00	91.89	62.86	50.25	34.38	4.54	3.10	0.50	0.34
Uşak	170.66	100.00	98.12	57.49	66.28	38.84	11.37	6.66	5.10	2.99
Yozgat	287.60	100.00	123.38	42.90	106.21	36.93	58.85	20.46	0.85	0.30
GENEL	225.42	100.00	115.22	51.12	78.37	34.77	33.67	14.93	1.84	0.82

İncelenen işletmelerin ortalama parsel sayısı 20.21 olup parsel sayısının en düşük olduğu il 16.81 ile Kırşehir, en yüksek olduğu il ise 25.94 ile Kütahya'dır.

Sulama, tarımsal arazilerde verim artışına yol açan en önemli etmenlerden biridir. Bu nedenle araştırmada işletme arazilerinin sulama durumu da incelenmiştir. Buna göre; toplam işletme arazilerinin %12.56'sını sulanan, %87.44'ünü ise sulanmayan araziler oluşturmaktadır. Sulanan arazilerin ortalama genişliği 28.32 da olup sulanmayan arazilerin ortalama genişliği ise 197.10 da'dır. Sulanan arazilerin en düşük olduğu il 10.15 da ile Uşak, en yüksek olduğu il ise 65.57 da ile Kırşehir'dir. Sulanmayan arazilerde ise; en düşük olan il 74.40 da ile Antalya, en yüksek olan il ise 450.25 da ile Kırşehir'dir(Tablo 5.14).

Tablo 5. 14 Nohut İşletmelerin Parsel Sayısı ve Sulama Durumu

	Toplam Parsel Sayısı	Sulanan Arazi		Sulanmayan Arazi		İşletme arazisi	
		(da)	%	(da)	%	(da)	%
Antalya	22.70	34.77	31.85	74.40	68.15	109.17	100.00
Kırşehir	16.81	65.57	12.71	450.28	87.29	515.84	100.00
Konya	17.26	45.75	21.38	168.23	78.62	213.98	100.00
Kütahya	25.94	19.25	13.17	126.92	86.83	146.17	100.00
Uşak	18.81	10.15	5.95	160.51	94.05	170.66	100.00
Yozgat	20.06	19.30	6.71	268.29	93.29	287.60	100.00
GENEL	20.21	28.32	12.56	197.10	87.44	225.42	100.00

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle nohut üretimine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda üreticilerin ortalama nohut ekim alanının 57.13 da, üretimin 5.81 ton ve verimin 101.70 kg/da olduğu görülmektedir. İşletme başına ortalama nohut ekim alanının en düşük olduğu il 28.87 da ile Antalya, en yüksek olduğu il ise 177.40 da ile Kırşehir'dir. Araştırma kapsamındaki iller üretim miktarı açısından değerlendirildiğinde de yine üretimin en yüksek olduğu il Kırşehir iken, en düşük olduğu il Kütahya'dır. En yüksek nohut verimi ise 129.27 kg/da ile Uşak'tan alınmaktadır (Tablo 5.15).

Tablo 5. 15 İşletmelerde Nohut Üretimi

	Ekim Alanı (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	Satılan Miktar (ton)	Satış Fiyatı (TL/kg)
Antalya	28.87	2.79	96.64	2.20	2.77
Kırşehir	177.40	16.91	95.32	16.51	1.93
Konya	41.30	4.84	117.19	4.49	1.64
Kütahya	30.71	2.41	78.48	2.13	2.56
Uşak	36.28	4.69	129.27	4.16	2.82
Yozgat	74.35	7.28	97.92	7.35	2.12
GENEL	57.13	5.81	101.70	5.34	2.38

Üretilen nohutun %91.91'i satılmakta olup, ortalama satış fiyatının 2.38 TL/kg olduğu belirlenmiştir. Nohutun satış yerleri incelendiğinde, genel olarak üreticilerin %96.83'ünü tüccarlara sattığı belirlenmiştir. Satış yerleri içerisinde işleme fabrikaları (diğer) da yer almakta olup, bu satış yerini tercih eden üreticilerin oranı %3.17'dir (Tablo 5.16).

Tablo 5. 16 Nohut Satış Yerleri

		Tüccar	Diğer	TOPLAM
Antalya	Üretici Sayısı	28	0	28
	%	100.00	0.00	100.00
Kırşehir	Üretici Sayısı	24	1	25
	%	96.00	4.00	100.00
Konya	Üretici Sayısı	38	3	41
	%	92.68	7.32	100.00
Kütahya	Üretici Sayısı	47	0	47
	%	100.00	0.00	100.00
Uşak	Üretici Sayısı	74	2	76
	%	97.37	2.63	100.00
Yozgat	Üretici Sayısı	33	2	35
	%	94.29	5.71	100.00
GENEL	Üretici Sayısı	244	8	252*
	%	96.83	3.17	100.00

*Bu soruya üreticilerin bazıları birden fazla cevap vermiştir

İncelenen işletmelerde üretim desenini belirlemek amacı ile üreticilere nohut dışında ürettikleri diğer ürünler de sorulmuştur. Elde edilen veriler sonucunda; üreticilerin nohutun yanı sıra çoğunlukla arpa ve buğday yetiştirdiği belirlenmiş olup, şeker pancarı, ayçiçeği, silajlık mısır, yonca, haşhaş ve fiğ yetiştirilen diğer ürünler arasında yer almaktadır.

5.2.2 Nohut Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

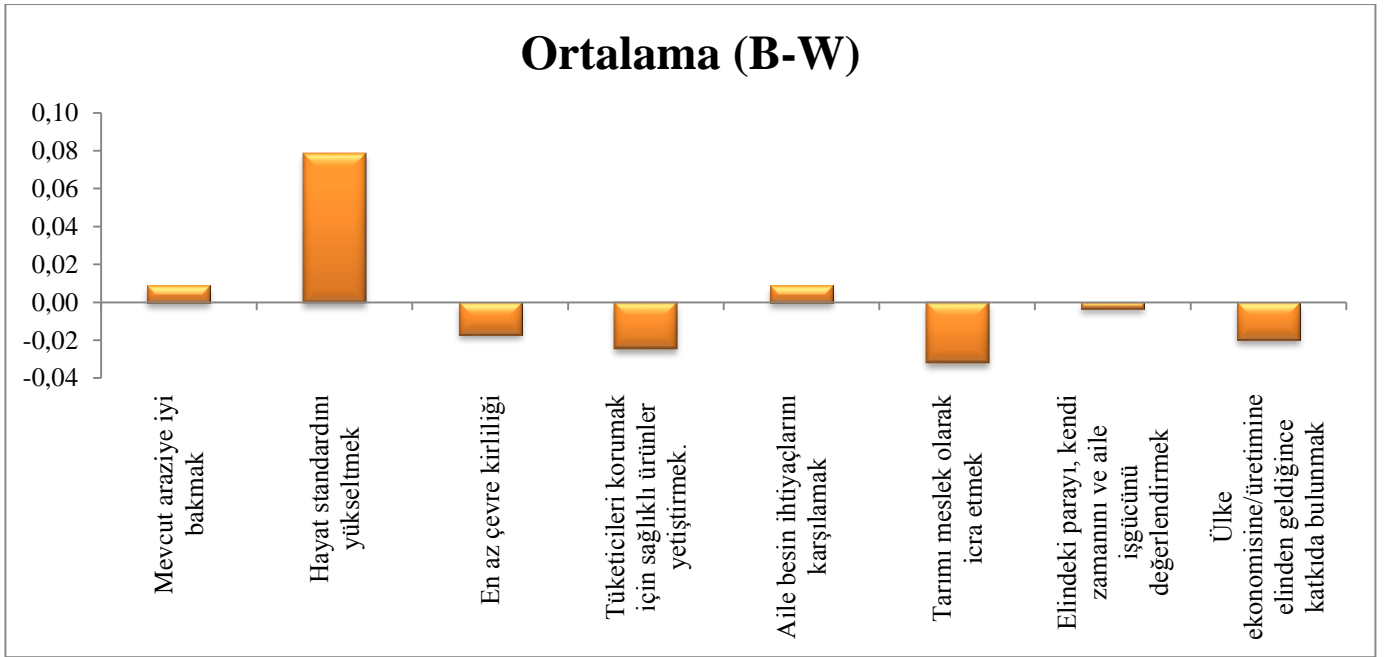
Araştırmanın bu bölümünde yapılan değerlendirmeler tablolarda yer alan Ortalama (B-W) değerleri üzerinden yapılmıştır. Ortalama B-W değeri ne kadar büyükse ilgili özelliğin önemi o kadar yüksek anlamına

gelmektedir. En büyük pozitif değere sahip özellik en önemli özellik, en küçük negatif değere sahip değer ise en önemsiz özellik olarak yorumlanır. Ortalama B-W değeri sıfır ise, orta derecede önemli bir özellikten bahsedilir

Tablo 5.17’de üreticilerin tarımsal üretim yaparken göz önünde bulundurdıkları özelliklere ait önem dereceleri yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin tarımsal üretim yapma amaçlarından en önemlisi “Hayat standardını yükseltmek” (0.08) iken, “Mevcut araziye iyi bakmak” (0.01) ikinci sırada gelmektedir. “Tarımı meslek olarak icra etmek” (-0.03) ise üreticilerin tarımsal üretim yapma amaçları arasında en önemsiz olanıdır.

Tablo 5. 17 Nohut Üreticilerin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

Amaçlar	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W*100
Mevcut araziye iyi bakmak	18	1.48	27.73	0.01	120.00
Hayat standardını yükseltmek	158	6.36	118.97	0.08	3950.00
En az çevre kirliliği	-34	0.49	9.24	-0.02	-75.56
Tüketicileri korumak için sağlıklı ürünler yetiştirmek.	-49			-0.02	
Aile besin ihtiyaçlarını karşılamak	18	1.32	24.73	0.01	75.00
Tarımı meslek olarak icra etmek	-64	0.31	5.87	-0.03	-90.14
Elindeki parayı, kendi zamanını ve aile işgücünü değerlendirmek	-7	0.89	16.59	0.00	-21.21
Ülke ekonomisine veya üretimine elinden geldiğince katkıda bulunmak	-40	0.43	8.01	-0.02	-81.63

Şekil 5. 6 Nohut Üreticilerin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

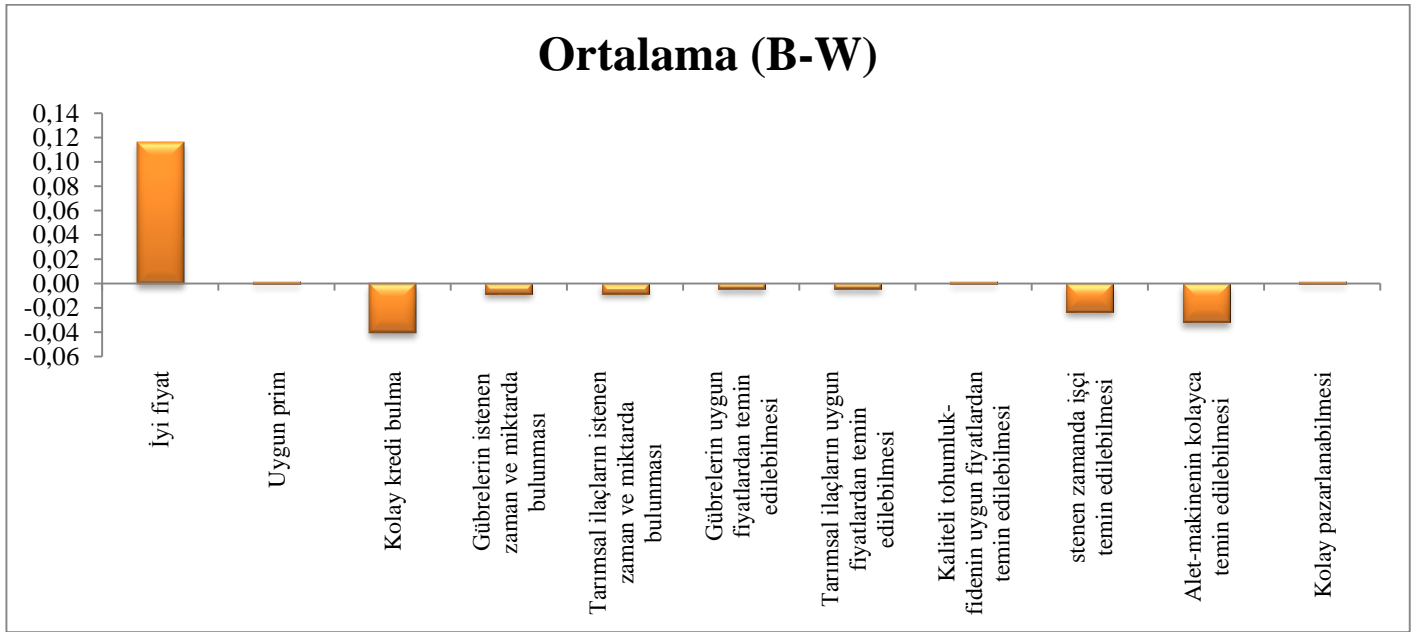
5.2.3 Nohut Üreticilerinin Üretimlerini Artırmaya/Sürdürmeye Yönelik Dikkate Alacakları Unsurlar

Araştırmanın bu bölümünde yapılan değerlendirmeler tablolarda yer alan ortalama (B-W) değerleri üzerinden yapılmıştır. Ortalama B-W değeri ne kadar büyükse ilgili özelliğin önemi o kadar yüksek anlamına gelmektedir. En büyük pozitif değere sahip özellik en önemli özellik, en küçük negatif değere sahip değer ise en önemsiz özellik olarak yorumlanır. Ortalama B-W değeri sıfır ise, orta derecede önemli bir özellikten bahsedilir

Tablo 5.18’de üreticilerin nohut üretimlerini artırmak veya en azından mevcut üretimlerine devam etmek için gerekli gördükleri en önemli ve en önemsiz koşullar yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin dikkate alacakları en önemli koşul “iyi fiyat” (0.12) iken, “Kolay kredi bulma” (-0.04) üreticilerin üretimlerini artırmaya veya devam etmeye yönelik dikkate alacakları en önemsiz unsur olarak belirlenmiştir.

Tablo 5. 18 Nohut Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Unsurlar

Koşullar	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standar d interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W*100
İyi fiyat	234			0.12	
Uygun prim	3	1.17	6.19	0.00	37.50
Kolay kredi bulma	-81	0.16	0.82	-0.04	-97.59
Gübrelerin istenen zaman ve miktarda bulunması	-17			-0.01	
Tarımsal ilaçların istenen zaman ve miktarda bulunması	-16	0.33	1.76	-0.01	-88.89
Gübrelerin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	-9	0.60	3.15	0.00	-64.29
Tarımsal ilaçların uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	-9			0.00	
Kaliteli tohumluk-fidenin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	3	1.20	6.31	0.00	42.86
İstenen zamanda işçi temin edilebilmesi	-47	0.31	1.64	-0.02	-90.38
Alet-makinenin kolayca temin edilebilmesi	-64	0.12	0.65	-0.03	-98.46
Kolay pazarlanabilmesi	3	1.08	5.72	0.00	17.65

Şekil 5. 7 Nohut Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Unsurlar

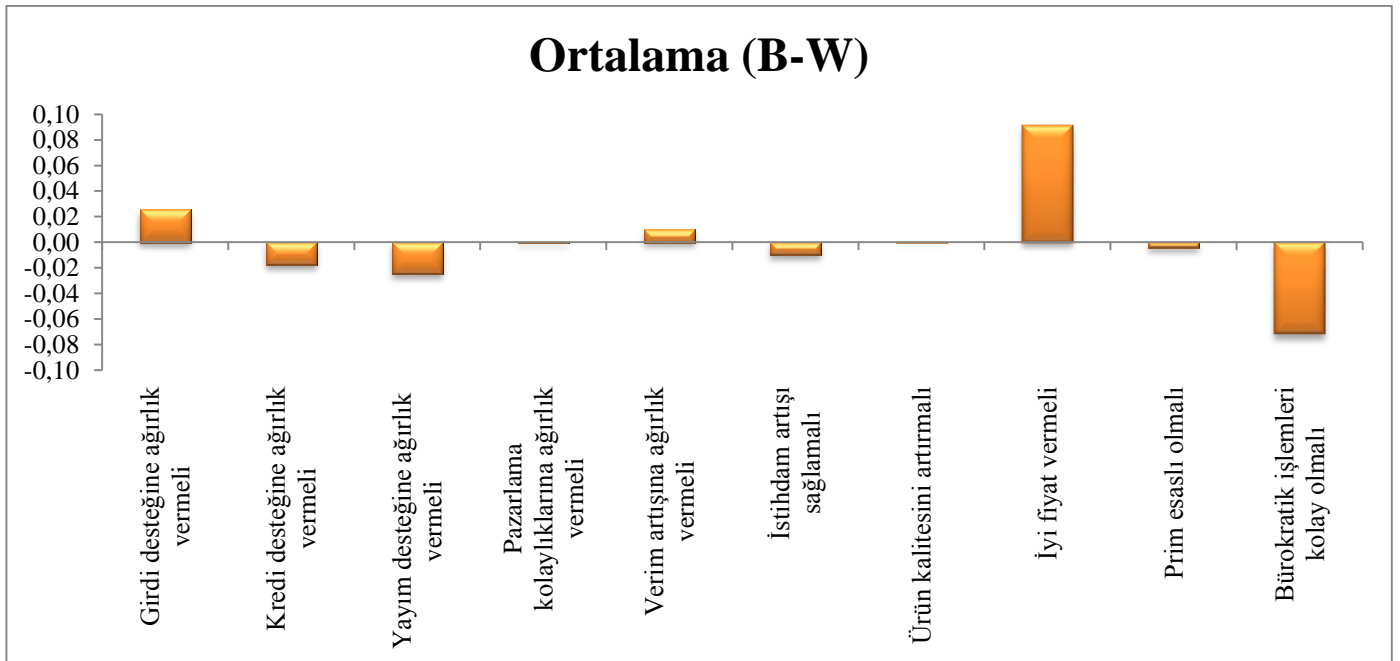
5.2.4 Nohut Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar

Araştırmanın bu bölümünde yapılan değerlendirmeler tablolarda yer alan Ortalama (B-W) değerleri üzerinden yapılmıştır. Ortalama B-W değeri ne kadar büyükse ilgili özelliğin önemi o kadar yüksek anlamına gelmektedir. En büyük pozitif değere sahip özellik en önemli özellik, en küçük negatif değere sahip değer ise en önemsiz özellik olarak yorumlanır. Ortalama B-W değeri sıfır ise, orta derecede önemli bir özellikten bahsedilir

Tablo 5.19’da üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemli ve en önemsiz unsurlar yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemli unsur “iyi fiyat vermesi” (0.09) iken, ikinci sırada “girdi desteğine ağırlık verilmesi” (0.03) gelmektedir. “Bürokratik işlemleri kolay olmalı” (-0.07) ise üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemsiz unsurdur.

Tablo 5. 19 Nohut Üreticilerin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar

Özellikler	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W*100
Girdi desteğine ağırlık vermeli	52	3.74	34.32	0.03	1300.00
Kredi desteğine ağırlık vermeli	-36	0.32	2.90	-0.02	-90.00
Yayım desteğine ağırlık vermeli	-50	0.20	1.80	-0.02	-96.15
Pazarlama kolaylıklarına ağırlık vermeli	2	1.18	10.85	0.00	40.00
Verim artışına ağırlık vermeli	21	4.69	43.02	0.01	2100.00
İstihdam artışı sağlamalı	-20	0.30	2.77	-0.01	-90.91
Ürün kalitesini artırmalı	1	1.12	10.26	0.00	25.00
İyi fiyat vermeli	184	9.64	88.46	0.09	9200.00
Prim esaslı olmalı	-9	0.63	5.80	0.00	-60.00
Bürokratik işlemleri kolay olmalı	-145			-0.07	

Şekil 5. 8 Nohut Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar

5.2.5 Nohut Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercihinde Etkili Olan Faktörler

Bu çalışmanın amacı, çoklu karar verme problemlerinin çözümünde etkili bir yöntem olan Analitik Hiyerarşi Sürecini kullanarak Türkiye’de nohut üreten üreticilerin nohutta uygulanan ve alternatif olarak sunulan destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörlerin önem düzeyini belirlemek ve her bir kritere göre tercih derecelerini hesaplamaktır. Üreticilerden tarımsal desteklerden; fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme sistemi veya hedef fiyat desteği politikalarını, yüksek verim, yüksek kar, uygun zamanda ödeme ve pazarlama kolaylığını dikkate alarak ağırlıklandırmaları istenmiştir.

Araştırma kapsamında öncelikle incelenen alternatif politikalar (tek ödeme, hedef fiyat) hakkında görüşülen üreticiler anket sırasında bilgilendirilmiş ve bu politikaları tercih ederken dikkate alabilecekleri unsurlara ait ağırlıklar Tablo 5.20’de sunulmuştur. Alternatif başlığı altında verilen unsurlara ilişkin ağırlıkları medyan olarak hesaplanmıştır. Buna göre alternatifler en yüksek medyan değerinden en küçük medyan değerine doğru sıralandığında, alternatiflere ait önem sırası belirlenecektir.

Tablo 5. 20 Nohut Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenleri

Alternatif	Minimum	Medyan*	Maksimum	Standart Sapma	Ortalama
Yüksek verim	0.038	0.136	0.562	0.292	0.176
Yüksek kar	0.042	0.228	0.710	0.264	0.233
Uygun zamanda ödeme	0.046	0.251	0.566	0.344	0.287
Pazarlama kolaylığı	0.033	0.277	0.588	0.438	0.303

*Kruskal –Wallis testine göre $p < 0,01$ için farklıdır.

Tablo 5.20’de üreticilerin politikaları değerlendirirken dikkate aldıkları unsurların önem düzeyleri (ağırlıkları) verilmiştir. Buna göre alternatiflerin medyan değerleri sıralandığında, üreticilerin bir politikayı değerlendirirken ilk sıraya pazarlama kolaylığını sağlamlamasını (0.277), ikinci sıraya uygun zamanda ödemeyi (0.251), üçüncü sıraya yüksek kârı (0.228) ve son sıraya yüksek verimi (0.136) koyduğunu görmek mümkündür. Üreticilerin bu sıralamayı alternatiflerin farklılıklarını ayırt ederek yapabildikleri görülmektedir ($p < 0,01$). Analiz sonuçlarına göre; bir nohut üreticisinden, ele alınan destekleme politikalarından herhangi birini tercih etmesi istendiğinde, hangi politika seçeneği pazarlama kolaylığı sağlıyorsa, o politikayı tercih edeceği söylenebilir.

Tablo 5. 21 Nohut Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Dereceleri

Politikalar	Minimum	Ortalama*	Maksimum	Standart Sapma
Fark ödeme	0.023	0.146	0.627	0.105
Girdi desteği	0.034	0.164	0.631	0.138
Tek ödeme	0.034	0.313	0.750	0.168
Hedef fiyat	0.034	0.376	0.708	0.163

*Kruskal –Wallis testine göre $p < 0,01$ için farklıdır.

Tablo 5.21'e göre üreticilerin, politikaların her birini ayırt edip farklı sıralara koyabildikleri görülmektedir ($p < 0.01$). Buna göre nohut üreticilerinin uygulanan ve alternatif destekler göz önüne alındığında hedef fiyat desteğini (0.376) birinci sırada tercih ettikleri, tek ödeme desteğini (0.313) ikinci sırada, girdi desteğini (0.164) üçüncü sırada, fark ödeme desteğini (0.146) ise en son sırada tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 5. 22 Nohut Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenlerine Göre Derecelendirilmesi

Politikalar	Yüksek verim (0.136)	Yüksek kar (0.228)	Uygun zamanda ödeme (0.251)	Pazarlama kolaylığı (0.277)	Karma
Fark ödeme	0.169	0.222	0.302	0.307	0.146
Girdi desteği	0.205	0.221	0.292	0.282	0.164
Tek ödeme	0.172	0.227	0.299	0.302	0.313
Hedef fiyat	0.168	0.232	0.285	0.315	0.376

Tablo 5.22'e göre üreticiler fark ödemesi desteğini öncelikle pazarlama kolaylığı nedeniyle tercih etmektedir. Tercih nedenleri arasında uygun zamanda ödeme ikinci sırada, üçüncü sırada yüksek kar yer almakta olup ise tercih nedenleri arasında son sırada ise yüksek verim gelmektedir.

Üreticiler girdi desteğini öncelikle uygun zamanda ödeme ardından pazarlama kolaylığı nedeniyle tercih etmektedir. Politika seçenekleri arasında üçüncü sırada yüksek kar yer alırken yüksek verim ise son sırada yer almaktadır.

ABD ve AB'de uygulanan ve çiftçilere alternatif destekleme politikası olarak sunulan tek ödeme desteğini tercih nedenleri değerlendirildiğinde, üreticilerin tek ödeme desteğini öncelikle pazarlama kolaylığı nedeniyle tercih ettikleri görülmektedir. Tercih nedenleri arasında uygun zamanda ödeme ikinci sırada, üçüncü sırada yüksek kar sağlaması yer almakta olup yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada gelmektedir.

ABD ve AB'de uygulanan ve çiftçilere diğer bir alternatif destekleme politikası olarak sunulan hedef fiyat desteğini tercih nedenleri arasında da istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre, ilk sırada pazarlama kolaylığı gözetilirken, ikinci sırada uygun zamanda ödeme, üçüncü sırada ise yüksek kar tercih edilmektedir. Yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada yer almaktadır.

Nihai karar aşamasında, uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının her bir kriter için tercih dereceleri matrisi ile tercih nedenlerinde etkili olan kriterlerin önem derecesi matrisi çarpılarak üreticilerin nohut üretiminde destekleme politikalarına verdikleri öncelikler belirlenmektedir. Dikkate alınan tüm kriterlere göre, ele alınan politikaların karma tercih ağırlıkları değerlendirildiğinde politikalar arasında istatistiki açıdan

anamlı bir fark bulunmuş olup tercih ağırlığı en yüksek olan hedef fiyat politikasıdır (0.376). Buna göre, politika önceliklerinin belirlenmesinde tüm kriterler dikkate alındığında yani hiyerarşinin en üstüne ulaşıldığında, üreticilerin önceliklerini hedef fiyat politikası yönünde kullandıkları görülmektedir. İkinci sırada tek ödeme politikası yer alırken (0.313), girdi desteği üçüncü sırada (0.164), fark ödemesi ise son sırada (0.146) yer almaktadır.

5.2.6 Fark Ödemesi Desteğinin Nohut Üreticilerinin Tercihleri Üzerindeki Etkisi

Araştırmanın bu bölümünde, politika seçeneklerine ait fiyatlar (fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme desteği, hedef fiyat desteği ve destek olmaması durumu) ile yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü, arazi miktarı değişkenleri dikkate alınarak, fark ödemesi desteğinin üretici tercihleri üzerindeki çoklu etkisini belirlemek amacıyla seçim denemesi metodu kullanılmıştır. Bu amaçla Logit yönteminden yararlanılmıştır.

Tablo 5. 23 Nohut Üreticilerinin Fark Ödemesi Desteğini Tercih Etmesi Üzerine Etki Eden Faktörler

Fark Ödemesi	Katsayı	Standart hata	z	P> z	[%95 C.I] (koşulsuz)		Marjinal etki
Fark ödemesi desteği fiyatı	3.673	0.418	8.78	0.000*	2.854	4.493	0.311
Girdi desteği fiyatı	-1.423	0.372	-3.82	0.000*	-2.154	-0.692	-1.120
Tek ödeme desteği fiyatı	-1.405	0.360	-3.90	0.000*	-2.112	-0.699	-0.119
Hedef fiyat desteği fiyatı	-2.114	0.489	-4.32	0.000*	-3.072	-1.155	-0.179
Desteksiz durum fiyatı	1.037	0.571	1.81	0.170	-0.083	2.157	0.087
Yaş	-0.028	0.016	-1.70	0.089**	-0.060	0.004	-0.002
Eğitim	0.146	0.051	2.86	0.004*	0.045	0.246	0.012
Deneyim	0.042	0.014	2.86	0.004*	0.013	0.071	0.003
Aile İşgücü	0.110	0.089	-1.24	0.216	-0.284	0.064	0.009
Arazi	0.001	0.001	-1.19	0.235	-0.001	0.001	0.001
Sabit	-1.107	0.931	-1.19	0.234	-2.933	0.718	

Log likelihood: -200.58749 LR chi²: 167.38 Prob>chi²: 0.0000 * $\alpha=0.01$ için anlamlıdır ** $\alpha=0.1$ için anlamlıdır

Marjinal etki değerleri dikkate alınarak, nohut üreticilerinin fark ödemesi desteği değerlendirildiğinde: fark ödemesi desteğinde prim miktarı arttıkça üreticilerin bu desteği tercih etme olasılığı artmaktadır. Fark ödemesi desteğinde prim miktarı 10 kr arttığında nohut üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme olasılığı %3.1 artmaktadır.

Girdi desteğinin artması durumunda üreticilerin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalmaktadır. Bu durumda girdi desteğinin fark ödemesi desteğinin alternatifi olduğu söylenebilir. Ayrıca tek ödeme ve hedef fiyat desteği arttıkça fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalmaktadır. Buradan, tek ödeme ve hedef fiyat desteklerinin de fark ödemesi desteğinin alternatifi olduğu anlamı çıkarılabilir.

Yaş arttıkça nohut üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalırken, eğitim seviyesi yükseldikçe fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi artmaktadır. Ayrıca üreticilerin deneyimi arttıkça fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi artmaktadır. Aile işgücü ve arazi büyüklüğü ise fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimini etkilememektedir.

5.2.7 Fark Ödemesi Desteklerinin Nohut Arzı Üzerine Etkileri

Nohut arzını etkileyen değişkenleri belirlemek için tobit modeli kullanılmıştır. Modelde açıklayıcı değişkenler; nohut fiyatı, nohut ekim alanı, ikame ürün fiyatı, politika kuklaları (fark ödemesi desteği, girdi desteği, hedef fiyat, tek ödeme sistemi), pazarlama kuklaları (İhracatçı, kooperatif, tüccar), yaş, eğitim, deneyim olarak belirlenmiştir (Tablo 5.24).

Modelde kullanılan politika kuklaları değişkeni destek olmaması (0) ve destek olması durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde desteğin olmaması durumu referans olarak alınmıştır. Modelde kullanılan pazarlama kuklaları değişkeni kendisi pazarlama durumu (0) ve pazarlama kanalları ile pazarlama durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde kendisi pazarlama durumu referans olarak alınmıştır (Tablo 5.24).

Tablo 5.25 incelendiğinde, istatistiki olarak anlamlı katsayıya sahip değişkenlerden pozitif olanların arzı artırma yönünde, negatif olanların ise azaltıcı yönde etki gösterdiği görülmektedir. Teorik beklentiye göre ürünün kendi fiyatı arzı pozitif yönde, rakip ürün fiyatı negatif yönde, arazi ise pozitif yönde etkilemelidir.

Nohut üreticileri, kendilerine sunulan alternatif fiyat artışlarına, teoriye uygun olarak pozitif tepki vermektedir. Buna göre fiyat arttıkça nohut arzı da artış göstermektedir. Aynı şekilde nohut üretimine ayrılan alan arttıkça nohut arzı da artmaktadır. İkame ürün fiyatının negatif işarete sahip olması, üreticilerin ikame ürün fiyatını takip ettiklerini ve teoriye uygun şekilde negatif tepki verdiklerini göstermektedir. Bir başka ifadeyle ikame ürün (arpa, buğday, soya) fiyatındaki artış, nohut arzında azalmaya yol açmaktadır.

Tabloda fiyat, alan ve ikame ürün fiyatı için esneklik, politika ve pazarlama kuklaları için yarı esneklik hesaplanmıştır. Tüm veriler dikkate alınarak hesaplanan koşulsuz esneklikler dikkate alındığında, nohut fiyatı %10 artırıldığında nohut arzının %5.45, ekim alanının %10 artırılması durumunda ise %3.36 artması beklenmektedir. Bununla birlikte ikame ürünün fiyatı %10 arttığında nohut arzının %1.53 azalması beklenmektedir. Ayrıca, üreticilerin eğitimi arttıkça nohut arzının %0.81 artacağı beklenmektedir.

Tablo 5. 24 Nohut İçin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Birim	Tanımlama
Bağımlı:		
Nohut arzı	Kg	Nohut üretim miktarı
Bağımsız:		
Ürünün fiyatı	TL/kg	Nohutun kg fiyatı
Alan	Da	Nohut ekim alan
İkame ürün fiyatı	TL	Üreticilerin nohut üretmeme durumunda onun yerine üretebilecekleri arpa, buğday ve soyanın kg fiyatı
Politika Kuklaları	Fark ödemesi desteği ve girdi desteği halen uygulanan politikalar, hedef fiyat ve tek ödeme sistemi ise alternatif politikalar. Destek olmaması durumu referans durumdur.	
Fark ödemesi desteği	0-1	Destek olmaması: 0, Fark ödemesi desteği politikası: 1
Girdi desteği	0-1	Destek olmaması: 0, Girdi desteği politikası: 1
Hedef fiyat	0-1	Destek olmaması: 0, Hedef fiyat desteği politikası: 1
Tek ödeme sistemi	0-1	Destek olmaması: 0, Tek ödeme desteği politikası: 1
Pazarlama Kuklaları	Nohut pazarlamasında en çok kullanılan pazarlama kanallarını kapsamaktadır. Kendi imkânlarıyla pazarlama referans durumdur.	
Borsa	0-1	Kendisi pazarlıyor: 0, Borsa: 1
İşleme Fabrikası	0-1	Kendisi pazarlıyor: 0, İşleme Fabrikası: 1
Tüccar	0-1	Kendisi pazarlıyor: 0, Tüccar: 1
Yaş	Yıl-Kesikli	Üreticinin yaşı
Eğitim	Yıl-Kesikli	Üreticinin eğitimi
Deneyim	Yıl-Kesikli	Üreticinin kendi adına tarımla uğraştığı süre

Uç değerler atıldıktan sonra hesaplanan koşullu esnekliklere göre, nohut fiyatı %10 artırıldığında nohut arzının %2.78, alanın %10 artırılması durumunda ise %1.71 artması beklenmektedir. Bununla birlikte ikame ürünün fiyatı %10 arttığında nohut arzının %0.78 azalması beklenmektedir. Diğer yandan, üreticilerin eğitimi arttıkça nohut arzının %0.41 artması beklenmektedir.

Nohut üreticilerinin farklı tarım politikalarına gösterdiği arz tepkisini ölçmek üzere, politikasız durum referans alınmıştır. Ele alınan politikalara ait katsayıların hiçbiri istatistiki açıdan anlamlı bulunmamıştır. Bunun anlamı, uygulanan tarım politikaları nohut arzını etkilememektedir. Diğer bir ifade ile nohut arzını artırması beklenen tarım politikaları, hiç politika olmadığı durumdan daha fazla arz elde edilmesini sağlayamamaktadır.

Pazarlama seçeneklerinin etkisini ölçmek üzere kullanılan kukla değişkenlerin hiçbiri arz üzerinde etkili değildir. Kendi imkânlarıyla pazarlamasını referans olarak yapılan analizlerde, farklı pazarlama alternatiflerinin arzı artırıcı etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 5. 25 Nohut İçin Tahmin Edilen Arz Modeli

Nohut Arz	Katsayı	Standart hata	t	p> t	[%95 C.I (koşulsuz)		[%95 C.I] (koşullu)		Esneklikler ¹	
									Koşulsuz	Koşullu
Ürünün Fiyatı	3141.383	256.682	12.24	0.000*	0.464	0.626	0.237	0.319	0.545	0.278
Alan	119.246	1.986	60.02	0.000*	0.315	0.357	0.164	0.179	0.336	0.171
İkame ürünün fiyatı	-2693.661	834.025	-3.23	0.001*	-0.246	-0.060	-0.125	-0.031	-0.153	-0.078
Politikalar										
Fark ödemesi	-1257.964	850.693	-1.48	0.139	-0.031	0.004	-0.016	0.002	-0.013	-0.006
Girdi desteği	-269.796	763.352	-0.35	0.724	-0.027	0.018	-0.013	0.009	-0.004	-0.002
Hedef fiyat	291.849	795.916	0.37	0.714	-0.015	0.022	-0.007	0.011	0.003	0.001
Tek ödeme	-28.602	825.118	-0.03	0.972	-0.017	0.016	-0.008	0.008	-0.001	-0.001
Pazarlama kanalları										
Borsa	828.620	666.047	1.24	0.214	-0.005	0.026	-0.002	0.013	0.010	0.005
Fabrika	-184.691	677.221	-0.27	0.785	-0.017	0.013	-0.009	0.006	-0.002	-0.001
Tüccar	400.045	669.648	0.60	0.550	-0.011	0.021	-0.005	0.011	0.004	0.002
Yaş	18.299	31.074	0.59	0.556	-0.126	0.234	-0.064	0.119	0.054	0.027
Eğitim	206.997	94.811	2.18	0.029**	0.008	0.155	0.004	0.079	0.081	0.041
Deneyim	-0.380	28.028	-0.01	0.989	-0.084	0.083	-0.043	0.042	-0.001	-0.001
Sabit	-15905.440	1993.575	-7.98	0.000*						
Sigma	7509.292	215.911								

Log likelihood: -6656.311 LR chi²: 1951.26 * $\alpha=0.01$ için anlamlıdır, ** $\alpha=0.05$ için anlamlıdır, *** $\alpha=0.1$ için anlamlıdır.

¹ Sürekli değişkenler için esneklik, kukla ve kesikli değişkenler için yarı esneklik hesaplanmıştır.

5.2.8. Nohut Üretiminde Kabul İsteği (WTA) ve Üretici Rantı

Bu çalışmada üreticilerin nohut için üretme isteğine neden olan etkenleri (politikalar, yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü, arazi) ve bu etkenlerin göreceli önemlerini belirlemek amacıyla Tobit modeli kullanılmıştır. Bu kapsamda, nohut üretmek için üreticilerin hangi politika seçeneği ile hangi fiyata razı olacaklarını belirlemek amacıyla üreticilere bazı fiyat seçenekleri sunulmuş ve bunlardan birini seçmesi istenmiştir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre üreticilerin nohut üretmek için kabul ettiği ortalama fiyat 3.59 TL/kg olarak hesaplanmıştır. TÜİK verilerine göre 2013 yılında nohut fiyatı (ÜFE) ortalama 2.61 TL/kg olarak gerçekleşmiş olup üreticilerin kabul ettiği fiyat mevcut fiyattan % 37.5 daha yüksektir.

Kabul isteği politika seçeneklerine göre değerlendirildiğinde ise; nohut üreticilerinin fark ödemesi desteğine göre %3.8 daha az fiyatla tek ödeme desteğini kabul ettiği belirlenmiştir. Ayrıca fark ödemesi desteklerinin nohut üreticileri tarafından kabul görmesi için, politikasız koşullara göre en az %10.5 fiyat desteği içermesi gerekmektedir(Tablo 5.26)

Tablo 5. 26 Nohut Üretiminde Üreticilerin Kabul İsteği

WTA	Katsayı	Standart hata	t	P> t	[%95 Conf. Interval]		Esneklik (Koşullu) ¹
Yaş	0.006	0.014	0.44	0.663	-0.022	0.035	0.027
Eğitim	0.011	0.047	0.23	0.816	-0.082	0.104	0.006
Deneyim	0.000	0.013	0.03	0.978	-0.026	0.026	0.000
Aile işgücü	-0.030	0.078	-0.39	0.693	-0.184	0.122	-0.006
Arazi	0.000	0.000	0.60	0.546	-0.000	0.000	0.003
Girdi desteği	0.285	0.364	-0.78	0.435	-1.000	0.430	-0.004
Tek ödeme	2.291	0.343	6.68	0.000	1.618	2.963	0.038
Hedef fiyat	-0.190	0.364	-0.52	0.600	-0.905	0.523	-0.003
Politikasız durum	-6.273	0.690	-9.09	0.000	-7.627	-4.919	-0.105
Sabit	-3.954	0.858	-4.60	0.000	-5.638	-2.270	
Sigma	4.508	0.166			4.181	4.834	

Log likelihood: -2363.2107 LR chi²: 310.55 * $\alpha=0.01$ için anlamlıdır, ¹ yarı esneklik hesaplanmıştır.

Piyasada oluşan fiyat ile üreticinin malını satmayı düşündüğü fiyat arasındaki farktan doğan avantaja üretici rantı denir (Seymen, 2015). Üretici rantı negatif veya pozitif olabilir. Piyasa fiyatı üreticinin razı olduğu fiyatın üstünde oluşursa pozitif, altında oluşursa negatif üretici rantı söz konusudur. TÜİK verilerine göre 2013 yılında nohut üretici fiyatı (ÜFE) ortalama 2.61TL/kg olarak gerçekleşmiştir. Araştırma kapsamındaki nohut üreticilerinin nohudu satmaya razı oldukları ortalama fiyat ise 3.59TL/kg'dır. Buna göre üretici rantı negatif olup işletme başına düşen ortalama üretici rantı -5694TL olarak hesaplanmıştır.

6. KURU FASULYE

6.1 Dünyada ve Türkiye’de Durum

6.1.1 Dünyada Durum

Dünyada kuru fasulye üretimi Asya ve Amerika ülkelerinde yoğunlaşmıştır. FAO verilerine göre dünyada 2013 yılı itibariyle 29.2 milyon hektar alanda kuru fasulye üretimi gerçekleşmiştir. Dünya ekim alanları ülkelere göre incelendiğinde ilk sırada 9.1 milyon ha ile Hindistan, ikinci sırada 2.8 milyon ha ile Brezilya, üçüncü sırada ise 2.7 milyon ha ile Myanmar yer almaktadır. Son 10 yıllık periyotta Hindistan da ekim alanları %3.6’lık artmış, Brezilya’da %28.8’lik azalmış, Myanmar’da ise %30.4’artıştır (Tablo 6.1).

Tablo 6. 1 Dünya’da Kuru Fasulye Ekim Alanı (000 ha)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hindistan	8783	8047	8549	10000	8000	6000	11000	11000	9100	9100
Brezilya	3979	3749	4034	3788	3782	4100	3424	3673	2709	2831
Myanmar	2071	2184	2394	2536	2725	2719	2710	2712	2750	2700
Meksika	1678	1261	1723	1489	1506	1205	1630	895	1559	1755
Tanzanya	811	895	895	919	750	868	1209	738	1330	1300
Uganda	812	828	849	870	896	925	952	983	1060	1100
Kenya	787	1034	995	846	642	961	689	1037	1059	1000
Çin	1148	1220	950	987	1000	900	907	909	965	925
Diğer	7087	7475	7469	7698	7463	8070	8287	8471	8786	8523
Dünya	27156	26693	27859	29134	26763	25749	30808	30418	29318	29234

Kaynak: FAO,2014.

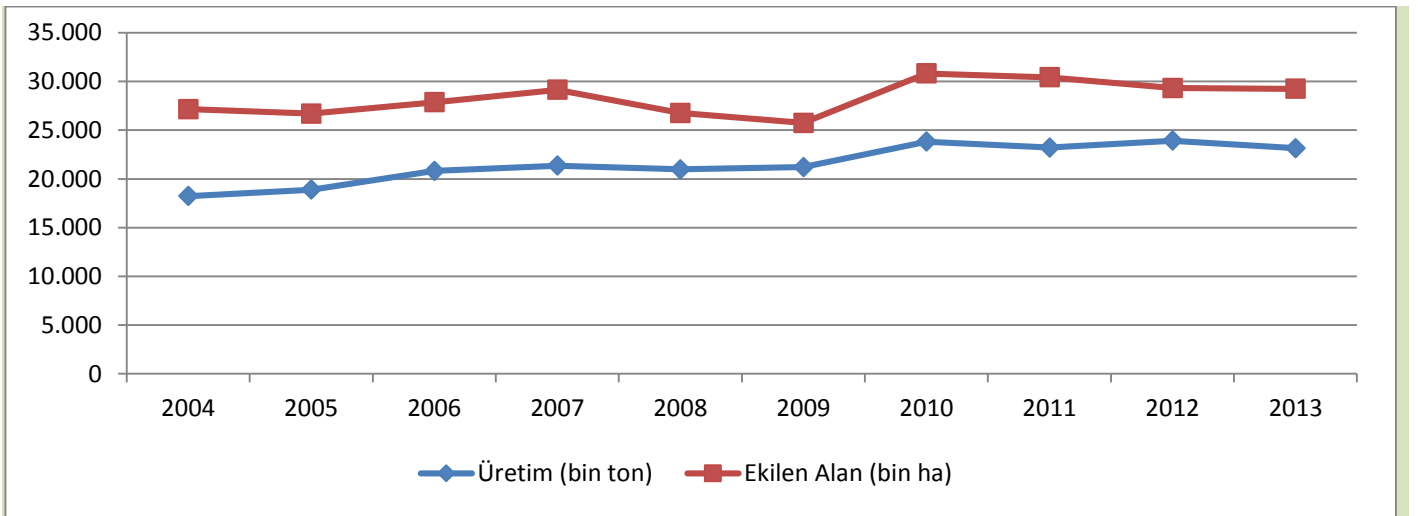
Dünya kuru fasulye üretimi, genel itibariyle son on yılda artış göstermektedir. FAO verilerine göre 2004-2013 yılları arasında kuru fasulye üretim miktarında %27’lik bir artış meydana gelmiştir. Dünya üretiminde 2013 yılı itibariyle Myanmar 3.8 milyon ton ile ilk sırada yer almakta olup son on yılda üretimini 2 kat artmıştır. Myanmar’ı 3.6 milyon ton ile Hindistan 2.9 milyon ton ile Brezilya 1.4 milyon ton ile Çin izlemektedir. Bu 4 ülke dünya kuru fasulye üretiminin yaklaşık %51’ini karşılamaktadır(Tablo 6.2).

Tablo 6. 2 Dünya’da Kuru Fasulye Üretimi (000 ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Myanmar		2175	2502	2814	3218	3375	3530	3750	3900	3800
Hindistan	2884	2631	3270	3930	3010	2430	4890	4330	3710	3630
Brezilya	2967	3022	3458	3169	3461	3487	3159	3435	2795	2936
Çin	1750	1800	1550	1525	1700	1480	1330	1572	1550	1400
ABD	1163	827	1386	994	1123	1041	1156	568	1081	1295
Tanzanya	448	626	708	889	571	774	868	676	1199	1150
Meksika	805	1205	1096	1161	1159	1150	1442	902	1448	1111
Kenya	278	382	532	430	265	465	391	578	614	529
Diğer	6075	6229	6312	6441	6464	7010	7050	7400	7621	7288
Dünya	18232	18898	20812	21353	20971	21212	23816	23211	23918	23139

Kaynak: FAO,2014.

Üretimin yanı sıra dünya kuru fasulye verimi 2004/2013 arasında %18 oranında artarak 671kg/ha’dan 792 kg/ha’a yükselmiştir. Kuru fasulye üretiminde önde gelen ülkeler dikkate alındığında ise kuru fasulye veriminin 2013 yılında Myanmar’da 1407 kg/ha olarak gerçekleşmiştir. Hindistan’da 399 kg/ha ve Brezilya’da ise 1037 kg/ha olarak gerçekleşmiştir (FAO,2014). Dünya kuru fasulye verimi dikkate alındığında 2013 yılı itibariyle Türkiye 2300 kg/ha ile dünya ortalamasının üzerinde bir verime sahiptir.

Şekil 6. 1 Dünya’da Kuru Fasulye Ekim Alanı ve Üretimi

Dünya kuru fasulye ithalatı 2004-2011 yılları arasında %34 artarak 2.48 milyon tondan 3.32 milyon tona yükselmiştir. Hindistan dünya kuru fasulye ithalatından aldığı %19 pay ile ilk sırada yer almakta olup, 2004-11 yılları arasında kuru fasulye ithalatı %34 artmıştır. Dünya kuru fasulye üretiminde ikinci sırada Hindistan 2004-2011 yılları arasında ithalatını 2 katına çıkarmıştır (Tablo 6.3).

Tablo 6. 3 Dünya Kuru Fasulye İthalatı (000 ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Hindistan	281	304	621	486	605	1031	495	631
Brezilya	79	101	70	96	210	110	181	207
ABD	154	147	152	171	167	155	142	172
Japonya	136	118	120	123	119	116	107	129
İngiltere	110	115	124	123	148	137	125	128
İtalya	103	92	107	105	110	96	108	118
Meksika	62	79	132	92	95	175	117	105
Pakistan	42	76	72	84	57	61	54	90
Diğer	1514	1447	1496	1748	1816	1791	1761	1742
Dünya	2482	2478	2894	3028	3326	3672	3090	3322

Kaynak: FAO,2014.

Dünya kuru fasulye ihracatında genel itibariyle bir artış söz konusu olup 2004-2011 yılları arasında ihracat %14 artarak 2011 yılında 3.39 milyon tona yükselmiştir. Bu dönemde en yüksek ihracat miktarı 4.44 milyon ton ile 2009 yılında gerçekleştirilmiştir. Kuru fasulye ihracatında Çin 948 bin ton ile dünya toplam kuru fasulye ihracatının %28'ini oluşturmaktadır. Çin'i sırasıyla Myanmar (%17), ABD (%11) ve Arjantin (%10) izlemektedir. Bu dört ülke dünya toplam kuru fasulye ihracatının %67'sini gerçekleştirmektedir. 2011 yılında Myanmar'ın ihracatı bir önceki yıla %59.14 oranında azalmıştır. Bu durum Dünya kuru fasulye ihracatın da etkileyerek, 2011 yılında küresel kuru fasulye ihracatı bir önceki yıla oranla %17.76 oranında gerilemiştir (Tablo 6.4).

Tablo 6. 4 Dünya Kuru Fasulye İhracatı (000 ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Çin	713	795	747	794	960	1046	950	948
Myanmar	873	630	1150	1370	1770	1500	1400	572
ABD	270	272	355	309	415	434	407	386
Arjantin	168	199	226	281	229	290	327	351
Kanada	316	271	310	325	294	257	256	218
Etiyopya	40	12	13	71	74	78	81	108
Avustralya	75	46	33	27	22	42	79	96
Kırgızistan	31	21	38	65	33	40	57	76
Diğer	504	482	462	586	613	753	571	638
Dünya	2990	2728	3335	3829	4410	4439	4127	3394

Kaynak:FAO ,2014.

2012 yılına göre dünyada kuru fasulye üretici fiyatları incelendiğinde, üretici fiyatlarının en yüksek olduğu ülkenin 5773\$/ton ile Kıbrıs olduğu belirlenmiştir. İkinci sırada Seychelles üçüncü sırada ise 4021\$/ton Slovenya gelmektedir(Tablo 6.5). FAO verilerine göre önemli kuru fasulye üreticisi ülkeler incelendiğinde ise, üretici fiyatlarının Brezilya'da 1.326 \$/ton, Çin'de1286 \$/ton, Meksika'da 969 \$/ton olduğu görülmektedir.

Tablo 6. 5 Dünya Kuru Fasulye Fiyatları(\$/ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Kıbrıs	2778	2101	2453	4751	4502	7336	5888	5371	5773
Seychelles					6607	5911	5869	5649	5281
Slovenya	1561	1295	2322	2002	1983	3493	3860	4081	4021
Yunanistan	2440	2049	2641	3591	4407	3662	3677	3925	3984
Avusturya	3618	3625	3654	3989	4263	4042	3563	3719	3872
Kolombiya	945	1218	1192	1678	1800	1587	2309	2703	2937
Jamaika	1424	1841	2111	1823	2070	1937	1968	2737	2829
Hırvatistan	1509	1670	1420	2074	2415	2230	2062	2236	2624
Bosna Hersek	1360	1217	1265	1717	2286	2584	2029	2557	2468

Kaynak: FAO,2014.

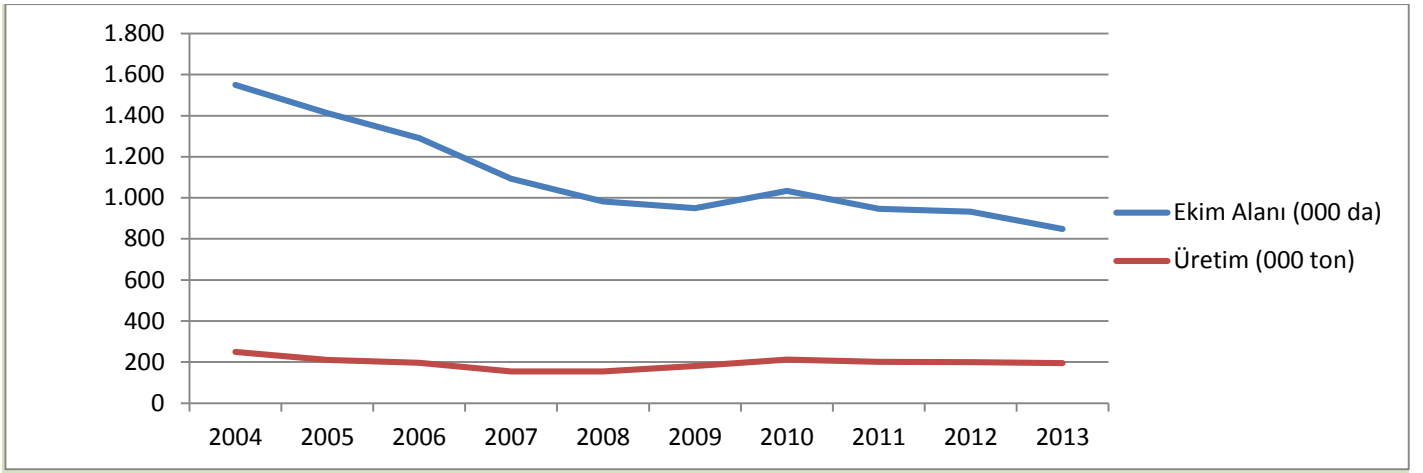
6.1.2 Türkiye’de Durum

Son yıllarda Türkiye kuru fasulye ekim alanı ve üretim miktarında bir gerileme yaşanmaktadır. 2004 yılında 1.55 milyon da alanda yapılan kuru fasulye yetiştiriciliği, 2013 yılında 848 bin da’a gerilemiştir. Türkiye’de kuru fasulye üretimi ülke genelinde yapılmakla birlikte ağırlıklı üretim İç Anadolu Bölgesi’ndedir. İller itibariyle en fazla üretim alanı 136 bin da ile Konya ilindedir. Diğer önemli üretim alanı ise 113 bin da ile Karaman, 57 bin da ile Erzincan ve 54 bin da ile Niğde ilindedir (Tablo 6.6).

Tablo 6. 6 Türkiye Kuru Fasulye Ekim Alanı (000 da)

İLLER	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Konya	143	142	149	131	139	163	204	166	162	136
Karaman	107	54	45	49	49	52	100	98	126	113
Erzincan	86	89	89	71	66	67	63	59	59	57
Niğde	39	36	36	35	36	38	41	40	44	54
Nevşehir	10	10	8	7	8	8	19	23	33	45
Samsun	167	170	153	151	75	64	80	76	49	37
Kahramanmaraş	165	126	118	65	66	46	46	42	44	32
Kütahya	41	49	41	39	40	37	35	32	29	26
Diğer	793	736	652	544	503	476	445	411	386	347
Türkiye	1550	1412	1291	1092	982	949	1034	946	932	848

Kaynak: TÜİK,2014a

Şekil 6. 2 Türkiye’de Kuru Fasulye Ekim Alanı ve Üretimi

Kuru fasulye üretim alanındaki gerileme nedeniyle, üretim miktarı da son yıllarda düşmektedir. 2004 yılında 250 bin ton olan üretim, %22 oranında azalarak 2013 yılında 195 bin tona gerilemiştir. Bu üretimin büyük bir çoğunluğu da İç Anadolu Bölgesinden elde edilmektedir. En fazla üretim 50 bin ton ile Konya ilindedir. Diğer önemli üretici iller ise 36 bin ton ile Karaman, 15 bin ton ile Nevşehir ve 14 bin ton ile Niğde’dir (Tablo 6.7).

Tablo 6. 7 Türkiye Kuru Fasulye Üretimi (000 ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Konya	30	30	28	21	27	51	69	60	57	50
Karaman	36	15	13	14	14	18	28	33	39	36
Nevşehir	1	1	1	1	1	1	4	4	10	15
Niğde	10	8	7	7	7	9	10	10	11	14
Erzincan	13	14	14	11	11	12	11	11	10	10
Kahramanmaraş	32	22	23	10	10	8	8	7	8	6
Aksaray	6	6	6	4	4	5	6	5	5	5
Balıkesir	7	7	6	5	4	4	4	4	4	4
Diğer	114	108	99	81	77	73	72	66	57	55
Türkiye	250	210	196	154	155	181	213	201	200	195

Kaynak:TÜİK,2014a.

Yurtiçi üretimin gerilemesi nedeniyle, kuru fasulye ihracatında da önemli bir azalma yaşanmıştır. 2004 yılında 17723 ton olan ihracat miktarı, 2013 yılında 2052 tona kadar gerilemiştir. Bununla birlikte 2009 yılında ihracat 18602 tona kadar çıkmıştır. 2013 yılı itibariyle en önemli ihraç pazarı Irak olup toplam ihracatın %59’u Irak’a yapılmıştır. İhracat yapılan diğer önemli ülkeler ise 240 ton ile Suriye, 172 ton ile Almanya ve 69 ton ile ABD’dir (Tablo 6.8).

Tablo 6. 8 Türkiye Kuru Fasulye İhracatı (ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Irak	13117	37	754	246	962	17012	218	75	188	1221
Suriye	0	1	115	0	24	0	0	1	0	240
Almanya	952	655	839	622	479	604	426	399	319	172
ABD	23	41	13	32	24	42	45	35	49	69
Tunus	206	0	0	0	0	0	0	0	0	48
K.K.T.C.	110	127	48	36	38	87	54	39	46	37
İngiltere	42	44	49	47	35	45	17	34	22	35
Fransa	72	40	34	38	25	25	25	20	22	29
Diğer	3200	786	925	632	1482	789	482	432	233	441
Türkiye	17723	1729	2663	1654	3046	18602	1266	1033	880	2052

Kaynak :TÜİK,2014b.

Türkiye kuru fasulye üretiminde yaşanan gerileme nedeniyle son yıllarda ithalatta artış görülmektedir. 2004 yılında toplam 13743 ton olan ithalat 2009 yılında 53254 tona kadar yükselmiştir. 2013 yılında yapılan kuru fasulye ithalatı ise 24371 ton'dur. 2013 yılında en fazla ithalat 9029 ton ile Kırgızistan'dan yapılmıştır. İthalat yaptığımız diğer ülkeler arasında 4445 ton ile ABD, 3548 ton ile Kanada, 2531 ton ile Arjantin, 1688 ton ile 1688 ton ile Çin, 1234 ton ile Etiyopya, 1001 ton ile Mısır ve 258 ton ile Madagaskar bulunmaktadır (Tablo 6.9).

Tablo 6. 9 Türkiye Kuru Fasulye İthalatı (ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kırgızistan	6645	10115	17262	24651	12262	16409	14910	14622	11988	9029
ABD	0	424	2597	284	7657	408	1977	21	352	4445
Kanada	0	882	391	889	1835	480	3430	780	831	3548
Arjantin	110	2497	1085	4237	2672	6729	7918	8297	6779	2531
Çin	2153	10365	5867	2457	24558	23855	6504	7738	6348	1688
Etiyopya	0	340	652	103	124	0	0	0	1187	1234
Mısır	380	3771	1289	3743	1244	5045	1076	90	517	1001
Madagaskar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	258
Diğer	4455	9340	4330	758	8440	736	3363	1099	885	5082
Türkiye	13743	37308	30876	36838	51136	53254	37200	32627	28536	24371

Kaynak: TÜİK,2014b

Türkiye'de yıllar itibariyle oluşan kuru fasulye üretici fiyatları ve tüketici fiyatları Tablo 6.10'da verilmiş olup bu tablo incelendiğinde hem üretici fiyatlarında, hem de tüketici fiyatlarında artışlar olduğu görülmektedir. 2006 yılında 1.85 TL/kg olan üretici fiyatı, 2013 yılında 4.24 TL/kg'a, tüketici fiyatları ise aynı dönemde 3.06 TL/kg'dan 6.35 TL/kg'a yükselmiştir.

Tablo 6. 10 Türkiye Kuru Fasulye Fiyatları (TL/kg)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Üretici Fiyatları	1.85	2.07	2.53	2.80	2.99	3.56	3.76	4.24
Tüketici Fiyatları	3.06	3.35	4.64	4.48	4.28	4.29	5.08	6.35

Kaynak: TÜİK,2014a

6.2 Araştırma Bulguları

6.2.1 İşletmelerin Sosyal ve Yapısal Özellikleri

İşletme yöneticilerinin kişisel nitelikleri ve sosyal özellikleri işletmelerin yönetim biçimi, organizasyonu, teknolojik yeniliklerin benimsenmesi ve uygulanması gibi bütün işletme faktörleri üzerinde etkilidir (Hazneci, 2007). Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde üreticilerin yaşı, eğitim durumu, kendi adına tarımla uğraştığı süre, hanelerindeki kişi sayısı ve hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısının yer aldığı genel bilgiler incelenmiştir.

Tablo 6. 11 Üreticilerin Genel Özellikleri

		Yaş	Eğitim Durumu	Kendi Adına Tarımla Uğraştığı Yıl	Hanedeki Kişi Sayısı	Hanede Tarımda Çalışan Kişi Sayısı
Erzincan	En düşük	39	5	10	1	1
	En yüksek	69	13	55	7	5
	Ortalama	56.28	6.40	37.52	3.60	2.56
Karaman	En düşük	30	5	5	1	1
	En yüksek	83	15	70	7	4
	Ortalama	48.29	6.82	24.64	3.96	1.86
Konya	En düşük	29	5	3	2	1
	En yüksek	68	16	50	13	12
	Ortalama	46.48	6.56	22.64	5.83	3.10
Niğde	En düşük	29	5	5	2	1
	En yüksek	78	11	60	16	16
	Ortalama	51.41	5.84	27.06	6.03	3.47
GENEL	En düşük	29	5	3	1	1
	En yüksek	83	16	70	16	16
	Ortalama	48.93	6.45	25.72	5.28	2.90

Tarımsal faaliyette bulunan üreticilerin yaş durumu üretim sonuçlarını çeşitli şekillerde etkilemektedir (Akın, 2003). Buna bağlı olarak öncelikle üreticilerin yaşları dikkate alınmış olup, elde edilen veriler incelendiğinde; kuru fasulye üreten işletmelerde en genç üreticinin 29. en yaşlı üreticinin 83 yaşında olduğu görülmektedir. Üreticilerin ortalama yaşları ise 48.93'dür. Üreticilerin ortalama yaşları iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 56.28 ile Erzincan iken, en düşük olduğu il 46.48 ile Konya'dır (Tablo 6.11).

Üreticilerin eğitim durumları incelendiğinde; ilkokul mezunu üreticilerin yanı sıra üniversite mezunu üreticilerin de olduğu görülmektedir. Kuru fasulye üreticilerinin ortalama eğitim süresi 6.45 yıl olarak hesaplanmıştır. Üreticilerin eğitim süreleri iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 6.82 yıl ile Karaman iken, en düşük olduğu il 5.84 yıl ile Niğde'dir (Tablo 6.11).

Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre (yıl) ele alındığında dağılımın 3 ile 70 yıl arasında olduğu ve ortalama sürenin 25.72 yıl olduğu görülmektedir. Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 37.52 yıl ile Erzincan iken. en düşük olduğu il 22.64 yıl ile Konya'dır (Tablo 6.11).

Tarım işletmelerinde bulunan nüfus, işletmelerin idaresinden işgücü kaynağına kadar birçok görevi üstlenmektedir (Özüdoğru, 2010). Bu nedenle araştırmada kuru fasulye üreticilerinin hanelerindeki kişi sayısı ile birlikte hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısı da incelenmiştir. Buna göre; hanedeki ortalama nüfusun 5.28 kişi, hanede tarımda çalışan ortalama nüfusun ise 2.90 kişi olduğu belirlenmiştir. İller bazında yapılan incelemeye göre; hanedeki kişi sayısının en yüksek olduğu il Niğde (6.03) iken en düşük olduğu il Erzincan (3.60)'dır. Bununla birlikte; hanede tarımda çalışan kişi sayısının en yüksek olduğu il Niğde (3.47), en düşük olduğu il ise Karaman (1.86)'dır (Tablo 6.11)

Arazi, tarımsal faaliyette üretim araçları içerisinde en önemlisi ve vazgeçilmez olanıdır. İşletme arazisi, mülkiyet ilişkisi, arazinin nevi ve faydalanma şekilleri dikkate alınmaksızın çiftçi ailesinin işlettiği toplam alandır (Tatlıdil, 1992). Bununla birlikte yapılan birçok araştırmada işletme büyüklüğünün üretici kararları üzerinde etkili bir faktör olduğu belirtilmektedir (Rogers, 1983; Konyar ve Osborn, 1990; Boz, 1993; Thungwa, 2000; Gül Yavuz, 2010).

İncelenen işletmelerde işletme arazisi, üretim döneminde üretici tarafından işletilen arazilerin tamamından oluşmaktadır. İşletme arazisi hesaplanırken, üreticinin mülk arazisine, kiraya ve ortağa tuttuğu arazi miktarı eklenmiş, çıkan değerden kiraya verdiği arazi miktarı çıkarılmıştır.

Araştırma kapsamındaki işletmelerin arazi mülkiyeti ve tasarruf durumu incelendiğinde genel olarak işletme arazilerinin %58.78'ini mülk araziler, %38.62'sini kira ile işlenen araziler ve %2.86'sını ise ortakçılıkla işlenen araziler oluşturmakta olup, ortalama işletme arazisinin 223.83 da olduğu görülmektedir. İller bazında yapılan incelemeye göre; ortalama işletme arazisinin en düşük olduğu il 53.72 da ile Erzincan iken. en yüksek olduğu il 318.89 da ile Karaman'dır (Tablo 6.12).

Tablo 6. 12 Kuru Fasulye İşletmelerin Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Durumu

	İşletme Arazisi		Mülk Arazi		Kira ile İşlenen Arazi		Ortakçılık ile İşlenen Arazi		Kiraya Verilen Arazi	
	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%
Erzincan	53.72	100.00	21.76	40.51	29.96	55.77	2.00	3.72	0.00	0.00
Karaman	318.89	100.00	188.25	59.03	130.64	40.97	0.00	0.00	0.00	0.00
Konya	280.68	100.00	172.47	61.45	98.21	34.99	10.95	3.90	0.95	0.34
Niğde	95.91	100.00	40.00	41.71	55.16	57.51	1.25	1.30	0.50	0.52
GENEL	223.83	100.00	131.57	58.78	86.45	38.62	6.41	2.86	0.60	0.27

İncelenen işletmelerin ortalama parsel sayısı 11.98 olup parsel sayısının en düşük olduğu il 7.28 ile Erzincan, en yüksek olduğu il ise 14.57 ile Karaman'dır (Tablo 6.12).

Kira ile işlenen arazi miktarının en yüksek olduğu ilin yine Karaman olması da parsel sayıları ile ilgili bu sonucu desteklemektedir. Nitekim kira ile işlenen arazi miktarı arttıkça işletme arazileri dağılmakta ve parsel sayısı da buna bağlı olarak artış göstermektedir.

Sulama, tarımsal arazilerde verim artışına yol açan en önemli etmenlerden biridir. Bu nedenle araştırmada işletme arazilerinin sulama durumu da incelenmiştir. Buna göre; toplam işletme arazilerinin %76.01'ini sulanan, %23.99'unu ise sulanmayan araziler oluşturmaktadır. Sulanan arazilerin ortalama genişliği 170.14 da olup sulanmayan arazilerin ortalama genişliği ise 53.69 da'dır. Sulanan arazilerin en düşük olduğu il 51.48 da ile Erzincan, en yüksek olduğu il ise 283.75 da ile Karaman'dır. Buna bağlı olarak, sulanmayan arazilerin düşük olduğu il Erzincan iken en yüksek olduğu il ise Niğde'dir (Tablo 6.13).

Tablo 6. 13 Kuru fasulye İşletmelerin parsel sayısı ve sulama durumu

	Toplam Parsel Sayısı	Sulanan Arazi		Sulanmayan Arazi		İşletme arazisi	
		(da)	%	(da)	%	(da)	%
Erzincan	7.28	51.48	95.83	2.24	4.17	53.72	100.00
Karaman	14.57	283.75	88.98	35.14	11.02	318.89	100.00
Konya	13.37	200.51	71.44	80.17	28.56	280.68	100.00
Niğde	9.06	66.57	69.40	29.34	30.60	95.91	100.00
GENEL	11.98	170.14	76.01	53.69	23.99	223.83	100.00

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle kuru fasulye üretimine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda üreticilerin ortalama kuru fasulye ekim alanının 37.79 da, üretimin 11.47 ton ve verimin 303.52 kg/da olduğu görülmektedir. İşletme başına ortalama kuru fasulye ekim alanının en düşük olduğu il 17.28 da ile Erzincan, en yüksek olduğu il ise 86.26 da ile Karaman'dır. Araştırma kapsamındaki iller üretim miktarı açısından değerlendirildiğinde ise üretimin en yüksek olduğu il yine Karaman iken, en düşük olduğu il Erzincan'dır. Bu durum kuru fasulye veriminin Karaman'da 377.93 kg/da olmasıyla açıklanabilir (Tablo 6.14).

Tablo 6. 14 İşletmelerde Kuru Fasulye Üretimi

	Alan (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	Satılan Miktar (ton)	Satış Fiyatı (TL/kg)
Erzincan	17.28	2.31	133.68	2.16	5.58
Karaman	86.26	32.60	377.93	31.89	3.20
Konya	33.36	9.72	291.37	9.60	3.49
Niğde	25.23	5.53	219.18	5.27	3.31
GENEL	37.79	11.47	303.52	11.04	3.71

Üretilen kuru fasulyenin %96.30'u satılmakta olup, ortalama satış fiyatının 3.71 TL/kg olduğu belirlenmiştir. Kuru fasulyenin satış yerleri incelendiğinde, genel olarak üreticilerin %88.10'unu tüccarlara sattığı, %3.40'ını ise borsaya sattığı belirlenmiştir. Satış yerleri içerisinde işleme fabrikası (diğer) da yer almakta olup, bu satış yerini tercih eden üreticilerin oranı %8.50'dir (Tablo 6.15).

Tablo 6. 15 Kuru Fasulye Satış Yerleri

		Tüccar	Borsa	Diğer	TOPLAM
Erzincan	Üretici Sayısı	20	0	5	25
	%	80.00	0.00	20.00	100.00
Karaman	Üretici Sayısı	25	3	0	28
	%	89.30	10.70	0.00	100.00
Konya	Üretici Sayısı	85	3	8	96
	%	88.50	3.10	8.30	100.00
Niğde	Üretici Sayısı	25	0	2	27
	%	92.60	0.00	7.40	100.00
GENEL	Üretici Sayısı	155	6	15	176*
	%	88.10	3.40	8.50	100.00

* Bu soruya üreticilerin bazıları birden fazla cevap vermiştir

İncelenen işletmelerde üretim desenini belirlemek amacı ile üreticilere kuru fasulye dışında ürettikleri diğer ürünler de sorulmuştur. Elde edilen veriler sonucunda; üreticilerin çoğunlukla buğday, arpa, ayçiçeği ve dane mısır yetiştirdiği belirlenmiş olup, şeker pancarı, patates, silajlık mısır, çavdar, nohut ve yonca yetiştirilen diğer ürünler arasında yer almaktadır.

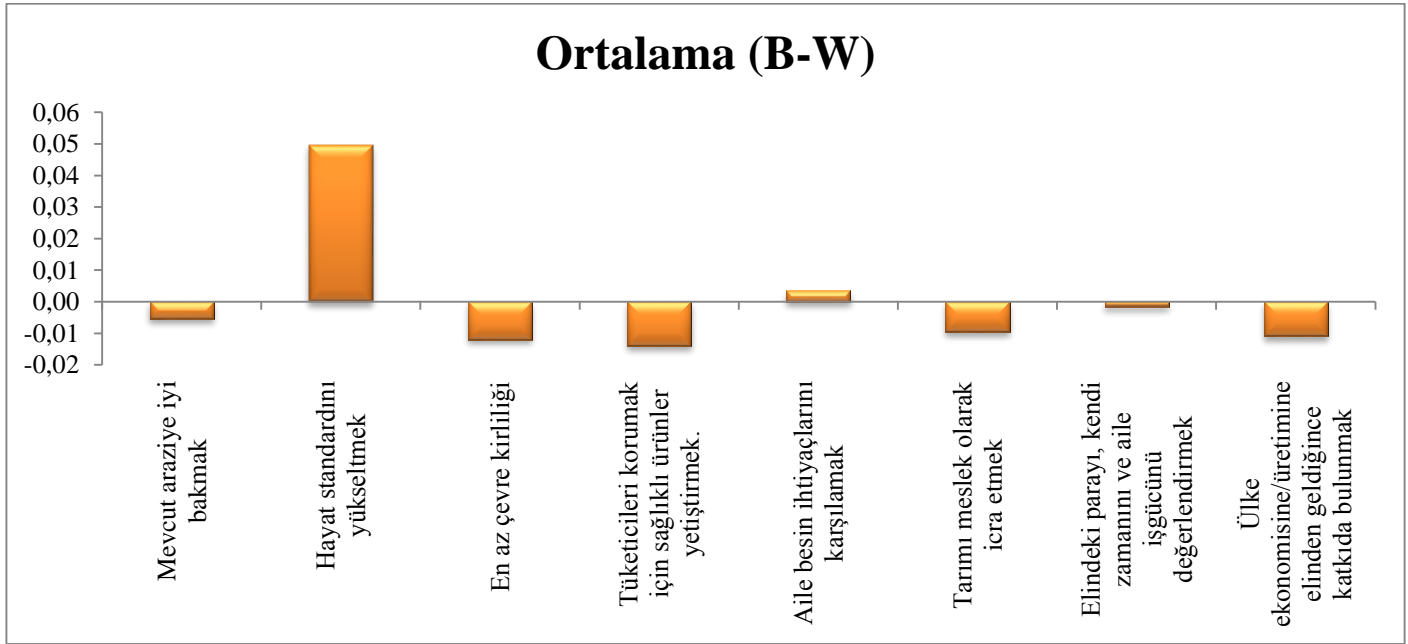
6.2.2 Kuru Fasulye Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

Araştırmanın bu bölümünde yapılan değerlendirmeler tablolarda yer alan Ortalama (B-W) değerleri üzerinden yapılmıştır. Ortalama B-W değeri ne kadar büyükse ilgili özelliğin önemi o kadar yüksek anlamına gelmektedir. En büyük pozitif değere sahip özellik en önemli özellik, en küçük negatif değere sahip değer ise en önemsiz özellik olarak yorumlanır. Ortalama B-W değeri sıfır ise, orta derecede önemli bir özellikten bahsedilir

Tablo 6.16'da üreticilerin tarımsal üretim yaparken göz önünde bulundurdıkları özelliklere ait önem dereceleri yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin tarımsal üretim yapma amaçlarından en önemlisi "Hayat standartını yükseltmek" (0.05) iken, "Aile besin ihtiyaçlarını karşılamak" ve "Elindeki parayı, kendi zamanını ve aile işgücünü değerlendirmek" (0.00) kuru fasulye üreticileri için orta derecede önemli amaçlardır. "Mevcut araziye iyi bakmak", "En az çevre kirliliği", "Tüketicileri korumak için sağlıklı ürünler yetiştirmek", "Tarımı meslek olarak icra etmek" ve "Ülke ekonomisine veya üretimine elinden geldiğince katkıda bulunmak" (-0.01) ise üreticilerin aynı derecede önemsiz buldukları amaçlardır.

Tablo 6. 16 Kuru Fasulye Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

Amaçlar	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W*100
Mevcut araziye iyi bakmak	-11	0.67	12.54	-0.01	-55.00
Hayat standardını yükseltmek	100			0.05	
En az çevre kirliliği	-24	0.56	10.48	-0.01	-68.57
Tüketicileri korumak için sağlıklı ürünler yetiştirmek.	-28	0.35	6.61	-0.01	-87.50
Aile besin ihtiyaçlarını karşılamak	7	1.14	21.25	0.00	29.17
Tarımı meslek olarak icra etmek	-19	0.54	10.18	-0.01	-70.37
Elindeki parayı, kendi zamanını ve aile işgücünü değerlendirmek	-3	0.92	17.23	0.00	-15.00
Ülke ekonomisine veya üretimine elinden geldiğince katkıda bulunmak	-22	0.43	8.04	-0.01	-81.48

Şekil 6. 3 Kuru Fasulye Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

6.2.3 Kuru Fasulye Üreticilerinin Üretimlerini Artırmaya/Sürdürmeye Yönelik Dikkate Alacakları

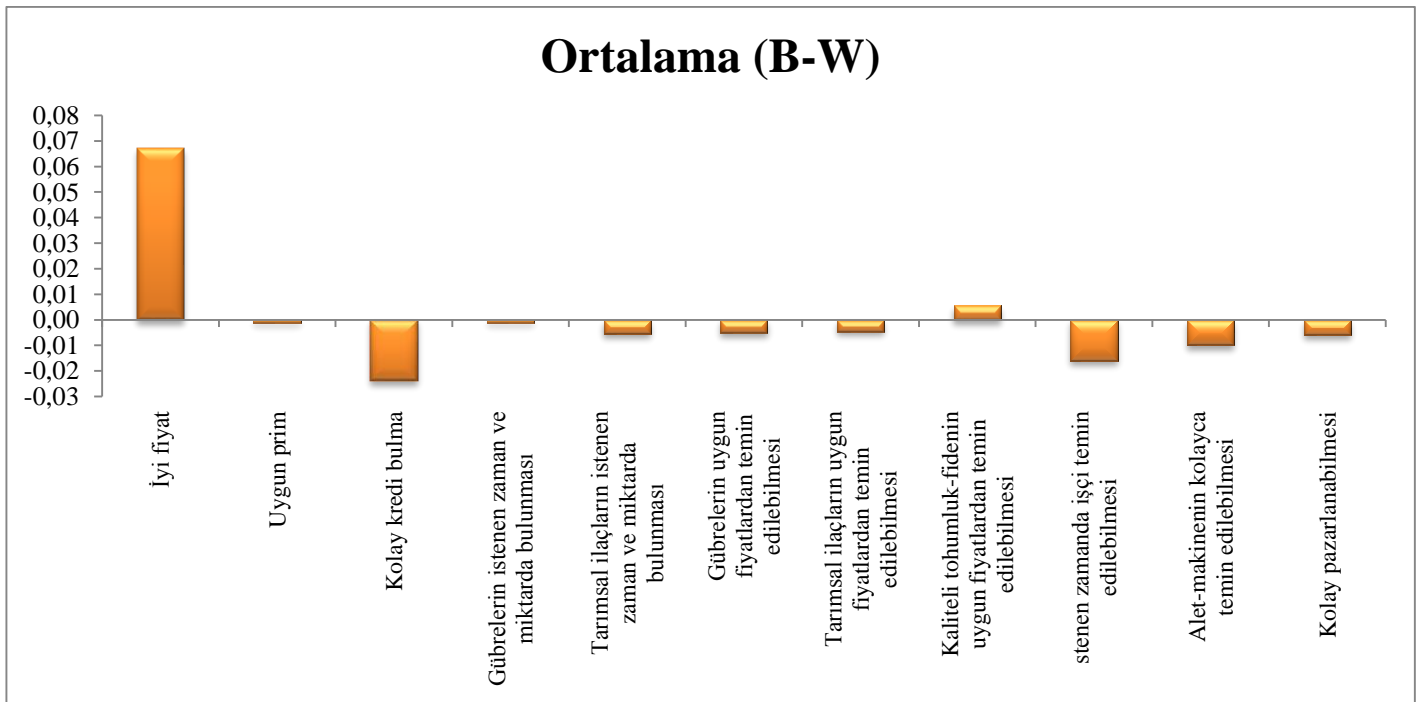
Unsurlar

Araştırmanın bu bölümünde yapılan değerlendirmeler tablolarda yer alan Ortalama (B-W) değerleri üzerinden yapılmıştır. Ortalama B-W değeri ne kadar büyükse ilgili özelliğin önemi o kadar yüksek anlamına gelmektedir. En büyük pozitif değere sahip özellik en önemli özellik, en küçük negatif değere sahip değer ise en önemsiz özellik olarak yorumlanır. Ortalama B-W değeri sıfır ise, orta derecede önemli bir özellikten bahsedilir

Tablo 6.17’de üreticilerin kuru fasulye üretimlerini artırmak veya en azından mevcut üretimlerine devam etmek için gerekli gördükleri en önemli ve en önemsiz koşullar yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin dikkate alacakları en önemli koşul “iyi fiyat” (0.07) iken, ikinci sırada “Kaliteli tohumluk-fidenin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi” (0.01) yer almaktadır. “Kolay kredi bulma” ve “İstenen zamanda işçi temin edilebilmesi” (-0.02) ise üreticilerin kuru fasulye üretimleri artırmaya veya devam etmeye yönelik dikkate alacakları en önemsiz unsur olarak belirlenmiştir.

Tablo 6. 17 Kuru fasulye Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Unsurlar

Koşullar	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W*100
İyi fiyat	135			0.07	
Uygun prim	-2	0.94	4.96	0.00	-11.76
Kolay kredi bulma	-48	0.33	1.76	-0.02	-88.89
Gübrelerin istenen zaman ve miktarda bulunması	-2	0.71	3.73	0.00	-50.00
Tarımsal ilaçların istenen zaman ve miktarda bulunması	-11			-0.01	
Gübrelerin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	-10	0.41	2.15	0.00	-83.33
Tarımsal ilaçların uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	-9			0.00	
Kaliteli tohumluk-fidenin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	11	2.16	11.40	0.01	366.67
İstenen zamanda işçi temin edilebilmesi	-32	0.29	1.54	-0.02	-91.43
Alet-makinenin kolayca temin edilebilmesi	-20	0.30	1.59	-0.01	-90.91
Kolay pazarlanabilmesi	-12	0.58	3.05	-0.01	-66.67

Şekil 6. 4 Kuru fasulye Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Unsurlar

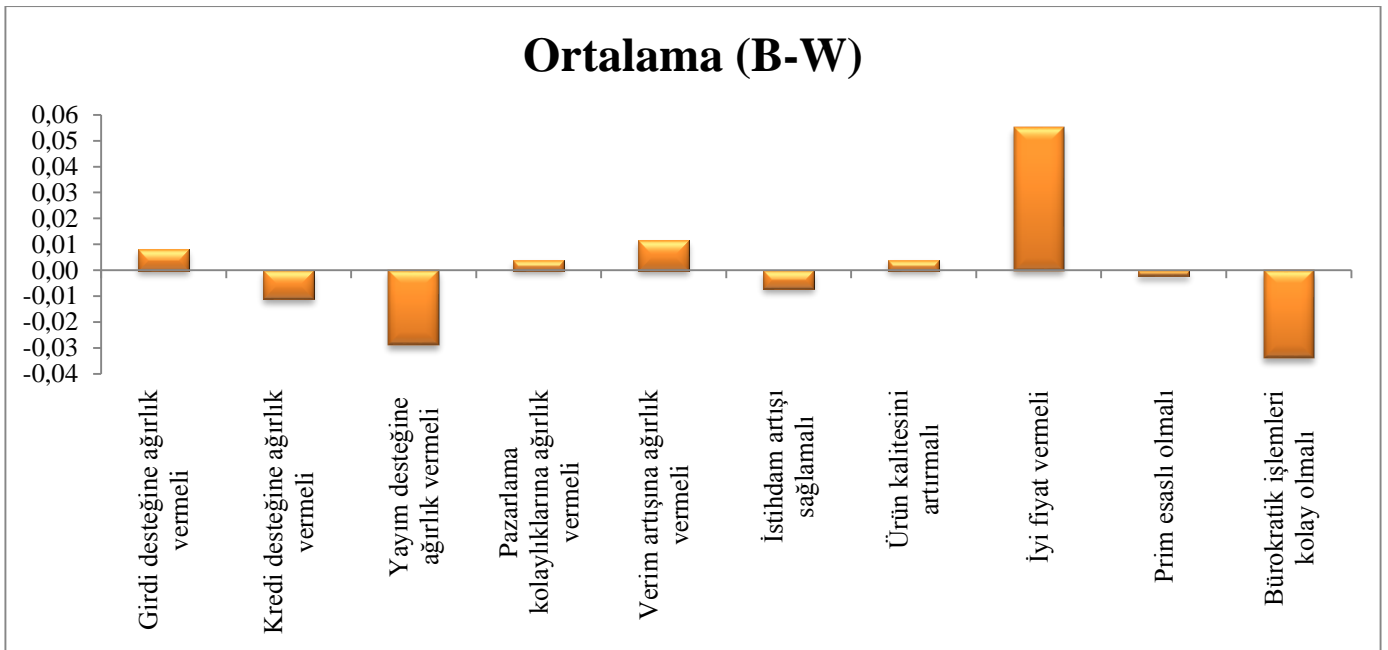
6.2.4 Kuru Fasulye Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar

Araştırmanın bu bölümünde yapılan değerlendirmeler tablolarda yer alan Ortalama (B-W) değerleri üzerinden yapılmıştır. Ortalama B-W değeri ne kadar büyükse ilgili özelliğin önemi o kadar yüksek anlamına gelmektedir. En büyük pozitif değere sahip özellik en önemli özellik, en küçük negatif değere sahip değer ise en önemsiz özellik olarak yorumlanır. Ortalama B-W değeri sıfır ise, orta derecede önemli bir özellikten bahsedilir

Tablo 6.18’de üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemli ve en önemsiz unsurlar yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemli unsur “iyi fiyat vermesi” (0.06) iken, ikinci sırada “girdi desteğine ağırlık verilmesi” (0.01) gelmektedir. “Yayım desteğine ağırlık vermeli” ve “Bürokratik işlemleri kolay olmalı” (-0.03) ise üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemsiz unsurlardır.

Tablo 6. 18 Kuru Fasulye Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar

Özellikler	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W*100
Girdi desteğine ağırlık vermeli	16	4.12	37.82	0.01	1600.00
Kredi desteğine ağırlık vermeli	-22	0.35	3.18	-0.01	-88,00
Yayım desteğine ağırlık vermeli	-58			-0.03	
Pazarlama kolaylıklarına ağırlık vermeli	8	1.46	13.43	0.00	114.29
Verim artışına ağırlık vermeli	23			0.01	
İstihdam artışı sağlamalı	-14			-0.01	
Ürün kalitesini artırmalı	8	3.00	27.52	0.00	800.00
İyi fiyat vermeli	111			0.06	
Prim esaslı olmalı	-4	0.80	7.32	0.00	-36.36
Bürokratik işlemleri kolay olmalı	-68			-0.03	

Şekil 6. 5 Kuru Fasulye Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar

6.2.5 Kuru Fasulye Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercihinde Etkili Olan Faktörler

Bu çalışmanın amacı, çoklu karar verme problemlerinin çözümünde etkili bir yöntem olan Analitik Hiyerarşi Sürecini kullanarak Türkiye’de kuru fasulye üreten üreticilerin kuru fasulye de uygulanan ve alternatif olarak sunulan destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörlerin önem düzeyini belirlemek ve her bir kritere göre tercih derecelerini hesaplamaktır. Üreticilerden tarımsal desteklerden; fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme sistemi veya hedef fiyat desteği politikalarını, yüksek verim, yüksek kar, uygun zamanda ödeme ve pazarlama kolaylığını dikkate alarak ağırlıklandırmaları istenmiştir.

Araştırma kapsamında öncelikle incelenen alternatif politikalar (tek ödeme, hedef fiyat) hakkında görüşülen üreticiler anket sırasında bilgilendirilmiş ve bu politikaları tercih ederken dikkate alabilecekleri unsurlara ait ağırlıklar Tablo 6.19’da sunulmuştur. Alternatif başlığı altında verilen unsurlara ilişkin ağırlıkları medyan olarak hesaplanmıştır. Buna göre alternatifler en yüksek medyan değerinden en küçük medyan değerine doğru sıralandığında, alternatiflere ait önem sırası belirlenecektir.

Tablo 6. 19 Kuru Fasulye Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenleri

Alternatif	Minimum	Medyan*	Maksimum	Standart Sapma	Ortalama
Yüksek verim	0.034	0.183	0.689	0.151	0.228
Yüksek kar	0.034	0.268	0.670	0.139	0.297
Uygun zamanda ödeme	0.028	0.226	0.617	0.131	0.251
Pazarlama kolaylığı	0.034	0.211	0.606	0.125	0.223

*Kruskal –Wallis testine göre $p < 0,01$ için farklıdır.

Tablo 6.19’da üreticilerin politikaları değerlendirirken dikkate aldıkları unsurların önem düzeyleri (ağırlıkları) verilmiştir. Buna göre alternatiflerin medyan değerleri sıralandığında, üreticilerin bir politikayı değerlendirirken ilk sıraya yüksek kâr sağlamasını (0.268), ikinci sıraya uygun zamanda ödemeyi (0.226) , üçüncü sıraya pazarlama kolaylığını (0.211) ve son sıraya yüksek verimi (0.183) koyduğunu görmek mümkündür. Üreticilerin bu sıralamayı alternatiflerin farklılıklarını ayırt ederek yapabildikleri görülmektedir ($p<0.01$). Analiz sonuçlarına göre; bir kuru fasulye üreticisinden, ele alınan destekleme politikalarından herhangi birini tercih etmesi istendiğinde, hangi politika seçeneği en fazla kâr etmesini sağlıyorsa, o politikayı tercih edeceği söylenebilir.

Tablo 6. 20 Kuru Fasulye Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Dereceleri

Politikalar	Minimum	Ortalama*	Maksimum	Standart Sapma
Fark ödeme	0.034	0.233	0.702	0.178
Girdi desteği	0.034	0.221	0.623	0.170
Tek ödeme	0.021	0.264	0.716	0.163
Hedef fiyat	0.034	0.283	0.656	0.207

*Kruskal –Wallis testine göre $p<0,01$ için farklıdır.

Tablo 6.20’ye göre üreticilerin, politikaların her birini ayırt edip farklı sıralara koyabildikleri görülmektedir ($p<0.01$). Buna göre kuru fasulye üreticilerinin uygulanan ve alternatif destekler göz önüne alındığında hedef fiyat desteğini (0.283) birinci sırada tercih ettikleri, tek ödeme desteğini (0.264) ikinci sırada, fark ödeme desteğini (0.233) üçüncü sırada, girdi desteğini (0.221) ise en son sırada tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 6. 21 Kuru Fasulye Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenlerine Göre Derecelendirilmesi

Politikalar	Yüksek verim (0.183)	Yüksek kar (0.268)	Uygun zamanda ödeme (0.226)	Pazarlama kolaylığı (0.211)	Karma
Fark ödeme	0.231	0.278	0.253	0.238	0.233
Girdi desteği	0.312	0.256	0.217	0.216	0.221
Tek ödeme	0.223	0.263	0.301	0.214	0.264
Hedef fiyat	0.213	0.339	0.223	0.226	0.283

Tablo 6.21’e göre üreticiler fark ödemesi desteğini öncelikle yüksek kar nedeniyle tercih etmektedir. Tercih nedenleri arasında ikinci sırada uygun zamanda ödeme, pazarlama kolaylığı üçüncü sırada olup son sırada ise yüksek verim yer almaktadır.

Üreticiler girdi desteğini öncelikle yüksek verim ardından yüksek kar nedeniyle tercih etmektedir. Uygun zamanda ödeme politika seçenekleri arasında üçüncü sırada yer alırken pazarlama kolaylığı ise son sırada yer almaktadır.

ABD ve AB’de uygulanan ve çiftçilere alternatif destekleme politikası olarak sunulan tek ödeme desteğini tercih nedenleri değerlendirildiğinde, üreticilerin tek ödeme desteğini öncelikle uygun zamanda ödeme sağlaması nedeniyle tercih ettikleri görülmektedir. Tercih nedenleri arasında yüksek kar ikinci sırada, yüksek verim üçüncü sırada yer almakta olup pazarlama kolaylığı ise tercih nedenleri arasında son sırada gelmektedir.

ABD ve AB’de uygulanan ve çiftçilere diğer bir alternatif destekleme politikası olarak sunulan hedef fiyat desteğini tercih nedenleri arasında da istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre, ilk sırada yüksek kar gözetilirken, ikinci sırada pazarlama kolaylığı, üçüncü sırada ise uygun zamanda ödeme tercih edilmektedir. Yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada yer almaktadır.

Nihai karar aşamasında, uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının her bir kriter için tercih dereceleri matrisi ile tercih nedenlerinde etkili olan kriterlerin önem derecesi matrisi çarpılarak üreticilerin kuru fasulye üretiminde destekleme politikalarına verdikleri öncelikler belirlenmektedir. Dikkate alınan tüm kriterlere göre, ele alınan politikaların karma tercih ağırlıkları değerlendirildiğinde politikalar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuş olup tercih ağırlığı en yüksek olan hedef fiyat politikasıdır (0.283). Buna göre, politika önceliklerinin belirlenmesinde tüm kriterler dikkate alındığında yani hiyerarşinin en üstüne ulaşıldığında, üreticilerin önceliklerini hedef fiyat politikası yönünde kullandıkları görülmektedir. İkinci sırada tek ödeme politikası yer alırken (0.264), fark ödemesi üçüncü sırada (0.233), girdi desteği ise son sırada (0.221) yer almaktadır(Tablo 6.21).

6.2.6 Fark Ödemesi Desteğinin Kuru Fasulye Üreticilerinin Tercihleri Üzerindeki Etkisi

Araştırmanın bu bölümünde, politika seçeneklerine ait fiyatlar (fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme desteği, hedef fiyat desteği ve destek olmaması durumu) ile yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü, arazi miktarı değişkenleri dikkate alınarak, fark ödemesi desteğinin üretici tercihleri üzerindeki çoklu etkisini belirlemek amacıyla seçim denemesi metodu kullanılmıştır. Bu amaçla Logit yönteminden yararlanılmıştır.

Tablo 6. 22 Kuru Fasulye Üreticilerinin Fark Ödemesi Desteğini Tercih Etmesi Üzerine Etki Eden Faktörler

Fark Ödemesi	Katsayı	Standart hata	z	P> z	[%95 C.I.] (koşulsuz)		Marjinal etki
Fark ödemesi desteği fiyatı	2.714	0.370	7.33	0.000*	1.988	3.440	0.312
Girdi desteği fiyatı	-0.992	0.351	-2.82	0.005*	-1.681	-0.303	-0.114
Tek ödeme desteği fiyatı	-1.161	0.335	-3.46	0.001*	-1.819	-0.504	-0.133
Hedef fiyat desteği fiyatı	-0.940	0.388	-2.42	0.016**	-1.702	-0.177	-0.108
Desteksiz durum fiyatı	0.200	0.607	0.33	0.741	-0.990	1.392	0.023
Yaş	-0.048	0.023	-2.07	0.038**	-0.094	-0.002	-0.005
Eğitim	-0.063	0.060	-1.05	0.292	-0.180	0.054	-0.007
Deneyim	0.032	0.018	1.75	0.079***	-0.003	0.068	0.003
Aile İşgücü	-0.259	0.090	-2.85	0.004*	-0.437	-0.080	-0.029
Arazi	-0.001	0.001	-0.91	0.362	-0.001	0.001	-0.001
Sabit	1.876	1.707	1.10	0.272	-1.470	5.223	

Log likelihood: -142.77127

LR chi²: 110.85

Prob>chi²: 0.0000

* α=0.01 için anlamlıdır

** α=0.05 için anlamlıdır

*** α=0.1 için anlamlıdır

Marjinal etki değerleri dikkate alınarak, kuru fasulye üreticilerinin fark ödemesi desteği değerlendirildiğinde: fark ödemesi desteğinde prim miktarı arttıkça üreticilerin bu desteği tercih etme olasılığı artmaktadır. Fark ödemesi desteğinde prim miktarı 10 kr arttığında kuru fasulye üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme olasılığı %3.1 artmaktadır.

Girdi desteğinin artması durumunda üreticilerin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalmaktadır. Bu durumda girdi desteğinin fark ödemesi desteğinin alternatifi olduğu söylenebilir. Ayrıca tek ödeme ve hedef fiyat desteği arttıkça fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalmaktadır. Buradan, tek ödeme ve hedef fiyat desteklerinin de fark ödemesi desteğinin alternatifi olduğu anlamı çıkarılabilir.

Yaş arttıkça üreticilerin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalırken aile işgücü azaldıkça kuru fasulye üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi artmaktadır. Ayrıca üreticilerin deneyimi arttıkça fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi artmaktadır. Eğitim ve arazi büyüklüğü ise fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimini etkilememektedir.

6.2.7 Fark Ödemesi Desteklerinin Kuru Fasulye Arzı Üzerine Etkileri

Kuru fasulye arzını etkileyen değişkenleri belirlemek için tobit modeli kullanılmıştır. Modelde açıklayıcı değişkenler; kuru fasulye fiyatı, kuru fasulye ekim alanı, ikame ürün fiyatı, politika kuklaları (fark ödemesi desteği, girdi desteği, hedef fiyat, tek ödeme sistemi), pazarlama kuklaları (İhracatçı, kooperatif, tüccar), yaş, eğitim, deneyim olarak belirlenmiştir (Tablo 6.23).

Modelde kullanılan politika kuklaları değişkeni hiç destek olmaması (0) ve destek olması durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde hiç desteğin olmaması durumu referans olarak alınmıştır. Modelde kullanılan

pazarlama kuklaları değişkeni kendisi pazarlama durumu (0) ve pazarlama kanalları ile pazarlama durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde kendisi pazarlama durumu referans olarak alınmıştır.

Tablo 6.23 incelendiğinde, istatistiki olarak anlamlı katsayıya sahip değişkenlerden pozitif olanların arzı artırma yönünde, negatif olanların ise azaltıcı yönde etki gösterdiği görülmektedir. Teorik beklentiye göre ürünün kendi fiyatı arzı pozitif yönde, rakip ürün fiyatı negatif yönde, arazi ise pozitif yönde etkilemelidir.

Tablo 6. 23 Kuru Fasulye İçin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Birim	Tanımlama
Bağımlı:		
Kuru fasulye arzı	Kg	Kuru fasulye üretim miktarı
Bağımsız:		
Ürünün fiyatı	TL/kg	Kuru fasulyenin kg fiyatı
Arazi	Da	Kuru fasulye ekiliş alan
İkame ürün fiyatı	TL	Üreticilerin kuru fasulye üretmeme durumunda onun yerine üretebilecekleri Patates, Ayçiçeği, Mısır, Şeker Pancar'ının kg fiyatı
Politika kuklaları		Fark ödemesi desteği ve girdi desteği halen uygulanan politikalar, hedef fiyat ve tek ödeme sistemi ise alternatif politikalarıdır. Destek olmaması durumu referans durumdur.
<i>Fark ödemesi desteği</i>	0-1	Destek olmaması: 0, Fark ödemesi desteği politikası: 1
<i>Girdi desteği</i>	0-1	Destek olmaması: 0, Girdi desteği politikası: 1
<i>Hedef fiyat</i>	0-1	Destek olmaması: 0, Hedef fiyat desteği politikası: 1
<i>Tek ödeme sistemi</i>	0-1	Destek olmaması: 0, Tek ödeme desteği politikası: 1
Pazarlama Kanalları		Kuru fasulye pazarlamasında en çok kullanılan pazarlama kanallarını kapsamaktadır. Kendi imkânlarıyla pazarlama referans durumdur.
<i>Borsa</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor: 0, <i>Borsa</i> : 1
<i>Tüccar</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor: 0, <i>Tüccar</i> :1
<i>İşleme Fabrikası</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor: 0, <i>İşleme Fabrikası</i> : 1
Yaş	Yıl- Kesikli	Çiftçinin yaşı
Eğitim	Yıl- Kesikli	Çiftçinin eğitimi
Deneyim	Yıl- Kesikli	Çiftçinin kendi adına tarımla uğraştığı süre

Kuru fasulye üreticileri, kendilerine sunulan alternatif fiyat artışlarına, teoriye uygun olarak pozitif tepki vermektedir. Buna göre fiyat arttıkça kuru fasulye arzı da artış göstermektedir. Aynı şekilde kuru fasulye üretimine ayrılan alan arttıkça kuru fasulye arzı da artmaktadır. Bununla birlikte, teorinin aksine kuru fasulye üretiminde ikame ürün (Patates, Ayçiçeği, Mısır, Şeker Pancarı) fiyatının kuru fasulye arzı üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 6.24'de fiyat, alan ve ikame ürün fiyatı için esneklik, politika ve pazarlama kuklaları için yarı esneklik hesaplanmıştır. Uç değerler atıldıktan sonra hesaplanan koşullu esneklikler dikkate alındığında, kuru fasulye fiyatı %10 artırıldığında kuru fasulye arzının %0.25, ekim alanının %10 artırılması durumunda ise %3.07 artması beklenmektedir.

Kuru fasulye üreticilerinin farklı tarım politikalarına gösterdiği arz tepkisini ölçmek üzere, politikasız durum referans alınmıştır. Ele alınan politikalardan fark ödemesi ve tek ödeme sistemine ait katsayılar istatistiki açıdan anlamlı bulunmuş olup bu durum ele alınan bu politikaların kuru fasulye arzını etkilediğini göstermektedir. Bu politikaların katsayılarının negatif olması da arzı azaltıcı yönde etkiye sahip oldukları anlamına gelmektedir. Hesaplanan koşullu esnekliklere göre ise; fark ödemesi desteği %10 artırıldığında kuru fasulye arzının %0.15, girdi desteğinin %10 artması durumunda %0.13 azalması beklenmektedir. . Ancak anketlerin yapıldığı dönemde kuru fasulye fiyatlarında yaşanan ani artış nedeni ile üretici tepkilerinin sağlıklı olmadığı düşünülmektedir.

Kuru fasulye üreticilerinin farklı tarım politikalarına gösterdiği arz tepkisini ölçmek üzere, politikasız durum referans alınmıştır. Ele alınan politikalara ait katsayıların hiçbiri istatistiki açıdan anlamlı bulunmamıştır. Bunun anlamı, uygulanan tarım politikaları kuru fasulye arzını etkilememektedir. Diğer bir ifade ile kuru fasulye arzını artırması beklenen tarım politikaları, hiç politika olmadığı durumdan daha fazla arz elde edilmesini sağlayamamaktadır.

Kuru fasulye üreticilerinin pazarlama seçeneklerinin arz üzerindeki etkisini ölçmek üzere, üreticinin kendi imkânlarıyla pazarlaması referans alınmıştır. Ele alınan pazarlama alternatiflerinden borsa ve tüccara ait katsayılar istatistiki açıdan anlamlı bulunmuş olup bu durum borsa ve tüccar kanalıyla yapılan pazarlamanın kuru fasulye arzını etkilediğini göstermektedir. Ayrıca katsayılarının pozitif olması da arzı artırıcı yönde etkiye sahip oldukları anlamına gelmektedir. Hesaplanan koşullu esneklikler incelendiğinde ise; borsaya pazarlandığı durumda kuru fasulye arzının %0.23, tüccara pazarlandığı durumunda ise %0.19 artması beklenmektedir.

Tablo 6. 24 Kuru Fasulye İçin Tahmin Edilen Arz Modeli

Kuru fasulye Arz	Katsayı	Standart hata	t	P> z	[%95 Güven Aralığı](koşullu)		Koşullu Esneklikler
Ürünün Fiyatı	236.155	121.618	1.94	0.052*	-0.006	0.057	0.025
Alan	358.202	5.775	62.02	0.000*	0.289	0.325	0.307
İkame ürünün fiyatı	206.424	663.620	0.31	0.756	-0.077	0.018	-0.029
Politikalar							
Fark ödemesi	-2219.882	1036.104	-2.14	0.032*	-0.032	0.001	-0.015
Girdi desteği	-139.588	1014.635	-0.14	0.891	-0.021	0.014	-0.003
Hedef fiyat	-654.977	1032.846	-0.63	0.526	-0.022	0.011	-0.005
Tek ödeme	-1959.305	1069.404	-1.83	0.067*	-0.030	0.002	-0.013
Pazarlama kanalları							
Borsa	1709.440	910.783	1.88	0.061*	0.008	0.037	0.023
Fabrika	1036.507	888.422	1.17	0.244	-0.004	0.026	0.010
Tüccar	2335.981	867.352	2.69	0.007*	0.004	0.033	0.019
Yaş	60.733	43.238	1.40	0.160	-0.026	0.315	0.144
Eğitim	65.860	129.314	0.51	0.611	-0.077	0.060	-0.008
Deneyim	-44.663	33.729	-1.32	0.186	-0.130	0.010	-0.059
Sabit	-11468.980	2523.547	-4.54	0.000			
Sigma	7692.862	280.963					

Log likelihood: -7478.8476 LR chi²: 1831.63

* $\alpha=0.10$ için anlamlıdır. ** $\alpha=0.05$ için anlamlıdır. *** $\alpha=0.01$ için anlamlıdır

¹ Sürekli değişkenler için esneklik, kukla ve kesikli değişkenler için yarı esneklik hesaplanmıştır.

6.2.8 Kuru Fasulye Üretiminde Kabul İsteği (WTA) ve Üretici Rantı

Bu çalışmada üreticilerin kuru fasulye için üretme isteğine neden olan etkenleri (politikalar, yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü, arazi) ve bu etkenlerin göreceli önemlerini belirlemek amacıyla Tobit modeli kullanılmıştır. Bu kapsamda, kuru fasulye üretmek için üreticilerin hangi politika seçeneği ile hangi fiyata razı olacaklarını belirlemek amacıyla üreticilere bazı fiyat seçenekleri sunulmuş ve bunlardan birini seçmesi istenmiştir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre kuru fasulye üretmek için üreticilerin ortalama kabul ettiği ortalama fiyat 3.98 TL/kg olarak hesaplanmıştır. TÜİK verilerine göre 2013 yılında kuru fasulye fiyatı (ÜFE) ortalama 4.24 TL/kg olup üreticilerin kabul ettiği fiyat mevcut fiyattan % 6,1 daha düşüktür.

Kabul isteği politika seçeneklerine göre değerlendirildiğinde ise; kuru fasulye üreticilerinin fark ödemesi desteğine göre %0.5 daha az fiyatla tek ödeme desteğini kabul ettiği belirlenmiştir. Ayrıca fark ödemesi desteklerinin kuru fasulye üreticileri tarafından kabul görmesi için, politikasız koşullara göre en az % 15.3 fiyat desteği içermesi gerekmektedir

Tablo 6. 25 Kuru Fasulye Üretiminde Üreticilerin Kabul İsteği

WTA	Katsayı	Standart hata	t	P> t	[%95 Conf. Interval]		Esneklik (Koşullu) ¹
Yaş	-0.004	0.025	-0.18	0.856	-0.054	0.045	-0.015
Eğitim	0.018	0.073	0.25	0.805	-0.125	0.161	0.007
Deneyim	0.007	0.020	0.36	0.722	-0.032	0.047	0.012
Aile işgücü	0.028	0.089	0.32	0.750	-0.147	0.204	0.005
Arazi	-0.000	0.000	-0.06	0.952	-0.001	0.001	-0.000
Girdi desteği	-0.392	0.541	-0.72	0.469	-1.454	0.669	-0.005
Tek ödeme	1.555	0.516	3.01	0.003	0.541	2.569	0.021
Hedef fiyat	-0.646	0.545	-1.18	0.236	-1.717	0.424	-0.008
Politikasız durum	11.468	1.841	-6.23	0.000	-15.079	-7.857	-0.153
Sabit	-3.974	1.28	-3.09	0.002	-6.498	-1.450	
Sigma	5.552	0.256			5.048	6.055	

Log likelihood: -1600.418 LR chi²: 201.31 * $\alpha=0.01$ için anlamlıdır, ¹ yarı esneklik hesaplanmıştır.

Piyasada oluşan fiyat ile üreticinin malını satmayı düşündüğü fiyat arasındaki farktan doğan avantaja üretici rantı denir (Seymen, 2015). Üretici rantı negatif veya pozitif olabilir. Piyasa fiyatı üreticinin razı olduğu fiyatın üstünde oluşursa pozitif, altında oluşursa negatif üretici rantı söz konusudur. TÜİK verilerine göre 2013 yılında kuru fasulye üretici fiyatı (ÜFE) ortalama 4.24TL/kg olarak gerçekleşmiştir. Araştırma kapsamındaki kuru fasulye üreticilerinin kuru fasulyeyi satmaya razı oldukları ortalama fiyat ise 3.98 TL/kg'dır. Buna göre üretici rantı pozitif olup işletme başına düşen ortalama üretici rantı 2982TL olarak hesaplanmıştır.

7. KIRMIZI MERCİMEK

7.1 Dünyada ve Türkiye’de Durum

7.1.1 Dünyada Durum

Mercimek, fasulye, nohut, bezelye, bakla ve börülceyi içine alan baklagiller, dünyadaki iki milyardan fazla insan için protein kaynağıdır. Dünyada insan beslenmesindeki bitkisel proteinlerin %22’si ve karbonhidratların %7’si, hayvan beslenmesindeki proteinlerin %38’i ve karbonhidratların da %5’i yemeklik tane baklagillerden sağlanmaktadır. Baklagiller, tarla bitkileri yetiştiriciliğinde, ekim alanı ve üretim bakımından tahıllardan sonra gelen tane ürünüdür (UBK,2014). Ülkemizde kişi başına yıllık ortalama yaklaşık 4 kg kırmızı mercimek, 3 kg kuru fasulye, 6 kg nohut tüketilmektedir(TÜİK,2014a).

Besin değeri bakımından zengin oldukları gibi yetiştirildiği toprağa da olumlu etkilerde bulunmaktadır. Havanın serbest azotunu toprağa bağlama özellikleri, çevrecilik ve sürdürülebilir tarımın önemini arttırdığı günümüzde bu bitkilerin önemi de artmaktadır.

Bakliyat üretimi dünya geneline yayılmış olmakla beraber, ülkeler genel olarak bir veya iki tür bakliyat ürünü üzerinde ihtisaslaşmışlardır. Mercimek üretimi Amerika ve Asya ülkelerinde yoğunluk kazanmıştır(Anonim,2014).

Tablo 7.1 Dünya Mercimek Ekim Alanı (000 ha)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hindistan	1400	1470	1510	1470	1310	1376	1479	1597	1765	1890
Kanada	714	785	555	577	700	963	1336	998	1004	954
Türkiye	439	440	424	389	196	210	234	215	237	281
Nepal	187	189	183	189	189	184	187	208	208	207
Avustralya	128	127	153	130	117	104	142	219	207	145
ABD	133	178	165	119	106	164	257	166	182	140
Suriye	137	143	150	149	136	101	131	140	134	128
İran	215	226	209	211	153	190	162	117	135	120
Diğer	495	519	480	467	406	407	407	482	510	479
Dünya	3849	4076	3828	3703	3313	3699	4335	4143	4382	4345

Kaynak: FAO ,2014.

FAO verilerine göre dünyada 2013 yılı itibariyle 4.3 milyon hektar alanda kırmızı mercimek üretimi gerçekleşmiştir. Dünya ekim alanları ülkelere göre incelendiğinde ilk sırada 1,9 milyon ha ile Hindistan, ikinci sırada 954 bin ha ile Kanada, üçüncü sırada ise 281 bin ha ile Türkiye yer almaktadır. Son 10 yıllık periyotta

ekim alanlarında meydana gelen gelişmeler dikkate alındığında Hindistan da %35,0 Kanada da %33,6 artış, Türkiye’de ise %36’lık azalma meydana gelmiştir(Tablo 7.1).

Dünya kırmızı mercimek üretiminde son 10 yıllık gelişme dikkate alındığında %38’lik bir artış meydana gelmiştir. Üretiminde Kanada 1.8 milyon ton ile ilk sırada yer almakta olup 1.1 milyon ton ile Hindistan ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye kırmızı mercimek üretiminde 2013 yılı itibariyle dünya üretim sıralamasında 417 bin ton ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Dünya toplam kırmızı mercimek üretiminin %74’ünü bu Kanada, Hindistan, Türkiye ve Avustralya tarafından karşılamaktadır. Hindistan ekim alanında birinci sırada yer almasına rağmen verimde ki düşüklükten kaynaklı olarak üretimde ikinci sırada yer almaktadır.

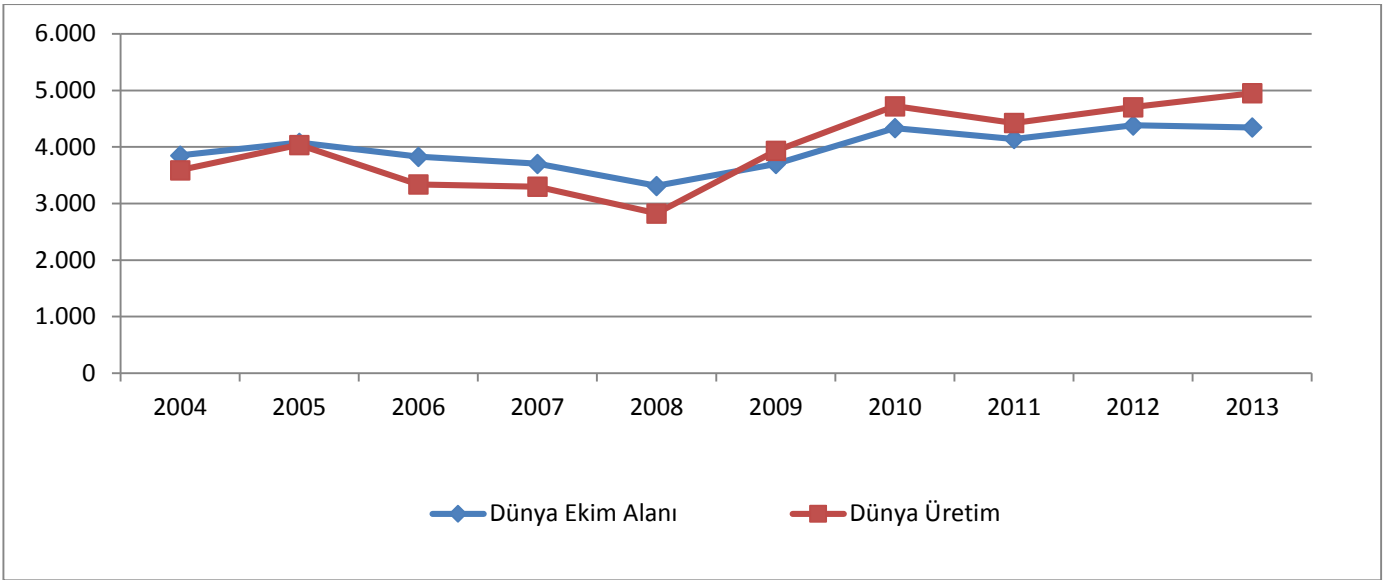
Son on yıllık periyotta en fazla üretim artışı gösteren ülke Avustralya olup 2004 yılında 52 bin ton olan mercimek üretimi 2013 yılında 5.2 kat artışla 324 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Avustralya’dan sonra üretimde en fazla artış %2.7 kat artışla Etiyopya’da gerçekleşmiştir (Tablo 7.2).

Tablo 7.2 Dünya Mercimek Üretimi (000 ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kanada	916	1164	693	734	1043	1510	1947	1532	1538	1881
Hindistan	1038	994	946	910	810	953	1032	944	1059	1134
Türkiye	540	570	623	535	131	302	447	406	438	417
Avusturalya	52	210	36	131	64	143	140	380	463	324
ABD	190	238	147	166	109	265	393	215	240	228
Nepal	159	161	158	165	161	148	152	207	208	227
Çin	144	135	127	134	150	120	125	150	145	150
Etiyopya	35	55	58	81	94	124	81	128	152	130
Diğer	515	509	551	442	262	367	406	463	464	462
Dünya	3589	4036	3338	3298	2825	3932	4723	4424	4706	4952

Kaynak: FAO,2014.

Dünya kırmızı mercimek ekim alanı 2004 yılında 4.3 milyon ha iken 2013 yılında %13’lük artışla 4.3 milyon hektar alana ulaşmıştır. Dünya kırmızı mercimek üretim miktarında ise ekim alanına paralel olarak artış göstermektedir. 2004 yılında 3.589 bin ton olarak gerçekleşen mercimek üretimi 2013 %38’lik artışla 4.952 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 7. 1 Dünya Mercimek Ekim Alanı (bin ha) ve Üretimi(bin ton)

Üretimin yanı sıra dünya verimi 2004/2012 arasında %22 oranında artarak 943 kg/ha'dan 1140 kg/ha'a yükselmiştir. Dünya veriminin en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla Yeni Zellanda (2666 ton/ha), Çin (2238 kg/ha) ve Avustralya (2236 kg/ha)'dır. Kırmızı mercimek üretiminde önde gelen ülkeler dikkate alındığında ise mercimek veriminin Kanada'da 1970 kg/ha, Hindistan'da 600 kg/ha ve Türkiye'de 1483 kg/ha'dır (FAO, 2014). Dünya mercimek ekim alanı ve üretim grafiği incelendiğinde 2008 üretim döneminde ekim alanında % 14'lük azalma, üretimde ise %21'lik azalma söz konusu olmuştur. Üretimdeki bu azalmanın dünya genelinde görülen kuraklık olduğu ve bunun da en fazla %76'lık azalma ile Türkiye'de,%43'lük azalma ile ABD'de gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 7.3 Dünya Mercimek İthalatı (000 ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Türkiye	6	64	69	31	192	142	210	310
Sri lanka	93	86	76	103	103	108	134	151
BAE	10	17	82	65	83	125	112	138
Hindistan	27	36	59	231	33	288	150	102
Pakistan	36	51	81	89	70	67	68	98
Cezayir	39	86	56	67	61	61	85	93
Mısır	89	108	77	84	66	91	108	93
İran	0	2	53	45	61	5	76	75
Diğer	732	865	774	859	671	794	932	857
Dünya	1030	1316	1327	1572	1340	1681	1876	1918

Kaynak: FAO,2014.

Dünya kırmızı mercimek ithalatı 2004-2011 yılları arasında %86 artarak 1milyon tondan 1.9 milyon tona yükselmiştir. Kırmızı mercimek ithalatında Türkiye 310 bin ton ile birinci sırada yer alırken Sri Lanka 151 bin ton ile ikinci sırada, Birleşik Arap Emirlikleri 138 bin ton ile üçüncü sırada yer almaktadır (Tablo 7.3).

Dünyada kırmızı mercimek ihracatı 2004-2011 yılları arasında %74'lük artışla 1.9 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Kırmızı mercimek ihracatının 1.1 milyon ton ile dünya toplam mercimek ihracatının %59'unu karşılayan Kanada'nın ihracat miktarında 2004-2011 yılları arasında 3,1 kat artış gerçekleşmiştir. Kanada'yı sırasıyla 263 bin ton ile Avustralya, 213 bin ton ile Türkiye ve 161 bin ton ile ABD izlemektedir(Tablo 7.4).

Tablo 7.4 Dünya Mercimek İhracatı (000 ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kanada	374	577	683	921	853	1241	1183	1161
Avustralya	150	108	173	102	76	67	138	263
Türkiye	171	118	301	186	70	130	195	213
A.B.D	88	163	131	123	169	184	209	161
B.A.E	37	4	5	9	37	25	94	29
Nepal	15	15	8	4	16	57	38	23
Çin	37	34	15	12	18	18	23	21
Suriye	71	61	79	243	44	11	42	16
Diğer	185	324	159	49	77	74	72	76
Dünya	1128	1404	1553	1649	1360	1807	1994	1964

Kaynak: FAO,2014.

2012 yılına göre dünyada kırmızı mercimek üretici fiyatları incelendiğinde, üretici fiyatlarının en yüksek olduğu ülkenin 2109 \$/ton ile Yemen, en düşük olduğu ülkenin ise 434.2 \$/ton ile en büyük üretici ve ihracatçı ülke olan Kanada olduğu belirlenmiştir. Önemli mercimek üreticisi ülkeler incelendiğinde ise, üretici fiyatlarının, Türkiye'de 950.1 \$/ton, Avustralya'da 692.8 \$/ton olduğu görülmektedir (Tablo 7.5).

Tablo 7.5 Dünya Mercimek Fiyatları(\$/ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Yemen	706.3	986.9	1050.5	1130.9	1844.7	2304.7	1983.5	2072.3	2109
Yunanistan	1612.3	1717.8	1894.1	2311.2	2487	2111.4	1598.8	2416.9	1928.1
Ermenistan	939.7	874	967.1	1368.1	1743.1	1661.8	1727.5	1852	1829.3
Filistin								1779.9	1749.1
Iran	403.7	465.9	582	677.6	1084.4	1033.1	1005.8	1277	1559.5
Kıbrıs	2136.6	1855.1	2180.8	2338	1517.6	1573.6	1525	1615.3	1483.3
Tacikistan							1141.6	1193.1	1054.9
İspanya	522.2	585.5	716.1	834	848.1	844.3	944.6	1058.2	1019.1
Peru	496.2	573.6	580.5	601.4	789.9	830.6	865.2	909.1	1000
Türkiye	710.9	923.1	702.2	812.8	1265.4	1285.8	1202	1034.4	950.1

Kaynak: FAO,2014.

7.1.2 Türkiye’de Durum

Ülkemizde bitkisel ürünler üretiminde baklagiller büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde özellikle 1980’li yıllardan itibaren yemeklik tane baklagiller üretimine büyük önem verilmeye başlanmış ve ülke genelinde uygulanan üretimi artırıcı çeşitli projeler sayesinde bakliyat üretimimiz önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu artışta kırsal kalkınma projeleri ile özellikle nadas alanlarının daraltılmasına yönelik uygulanan projelerin büyük etkisi olmuştur. Toplam bakliyat üretimindeki artış esas itibariyle mercimek ve nohut üretimindeki artıştan kaynaklanmıştır. Bu artışlar nedeniyle Türkiye dünya mercimek ve nohut üretiminde en büyük üretici ülkelerden birisi olmuştur(Anonim,2008).

Türkiye’de kırmızı mercimek ekim alanları son yıllarda giderek azalmakta olup 2004 yılında yaklaşık 3.8 milyon dekar alanda üretim gerçekleştirilirken, 2013 yılında %31.2 oranında azalarak 2.6 milyon dekara düşmüştür.

Ekim alanı bölgeler bazında (İBBS-Düzey 1) incelendiğinde; Güney Doğu Anadolu Bölgesi %96.6 ile en büyük payı almaktadır olup, ikinci sırada %1,3 ile Ege Bölgesi gelmektedir. Kırmızı mercimek ekim alanları iller bazında incelendiğinde ise toplam ekim alanlarından aldığı %45.6 pay ile Şanlıurfa ilk sırada yer almaktadır. Şanlıurfa’yı sırasıyla Diyarbakır (%17.9), Mardin (%14.7) ve Batman (%5.1) izlemektedir (Tablo 7.6).

Tablo 7.6 Türkiye’de Kırmızı Mercimek Ekim Alanı (000 da)

İller	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Şanlıurfa	1192	1291	1284	1260	1192	591	757	746	814	1188
Diyarbakır	983	897	959	940	685	428	472	425	433	466
Mardin	654	706	688	591	443	375	382	317	351	383
Batman	170	167	148	14	72	94	103	92	95	133
Adıyaman	205	218	224	219	197	135	140	122	126	120
Gaziantep	231	226	212	190	48	80	85	91	93	113
Siirt	53	55	19	105	55	18	17	30	82	59
Kilis	95	100	108	110	92	94	110	48	58	37
Diğer	206	206	146	143	125	79	50	53	95	107
Toplam	3790	3867	3787	3572	2910	1894	2116	1923	2148	2605

Kaynak:TÜİK,2014a

Türkiye’de kırmızı mercimek üretimi son 10 yıllık periyotta azalarak devam etmekte olup 2004 yılında 480 bin ton olan kırmızı mercimek üretimi 2013 yılına gelindiğinde %17.7 azalarak 395 bin tona düşmüştür. Kırmızı mercimek üretimi bölgeler bazında (İBBS-Düzey 1) incelendiğinde; Güney Doğu Anadolu Bölgesi kırmızı mercimek üretiminden %97.5 ile en büyük payı almaktadır. Kırmızı mercimek üretimi iller bazında

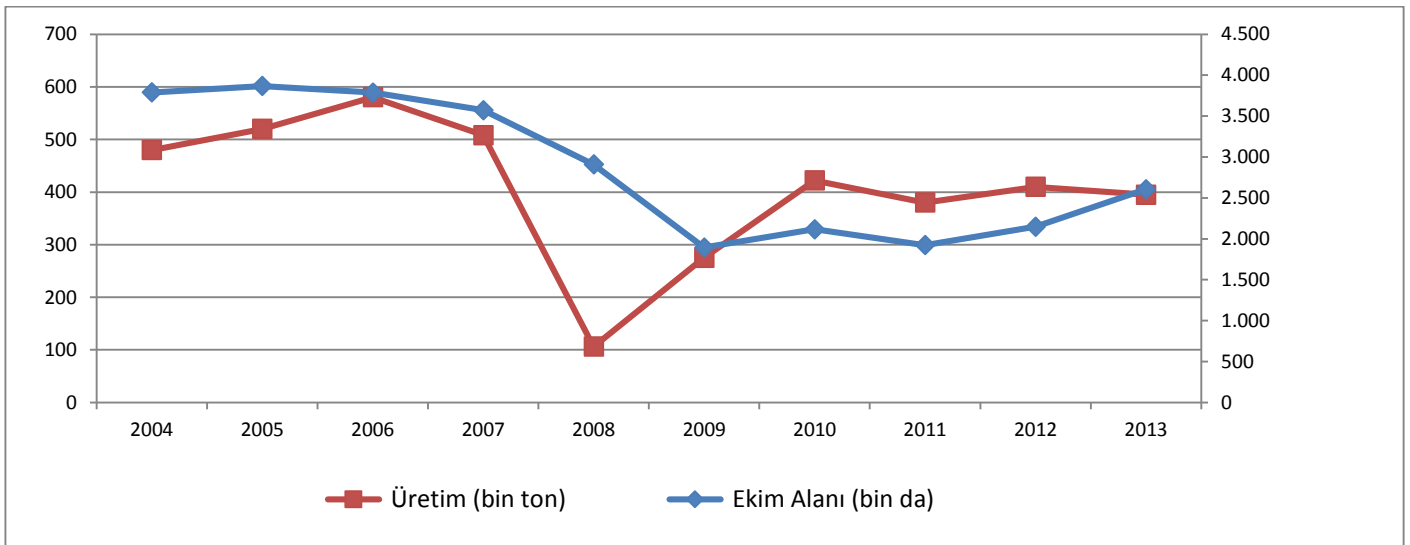
incelendiğinde ise toplam üretimden aldığı %41.8’lik pay ile Şanlıurfa ilk sırada yer almaktadır. Şanlıurfa’yı sırasıyla Diyarbakır (%21.0), Mardin (%15.4) ve Batman (%5.5) izlemektedir (Tablo 7.7).

Tablo 7.7 Türkiye’de Kırmızı Mercimek Üretimi (000 ton)

İller	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Şanlıurfa	159	197	209	205	37	96	136	144	152	165
Diyarbakır	124	112	148	122	28	59	111	77	93	83
Mardin	84	90	119	91	8	51	81	73	66	61
Batman	28	27	20	2	1	14	20	17	20	22
Adıyaman	21	24	24	24	15	15	22	22	25	21
Gaziantep	24	29	31	28	2	8	16	20	18	17
Siirt	5	5	2	13	3	6	3	5	14	8
Kilis	12	12	13	10	5	17	26	14	12	6
Diğer	23	25	15	13	9	9	7	8	11	13
Toplam	480	520	580	508	106	275	422	380	410	395

Kaynak: TÜİK,2014a

Kırmızı mercimek verimi yıllar itibari ile değişim göstermekle birlikte 2004 yılında 127 kg/da olan verim 2013 yılında %19.7 artarak 152 kg/da’ya ulaşmıştır. Ayrıca son on yıllık süreçte kırmızı mercimek verimi 2010 yılında 200 kg/da ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır.2008 yılında ekim alanlarında 2007 yılına göre %18.5’lik azalma verimde ise %55.6’lık bir düşüş meydana gelmiştir (TÜİK,2014a.) 2008 yılında kırmızı mercimek üretim dönemi için önemli olan 6 aylık dönemde normale göre %44 oranda yağış azalmıştır. Yağışlarda görülen azalma sonucunda 2008 yılı üretim döneminde özellikle bu bölgede önemli oranlarda kuraklık yaşanmıştır. Yaşanan kuraklık kırmızı mercimek rekoltesinde bir önceki yıla göre %79 oranında azalarak 106 bin tona gerilemesine sebep olmuştur. Bu üretim rakamı ile 2008 yılında ülkemizin mercimek tüketimini karşılayacak üretimi dahi gerçekleştirme imkanı ortadan kalkmıştır(UBK,2014).

Şekil 7. 2 Türkiye’de Kırmızı Mercimek Ekim Alanı ve Üretimi

Türkiye kırmızı mercimek ihracatı 2013 yılında 2004 yılına göre %4.6 artışla 176 bin ton olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında yapılan toplam ihracatın yaklaşık %70'i 4 ülkeye yapılmakta olup bunun %28.8'i Irak'a, %22.2'si Sudan'a, %9.2'si Mısır'a, %5.2'si ise İngiltere'ye yapılmıştır. Kırmızı mercimek ihracatında Irak ve Suriye'ye yapılan ihracat artış gösterirken Mısır'a yapılan ihracatın azaldığı görülmektedir.(Tablo.7.8).

Tablo 7.8 Türkiye'de Kırmızı Mercimek İhracatı (ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Irak	24328	48469	94983	16707	3060	33786	43095	53662	49675	50506
Sudan	13.283	17612	26520	19969	4099	11539	29765	31960	36509	38934
Mısır	53796	12380	25461	17127	6635	23228	41157	42255	24833	16213
İngiltere	8802	7247	9096	11550	5719	8535	7987	6365	6985	8913
Suudi A.	6710	2455	13422	4913	2793	12166	9506	18663	8925	8390
Almanya	3731	3534	4826	3806	3246	4276	5281	5744	5584	5724
Suriye	0	243	11290	366	2695	390	86	1031	1749	4823
Kuveyt	495	251	2507	3072	5626	1731	4003	6738	4119	4534
Diğer	56746	19273	107539	106141	34312	32103	51504	43275	55739	37594
Toplam	167891	111464	295643	183650	68185	127754	192384	209692	194118	175630

Kaynak: TÜİK,2014b

Uzun yıllar baklagil ihracatçısı olarak bilinen Türkiye'nin son yıllarda ithalatında da artışlar görülmektedir 2004 yılından 2008 yılına kadar yok denecek kadar az miktarda olan kırmızı mercimek ithalatı, 2008 yılında 168 bin ton ile dünya ithalatında ilk sıraya yükselmiştir. Bunun nedeni Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan kuraklığın etkisi sonucu azalan üretim sonucunda ithalat yoluna gidilmiştir. (UBK,2014). 2008 yılında başlayan ithalat 2013 yılına kadar artarak devam etmiştir.

Tablo 7.9 Türkiye'de Kırmızı Mercimek İthalatı (ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kanada	1.820	36.181	2.764	2.764	152.693	116.751	175.933	271.072	121.906	162.520
Rusya	0	0	0	0	378	296	0	3.809	3.980	4.670
ABD	0	0	0	0	339	368	1.385	351	120	1.900
Fas	0	0	0	0	0	0	0	0	438	906
Suriye	1.719	13.990	2.741	4.500	240	0	0	0	2.833	495
Kazakistan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	141
İtalya	0	94	0	0	0	0	0	0	0	42
Irak	100	4.345	1.362	3.457	2.988	3.020	0	0	0	4
Diğer	64	1.667	44.724	15	11.470	4.066	10.935	15.432	14.614	0
Toplam	3.704	56.277	51.590	10.736	168.107	124.501	188.253	290.663	143.891	170.680

Kaynak: TÜİK,2014b.

Türkiye’de kırmızı mercimek fiyatları incelendiğinde, 2004 yılında 0.80 TL/kg olan üretici fiyatları %59 artışla 2013 yılında 1.27 TL/kg’a yükselmiştir. 2008 yılında meydana gelen üretimdeki düşüşe bağlı olarak 2009 yılında fiyatlar son on yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır(Tablo 7.10). Gerçekleştirilen kırmızı mercimek ithalatı ile fiyatların çok fazla yükselmesine engel olunmuştur(UBK,2014).

Tablo 7.10 Türkiye Üretici ve Tüketici Fiyatları (TL/kg)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Üretici Fiyat Endeksi	0.80	0.82	0.77	0.71	1.47	1.99	1.49	1.38	1.28	1.27
Tüketici Fiyat Endeksi	1.69	2.04	1.88	2.03	4.18	4.27	3.84	3.56	3.23	3.34

Kaynak: TÜİK,2014a.

7.2 Araştırma Bulguları

7.2.1 İşletmelerin Sosyal ve Yapısal Özellikleri

İşletme yöneticilerinin kişisel nitelikleri ve sosyal özellikleri işletmelerin yönetim biçimi, organizasyonu, teknolojik yeniliklerin benimsenmesi ve uygulanması gibi bütün işletme faktörleri üzerinde etkilidir (Hazneci, 2007). Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde üreticilerin yaşı, eğitim durumu, kendi adına tarımla uğraştığı süre, hanelerindeki kişi sayısı ve hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısının yer aldığı genel bilgiler incelenmiştir.

Tablo 7.11 Üreticilerin Genel Özellikleri

		Yaş	Eğitim Durumu	Kendi Adına Tarımla Uğraştığı Yıl	Hanedeki Kişi Sayısı	Hanede Tarımda Çalışan Kişi Sayısı
Diyarbakır	En düşük	21	0	3	1	1
	En yüksek	78	17	50	20	12
	Ortalama	44.48	7.62	21.84	7.06	2.07
Kilis	En düşük	29	5	10	3	1
	En yüksek	75	14	60	25	15
	Ortalama	52.68	6.09	39.82	8.45	5.86
Mardin	En düşük	19	0	1	1	1
	En yüksek	90	15	65	21	10
	Ortalama	47.84	5.55	25.16	7.40	2.32
Şanlıurfa	En düşük	21	0	1	1	1
	En yüksek	90	20	65	25	15
	Ortalama	45.98	7.47	23.19	7.39	3.80
GENEL	En düşük	19	0	1	1	1
	En yüksek	90	20	65	25	15
	Ortalama	46.73	6.76	24.60	7.39	3.09

Tarımsal faaliyette bulunan üreticilerin yaş durumu üretim sonuçlarını çeşitli şekillerde etkilemektedir (Akın, 2003). Buna bağlı olarak öncelikle üreticilerin yaşları dikkate alınmış olup, elde edilen veriler incelendiğinde; kırmızı mercimek üreten işletmelerde en genç üreticinin 19, en yaşlı üreticinin 90 yaşında olduğu görülmektedir. Üreticilerin ortalama yaşları ise 46.73'dür. Üreticilerin ortalama yaşları iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 52.68 ile Kilis iken, en düşük olduğu il 44.48 ile Diyarbakır'dır (Tablo 7.11).

Üreticilerin eğitim durumları incelendiğinde; okuma yazması olmayan üreticilerin yanı sıra lisansüstü eğitime sahip üreticilerin de olduğu görülmektedir. Kırmızı mercimek üreticilerinin ortalama eğitim süresi 6.76 yıl

olarak hesaplanmıştır. Üreticilerin eğitim süreleri iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 7.62 yıl ile Diyarbakır iken, en düşük olduğu il 5.55 yıl ile Mardin'dir (Tablo 7.11).

Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre (yıl) ele alındığında dağılımın 1 ile 65 yıl arasında olduğu ve ortalama sürenin 24.60 yıl olduğu görülmektedir. Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu il 39.82 yıl ile Kilis iken, en düşük olduğu il 21.84 yıl ile Diyarbakır'dır (Tablo 7.11).

Tarım işletmelerinde bulunan nüfus, işletmelerin idaresinden işgücü kaynağına kadar birçok görevi üstlenmektedir (Özüdoğru, 2010). Bu nedenle araştırmada kırmızı mercimek üreticilerinin hanelerindeki kişi sayısı ile birlikte hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısı da incelenmiştir. Buna göre; hanedeki ortalama nüfusun 7.39 kişi, hanede tarımda çalışan ortalama nüfusun ise 3.09 kişi olduğu belirlenmiştir. İller bazında yapılan incelemeye göre; hanedeki kişi sayısının en yüksek olduğu il Kilis (8.45) iken en düşük olduğu il Diyarbakır (7.06)'dır. Bununla birlikte; hanede tarımda çalışan kişi sayısının en yüksek olduğu il Kilis (5.86), en düşük olduğu il ise Diyarbakır (2.07)'dir (Tablo 7.11).

Arazi, tarımsal faaliyette üretim araçları içerisinde en önemlisi ve vazgeçilmez olanıdır. İşletme arazisi, mülkiyet ilişkisi, arazinin nevi ve faydalanma şekilleri dikkate alınmaksızın çiftçi ailesinin işlettiği toplam alandır (Tatlıdil, 1992). Bununla birlikte yapılan birçok araştırmada işletme büyüklüğünün üretici kararları üzerinde etkili bir faktör olduğu belirtilmektedir (Rogers, 1983; Konyar ve Osborn 1990; Boz, 1993; Thungwa, 2000; Gül Yavuz, 2010).

İncelenen işletmelerde işletme arazisi, üretim döneminde üretici tarafından işletilen arazilerin tamamından oluşmaktadır. İşletme arazisi hesaplanırken, üreticinin mülk arazisine kiraya ve ortağa tuttuğu arazi miktarı eklenmiş, çıkan değerden kiraya verdiği arazi miktarı çıkarılmıştır.

Araştırma kapsamındaki işletmelerin arazi mülkiyeti ve tasarruf durumu incelendiğinde genel olarak işletme arazilerinin %74.93'ünü mülk araziler, %20.51'ini kira ile işlenen araziler ve %6.28'ini ise ortaklıkla işlenen araziler oluşturmakta olup, ortalama işletme arazisinin 333.55 da olduğu görülmektedir. İller bazında yapılan incelemeye göre; ortalama işletme arazisinin en düşük olduğu il 149.59 da ile Kilis iken, en yüksek olduğu il 675.97 da ile Diyarbakır'dır (Tablo 7.12).

Tablo 7.12 Kırmızı Mercimek İşletmelerin Arazi Mülkiyeti ve Tasarruf Durumu

	İşletme Arazisi		Mülk Arazi		Kira ile İşlenen Arazi		Ortakçılık ile İşlenen Arazi		Kiraya Verilen Arazi	
	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%
Diyarbakır	675.97	100.00	468.61	69.32	175.68	25.99	31.68	4.69	0.00	0.00
Kilis	149.59	100.00	118.00	78.88	31.59	21.12	0.00	0.00	0.00	0.00
Mardin	190.32	100.00	163.66	85.99	20.04	10.53	9.67	5.08	3.05	1.60
Şanlıurfa	325.56	100.00	242.58	74.51	65.86	20.23	28.41	8.73	11.29	3.47
GENEL	333.55	100.00	249.92	74.93	68.42	20.51	20.95	6.28	5.74	1.72

Kira ile işlenen arazilerin en düşük ve en yüksek olduğu illerin yine aynı iller olması da parsel sayıları ile ilgili bu sonuçları desteklemektedir. Nitekim kira ile işlenen arazi miktarı arttıkça işletme arazileri dağılmakta ve parsel sayısı da buna bağlı olarak artış göstermektedir.

İncelenen işletmelerin ortalama parsel sayısı 11.60 olup parsel sayısının en düşük olduğu il 8.10 ile Mardin, en yüksek olduğu il ise 16.94 ile Diyarbakır'dır (Tablo 7.13).

Sulama, tarımsal arazilerde verim artışına yol açan en önemli etmenlerden biridir. Bu nedenle araştırmada işletme arazilerinin sulama durumu da incelenmiştir. Buna göre; toplam işletme arazilerinin %54.67'sini sulanan, %45.33'ünü ise sulanmayan araziler oluşturmaktadır. Sulanan arazilerin ortalama genişliği 182.36 da olup sulanmayan arazilerin ortalama genişliği ise 151.19 da'dır. Sulanan arazilerin en düşük olduğu il 29.09 da ile Kilis, en yüksek olduğu il ise 215.41 da ile Şanlıurfa'dır. Sulanmayan arazilerde ise; en düşük olan il 27.00 da ile Mardin iken en yüksek olan il 491.27 da ile Diyarbakır'dır (Tablo 7.13)

Tablo 7.13 Kırmızı Mercimek İşletmelerin Parsel Sayısı ve Sulama Durumu

	Toplam Parsel Sayısı	Sulanan Arazi		Sulanmayan Arazi		İşletme arazisi	
		(da)	%	(da)	%	(da)	%
Diyarbakır	16.94	184.70	27.32	491.27	4.17	53.72	100.00
Kilis	8.36	29.09	19.45	120.50	11.02	318.89	100.00
Mardin	8.10	163.32	85.81	27.00	28.56	280.68	100.00
Şanlıurfa	12.56	215.41	66.17	110.15	30.60	95.91	100.00
GENEL	11.60	182.36	54.67	151.19	23.99	223.83	100.00

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle kırmızı mercimek üretimine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda üreticilerin ortalama kırmızı mercimek ekim alanının 97.09 da, üretimin 16.95 ton ve verimin 174.58 kg/da olduğu görülmektedir. İşletme başına ortalama kırmızı mercimek ekim alanının en düşük olduğu il 40.31 da ile Kilis, en yüksek olduğu il ise 145.21 da ile Diyarbakır'dır. Araştırma kapsamındaki iller üretim

miktarı açısından değerlendirildiğinde ise üretimin en yüksek olduğu il Diyarbakır iken, en düşük olduğu il Kilis'tir. En yüksek kırmızı mercimek verimi ise 213.00 kg/da ile Diyarbakır'dan alınmaktadır (Tablo 7.14).

Tablo 7.14 İşletmelerde Kırmızı Mercimek Üretimi

	Alan (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	Satılan Miktar (ton)	Satış Fiyatı (TL/kg)
Diyarbakır	145.21	30.93	213.00	29.72	1.21
Kilis	40.31	3.40	84.35	3.15	1.06
Mardin	49.48	9.08	183.51	8.90	1.20
Şanlıurfa	122.87	19.18	156.10	18.83	1.30
GENEL	97.09	16.95	174.58	16.39	1.24

Üretilen kırmızı mercimeğini %96.69'u satılmakta olup, ortalama satış fiyatının 1.24 TL/kg olduğu belirlenmiştir. Kırmızı mercimeğin satış yerleri incelendiğinde, üreticilerin %97.81 ile çoğunluğunun ürünü tüccara sattığı belirlenmiştir (Tablo 7.15).

Tablo 7.15 Kırmızı Mercimek Satış Yerleri

		Tüccar	Borsa	Diğer	TOPLAM
Diyarbakır	Üretici Sayısı	64	0	1	25
	%	98.46	0.00	1.54	100.00
Kilis	Üretici Sayısı	20	0	0	28
	%	100.00	0.00	0.00	100.00
Mardin	Üretici Sayısı	128	0	0	96
	%	100.00	0.00	0.00	100.00
Şanlıurfa	Üretici Sayısı	146	7	0	27
	%	95.42	4.58	0.00	100.00
GENEL	Üretici Sayısı	358	7	1	176*
	%	97.81	1.91	0.27	100.00

*Bu soruya üreticilerin bazıları birden fazla cevap vermiştir.

İncelenen işletmelerde üretim desenini belirlemek amacı ile üreticilere kırmızı mercimek dışında ürettikleri diğer ürünler de sorulmuştur. Elde edilen veriler sonucunda; üreticilerin çoğunlukla buğday, arpa, ayçiçeği ve dane mısır yetiştirdiği belirlenmiş olup, şeker pancarı, patates, silajlık mısır, çavdar, nohut ve yonca yetiştirilen diğer ürünler arasında yer almaktadır.

7.2.2 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

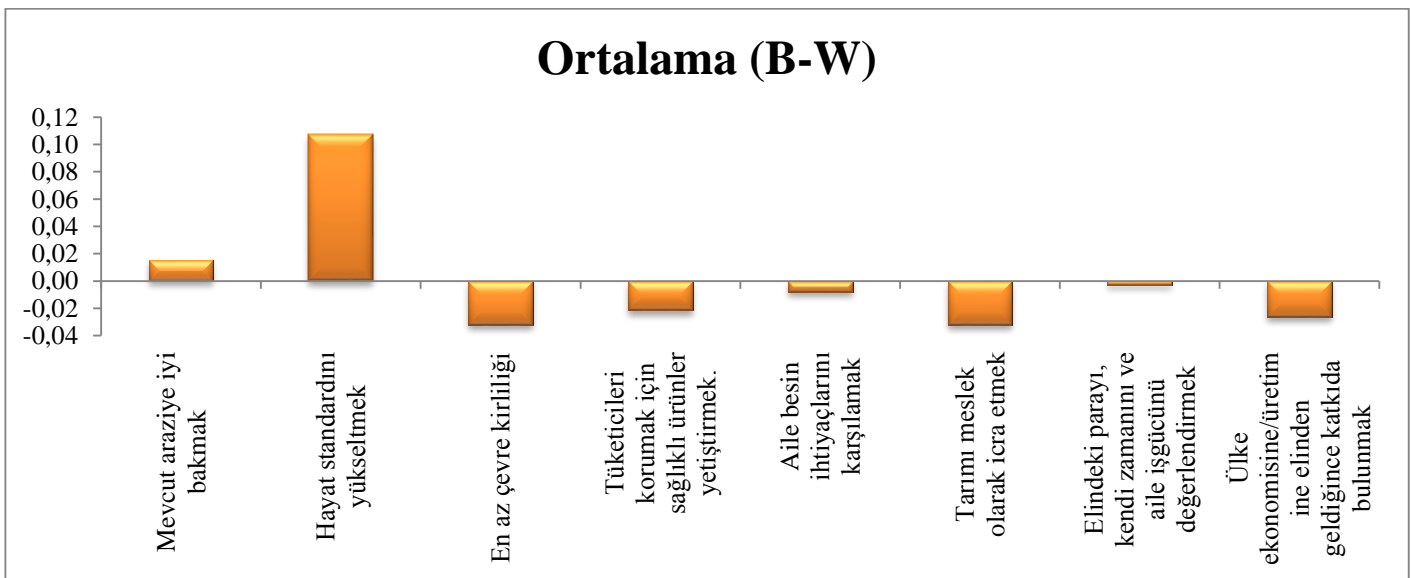
Araştırmanın bu bölümünde yapılan değerlendirmeler tablolarda yer alan Ortalama (B-W) değerleri üzerinden yapılmıştır. Ortalama B-W değeri ne kadar büyükse ilgili özelliğin önemi o kadar yüksek anlamına gelmektedir. En büyük pozitif değere sahip özellik en önemli özellik, en küçük negatif değere sahip değer ise

en önemsiz özellik olarak yorumlanır. Ortalama B-W değeri sıfır ise, orta derecede önemli bir özellikten bahsedilir.

Tablo 7.16’da üreticilerin tarımsal üretim yaparken göz önünde bulundurdıkları özelliklere ait önem dereceleri yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin tarımsal üretim yapma amaçlarından en önemlisi “Hayat standardını yükseltmek” (0.11) iken, “Mevcut araziye iyi bakmak” (0.02) ikinci derece önemlidir. “En az çevre kirliliği”, “Tarımı meslek olarak icra etmek” ve “Ülke ekonomisine veya üretimine elinden geldiğince katkıda bulunmak” (-0.03) ise üreticilerin en önemsiz buldukları amaçlardır.

Tablo 7.16 Kırmızı Mercimek Üreticilerin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

Amaçlar	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W*100
Mevcut araziye iyi bakmak	31	1.31	24.52	0.02	72.09
Hayat standardını yükseltmek	216	4.75	88.87	0.11	2160.00
En az çevre kirliliği	-64	0.37	6.87	-0.03	-86.49
Tüketicileri korumak için sağlıklı ürünler yetiştirmek.	-43	0.21	3.94	-0.02	-95.56
Aile besin ihtiyaçlarını karşılamak	-16	0.75	14.08	-0.01	-43.24
Tarımı meslek olarak icra etmek	-65	0.49	9.07	-0.03	-76.47
Elindeki parayı, kendi zamanını ve aile işgücünü değerlendirmek	-6	0.85	15.94	0.00	-27.27
Ülke ekonomisine veya üretimine elinden geldiğince katkıda bulunmak	-53	0.32	5.96	-0.03	-89.83

Şekil 7. 3 Kırmızı Mercimek Üreticilerin Tarımsal Üretim Yapma Amaçları

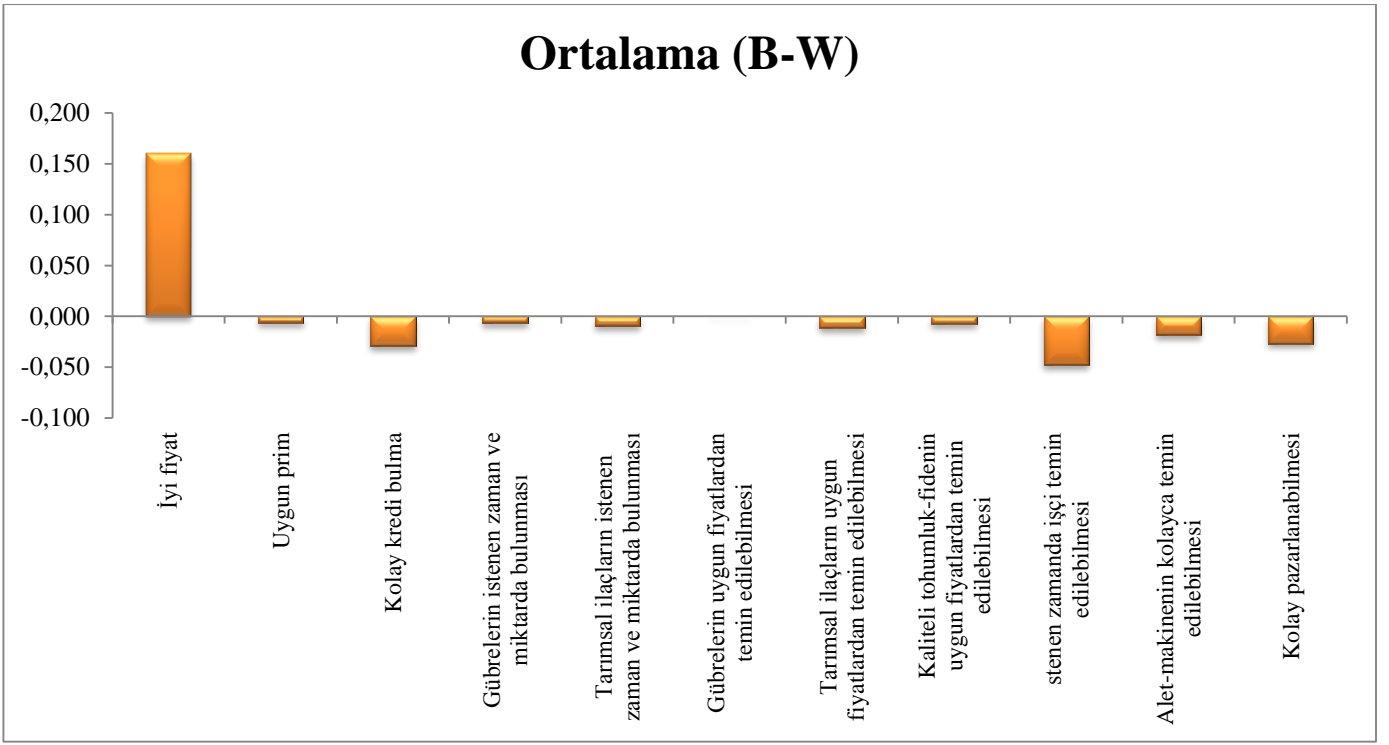
7.2.3 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Üretimlerini Artırmaya/Sürdürmeye Yönelik Dikkate Alacakları Unsurlar

Araştırmanın bu bölümünde yapılan değerlendirmeler tablolarda yer alan Ortalama (B-W) değerleri üzerinden yapılmıştır. Ortalama B-W değeri ne kadar büyükse ilgili özelliğin önemi o kadar yüksek anlamına gelmektedir. En büyük pozitif değere sahip özellik en önemli özellik, en küçük negatif değere sahip değer ise en önemsiz özellik olarak yorumlanır. Ortalama B-W değeri sıfır ise, orta derecede önemli bir özellikten bahsedilir

Tablo 7.17’de üreticilerin kırmızı mercimek üretimlerini artırmak veya en azından mevcut üretimlerine devam etmek için gerekli gördükleri en önemli ve en önemsiz koşullar yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin dikkate alacakları en önemli koşul “iyi fiyat” (0.16) iken, “Gübrelerin uygun fiyattan temin edilmesi” (0.00) orta derecede önemli bir koşuldur. “İstenen zamanda işçi temin edilebilmesi” (-0.05) ise üreticilerin kırmızı mercimek üretimini artırmak veya üretime devam etmek için gerekli gördüğü en önemsiz koşuldur.

Tablo 7.17 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Unsurlar

Koşullar	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W*100
İyi fiyat	322			0.16	
Uygun prim	-12	0.78	4.13	-0.01	-38.71
Kolay kredi bulma	-58	0.22	1.17	-0.03	-95.08
Gübrelerin istenen zaman ve miktarda bulunması	-13	0.49	2.56	-0.01	-76.47
Tarımsal ilaçların istenen zaman ve miktarda bulunması	-18	0.23	1.21	-0.01	-94.74
Gübrelerin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	0	1.00	5.28	0.00	0.00
Tarımsal ilaçların uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	-22	0.35	1.83	-0.01	-88.00
Kaliteli tohumluk-fidenin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	-15	0.50	2.64	-0.01	-75.00
İstenen zamanda işçi temin edilebilmesi	-95			-0.05	
Alet-makinenin kolayca temin edilebilmesi	-36	0.23	1.21	-0.02	-94.74
Kolay pazarlanabilmesi	-53	0,29	1,55	-0,03	-91,38

Şekil 7. 4 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Üretimlerini Artırmak/Sürdürmek İçin Gerekli Buldukları Unsurlar

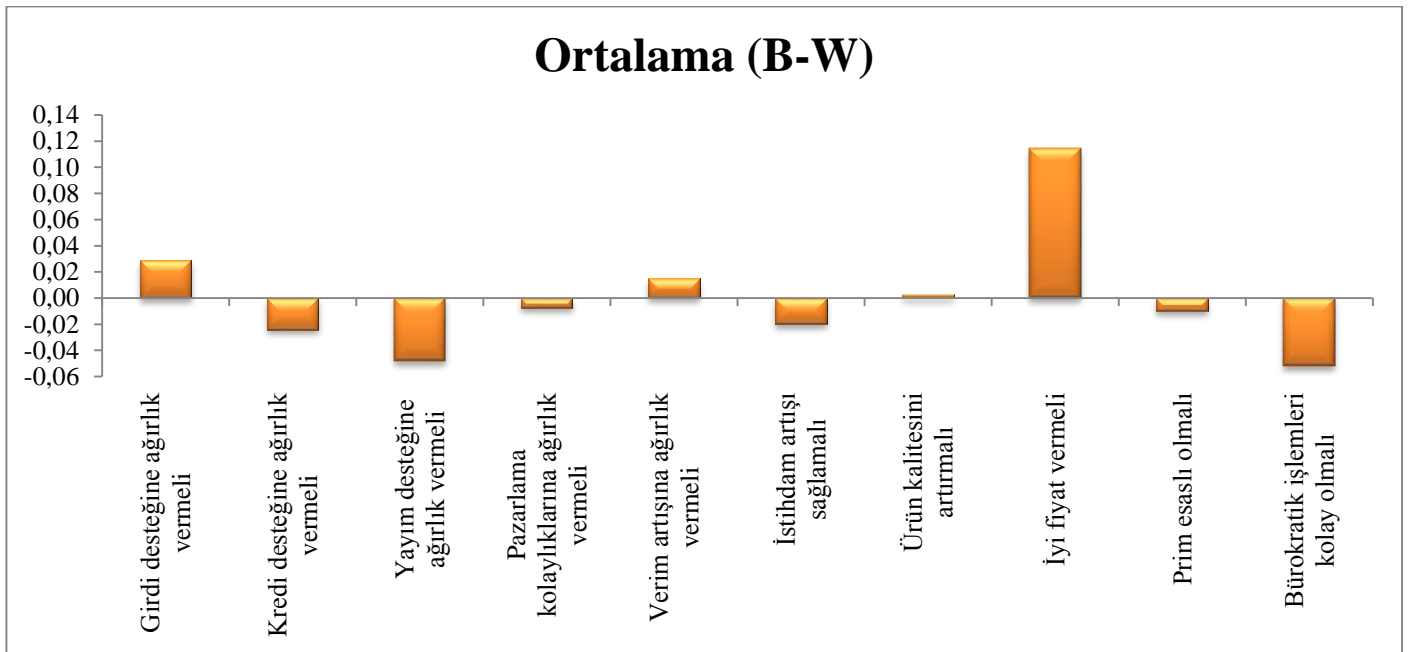
7.2.4 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar

Araştırmanın bu bölümünde yapılan değerlendirmeler tablolarda yer alan ortalama (B-W) değerleri üzerinden yapılmıştır. Ortalama B-W değeri ne kadar büyükse ilgili özelliğin önemi o kadar yüksek anlamına gelmektedir. En büyük pozitif değere sahip özellik en önemli özellik, en küçük negatif değere sahip değer ise en önemsiz özellik olarak yorumlanır. Ortalama B-W değeri sıfır ise, orta derecede önemli bir özellikten bahsedilir

Tablo 7.18’de üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemli ve en önemsiz unsurlar yer almaktadır. Buna göre, üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemli unsur “iyi fiyat vermesi” (0.11) iken, ikinci sırada “girdi desteğine ağırlık verilmesi” (0.03) gelmektedir. “Yayım desteğine ağırlık vermeli” ve “Bürokratik işlemleri kolay olmalı” (-0.05) ise üreticilerin uygulanacak bir politikada dikkate alacakları en önemsiz unsurlardır.

Tablo 7.18 Kırmızı Mercimek Üreticilerin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar

Özellikler	Fark (B-W)	Sqrt (B/W)	Standard interval scale	Ortalama (B-W)	(B-W)/W*100
Girdi desteğine ağırlık vermeli	58	2,21	20,23	0,03	386,67
Kredi desteğine ağırlık vermeli	-48	0,28	2,54	-0,02	-92,31
Yayım desteğine ağırlık vermeli	-96	0,17	1,60	-0,05	-96,97
Pazarlama kolaylıklarına ağırlık vermeli	-15	0,25	2,29	-0,01	-93,75
Verim artışına ağırlık vermeli	30	2,65	24,27	0,01	600,00
İstihdam artışı sağlamalı	-40	0,39	3,54	-0,02	-85,11
Ürün kalitesini artırmalı	5	1,31	12,01	0,00	71,43
İyi fiyat vermeli	230	7,65	70,16	0,11	5750,00
Prim esaslı olmalı	-20	0,41	3,74	-0,01	-83,33
Bürokratik işlemleri kolay olmalı	-104	0,14	1,26	-0,05	-98,11

Şekil 7. 5 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Uygulanacak Bir Destekleme Politikasında Dikkate Alacakları Unsurlar

7.2.5 Kırmızı Mercimek Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercihinde Etkili Olan Faktörler

Bu çalışmanın amacı, çoklu karar verme problemlerinin çözümünde etkili bir yöntem olan Analitik Hiyerarşi Sürecini kullanarak Türkiye’de mercimek üreten üreticilerin mercimekte uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörlerin önem düzeyini belirlemek ve her bir kritere göre tercih derecelerini hesaplamaktır. Üreticilerden tarımsal desteklerden; fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme sistemi veya hedef fiyat desteği politikalarını, yüksek verim, yüksek kar, uygun zamanda ödeme ve pazarlama kolaylığını dikkate alarak ağırlıklandırmaları istenmiştir.

Araştırma kapsamında öncelikle incelenen alternatif politikalar (tek ödeme, hedef fiyat) hakkında görüşülen üreticiler anket sırasında bilgilendirilmiş ve bu politikaları tercih ederken dikkate alabilecekleri unsurlara ait ağırlıklar Tablo 8.20’de sunulmuştur. Alternatif başlığı altında verilen unsurlara ilişkin ağırlıkları medyan olarak hesaplanmıştır. Buna göre alternatifler en yüksek medyan değerinden en küçük medyan değerine doğru sıralandığında, alternatiflere ait önem sırası belirlenecektir.

Tablo 7.19 Kırmızı Mercimek Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenleri

Alternatif	Minimum	Medyan*	Maksimum	Standart Sapma	Ortalama
Yüksek verim	0.034	0.141	0.713	0.137	0.183
Yüksek kar	0.034	0.250	0.701	0.172	0.297
Uygun zamanda ödeme	0.049	0.247	0.606	0.120	0.262
Pazarlama kolaylığı	0.033	0.221	0.672	0.175	0.258

*Kruskal –Wallis testine göre $p < 0,01$ için farklıdır.

Tablo 7.19’da üreticilerin politikaları değerlendirirken dikkate aldıkları unsurların önem düzeyleri (ağırlıkları) verilmiştir. Buna göre alternatiflerin medyan değerleri sıralandığında, üreticilerin bir politikayı değerlendirirken ilk sıraya yüksek kâr sağlamasını (0.250), ikinci sıraya uygun zamanda ödemeyi (0.247) , üçüncü sıraya pazarlama kolaylığını (0.221) ve son sıraya yüksek verimi (0.141) koyduğunu görmek mümkündür. Üreticilerin bu sıralamayı alternatiflerin farklılıklarını ayırt ederek yapabildikleri görülmektedir ($p < 0,01$). Analiz sonuçlarına göre; bir mercimek üreticisinden, ele alınan destekleme politikalarından herhangi birini tercih etmesi istendiğinde, hangi politika seçeneği en fazla kâr etmesini sağlıyorsa, o politikayı tercih edeceği söylenebilir.

Tablo 7.20 Kırmızı Mercimek Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Dereceleri

Politikalar	Minimum	Ortalama*	Maksimum	Standart Sapma
Fark ödeme	0.034	0.139	0.690	0.128
Girdi desteği	0.017	0.134	0.700	0.103
Tek ödeme	0.051	0.377	0.690	0.172
Hedef fiyat	0.034	0.350	0.690	0.159

*Kruskal –Wallis testine göre $p < 0,01$ için farklıdır.

Tablo 7.21’e göre üreticilerin, politikaların her birini ayırt edip farklı sıralara koyabildikleri görülmektedir ($p < 0,01$). Buna göre mercimek üreticilerinin uygulanan ve alternatif destekler göz önüne alındığında tek ödeme desteğini (0.377) birinci sırada tercih ettikleri, hedef fiyat desteğini (0.350) ikinci sırada, fark ödeme desteğini (0.139) üçüncü sırada, girdi desteğini (0.134) ise en son sırada tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 7.21 Kırmızı Mercimek Üretiminde Destekleme Politikalarının Tercih Nedenlerine Göre Derecelendirilmesi

Politikalar	Yüksek verim (0.141)	Yüksek kar (0.250)	Uygun zamanda ödeme (0.247)	Pazarlama kolaylığı (0.221)	Karma
Fark ödeme	0.197	0.264	0.286	0.253	0.139
Girdi desteği	0.195	0.274	0.259	0.271	0.134
Tek ödeme	0.184	0.287	0.278	0.252	0.377
Hedef fiyat	0.180	0.321	0.238	0.261	0.350

Tablo 7.22'ye göre üreticiler fark ödemesi desteğini öncelikle uygun zamanda ödeme nedeniyle tercih etmektedir. Tercih nedenleri arasında yüksek kar ikinci sırada, pazarlama kolaylığı üçüncü sırada yer almakta olup son sırada ise yüksek verim yer almaktadır.

Üreticiler girdi desteğini öncelikle yüksek kar ardından pazarlama kolaylığı nedeniyle tercih etmektedir. Uygun zamanda ödeme politika seçenekleri arasında üçüncü sırada yer alırken yüksek verim ise son sırada yer almaktadır.

ABD ve AB'de uygulanan ve çiftçilere alternatif destekleme politikası olarak sunulan tek ödeme desteğini tercih nedenleri değerlendirildiğinde, üreticilerin tek ödeme desteğini öncelikle yüksek kar sağlaması nedeniyle tercih ettikleri görülmektedir. Tercih nedenleri arasında uygun zamanda ödeme ikinci sırada, pazarlama kolaylığı üçüncü sırada yer almakta olup yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada gelmektedir.

ABD ve AB'de uygulanan ve çiftçilere diğer bir alternatif destekleme politikası olarak sunulan hedef fiyat desteğini tercih nedenleri arasında da istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre, ilk sırada yüksek kar gözetilirken, ikinci sırada pazarlama kolaylığı, üçüncü sırada ise uygun zamanda ödeme tercih edilmektedir. Yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada yer almaktadır.

Nihai karar aşamasında, uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının her bir kriter için tercih dereceleri matrisi ile tercih nedenlerinde etkili olan kriterlerin önem derecesi matrisi çarpılarak üreticilerin mercimek üretiminde destekleme politikalarına verdikleri öncelikler belirlenmektedir. Dikkate alınan tüm kriterlere göre, ele alınan politikaların karma tercih ağırlıkları değerlendirildiğinde politikalar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuş olup tercih ağırlığı en yüksek olan tek ödeme politikasıdır (0.377). Buna göre, politika önceliklerinin belirlenmesinde tüm kriterler dikkate alındığında yani hiyerarşinin en üstüne ulaşıldığında, üreticilerin önceliklerini tek ödeme politikası yönünde kullandıkları görülmektedir. İkinci sırada

hedef fiyat politikası yer alırken (0.350), fark ödemesi üçüncü sırada (0.139), girdi desteği ise son sırada (0.134) yer almaktadır.

7.2.6 Fark Ödemesi Desteğinin Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Tercihleri Üzerindeki Etkisi

Araştırmanın bu bölümünde, politika seçeneklerine ait fiyatlar (fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme desteği, hedef fiyat desteği ve destek olmaması durumu) ile yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü, arazi miktarı değişkenleri dikkate alınarak, fark ödemesi desteğinin üretici tercihleri üzerindeki çoklu etkisini belirlemek amacıyla seçim denemesi metodu kullanılmıştır. Bu amaçla Logit yönteminden yararlanılmıştır.

Tablo 7.22 Kırmızı Mercimek Üreticilerinin Fark Ödemesi Desteğini Tercih Etmesi Üzerine Etki Eden Faktörler

Fark Ödemesi	Katsayı	Standart hata	z	P> z	[%95 C.I] (koşulsuz)		Marjinal etki
Fark ödemesi desteği fiyatı	2.714	0.370	7.33	0.000*	1.988	3.440	0.312
Girdi desteği fiyatı	-0.992	0.351	-2.82	0.005*	-1.681	-0.303	-0.114
Tek ödeme desteği fiyatı	-1.161	0.335	-3.46	0.001*	-1.819	-0.504	-0.133
Hedef fiyat desteği fiyatı	-0.940	0.388	-2.42	0.016**	-1.702	-0.177	-0.108
Desteksiz durum fiyatı	0.200	0.607	0.33	0.741	-0.990	1.392	0.023
Yaş	-0.048	0.023	-2.07	0.038**	-0.094	-0.002	-0.005
Eğitim	-0.063	0.060	-1.05	0.292	-0.180	0.054	-0.007
Deneyim	0.032	0.018	1.75	0.079***	-0.003	0.068	0.003
Aile İşgücü	-0.259	0.090	-2.85	0.004*	-0.437	-0.080	-0.029
Arazi	-0.001	0.001	-0.91	0.362	-0.001	0.001	-0.001
Sabit	1.876	1.707	1.10	0.272	-1.470	5.223	

Log likelihood: -213.83591 LR chi²: 158.90 Prob>chi²: 0.0000

* $\alpha=0.01$ için anlamlıdır ** $\alpha=0.05$ için anlamlıdır *** $\alpha=0.1$ için anlamlıdır

Marjinal etki değerleri dikkate alınarak, kırmızı mercimek üreticilerinin fark ödemesi desteği değerlendirildiğinde: fark ödemesi desteğinde prim miktarı arttıkça üreticilerin bu desteği tercih etme olasılığı artmaktadır. Fark ödemesi desteğinde prim miktarı 10 kr arttığında kırmızı mercimek üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme olasılığı %5.4 artmaktadır.

Girdi desteğinin artması durumunda üreticilerin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalmaktadır. Bu durumda girdi desteğinin fark ödemesi desteğinin alternatifi olduğu söylenebilir. Tek ödeme desteği arttıkça fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalmaktadır. Buradan, tek ödeme desteğinin de fark ödemesi desteğinin alternatifi olduğu anlamı çıkarılabilir. Bununla birlikte, hedef fiyat ve destek olmaması durumlarındaki fiyat ise fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimini etkilememektedir. Bir başka ifadeyle, hedef fiyat fark ödemesi desteğinin bir alternatifi değildir.

Eğitim seviyesi ve deneyim arttıkça kırmızı mercimek üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi azalmaktadır. Arazi miktarı arttıkça kırmızı mercimek üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimi artmaktadır. Yaş ve aile işgücü ise fark ödemesi desteğini tercih etme eğilimini etkilememektedir.

7.2.7 Fark Ödemesi Desteklerinin Kırmızı Mercimek Arzı Üzerine Etkileri

Kırmızı mercimek arzını etkileyen değişkenleri belirlemek için tobit modeli kullanılmıştır. Modelde açıklayıcı değişkenler; kırmızı mercimek fiyatı, kırmızı mercimek ekim alanı, ikame ürün fiyatı, politika kuklaları (fark ödemesi desteği, girdi desteği, hedef fiyat, tek ödeme sistemi), pazarlama kuklaları (İhracatçı, kooperatif, tüccar), yaş, eğitim, deneyim olarak belirlenmiştir (Tablo 7.23).

Modelde kullanılan politika kuklaları değişkeni hiç destek olmaması (0) ve destek olması durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde hiç desteğin olmaması durumu referans olarak alınmıştır. Modelde kullanılan pazarlama kuklaları değişkeni kendisi pazarlama durumu (0) ve pazarlama kanalları ile pazarlama durumu (1) olarak kodlanmıştır. Modelde kendisi pazarlama durumu referans olarak alınmıştır.

Tablo 7.23 Kırmızı Mercimek İçin Tahmin Edilen Arz Modelinde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Birim	Tanımlama
Bağımlı:		
Kırmızı mercimek arzı	Kg	Kırmızı mercimek üretim miktarı
Bağımsız:		
Ürünün fiyatı	TL/kg	Kırmızı mercimeğin kg fiyatı
Alan	Da	Kırmızı mercimek ekim alanı
İkame ürün fiyatı	TL	Üreticilerin kırmızı mercimek üretmeme durumunda onun yerine üretebilecekleri arpa, buğday ve soya kg fiyatı
Politika Kuklaları	Fark ödemesi desteği ve girdi desteği halen uygulanan politikalar, hedef fiyat ve tek ödeme sistemi ise alternatif politikalarıdır. Destek olmaması durumu referans durumdur.	
<i>Fark ödemesi desteği</i>	0-1	Destek olmaması: 0, Fark ödemesi desteği politikası: 1
<i>Girdi desteği</i>	0-1	Destek olmaması: 0, Girdi desteği politikası: 1
<i>Hedef fiyat</i>	0-1	Destek olmaması: 0, Hedef fiyat desteği politikası: 1
<i>Tek ödeme sistemi</i>	0-1	Destek olmaması: 0, Tek ödeme desteği politikası: 1
Pazarlama Kuklaları	Kırmızı mercimek pazarlamasında en çok kullanılan pazarlama kanallarını kapsamaktadır. Kendi imkânlarıyla pazarlama referans durumdur.	
<i>Borsa</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor: 0, Borsa: 1
<i>İşleme Fabrikası</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor: 0, İşleme Fabrikası: 1
<i>Tüccar</i>	0-1	Kendisi pazarlıyor: 0, Tüccar: 1
Yaş	Yıl-Kesikli	Çiftçinin yaşı
Eğitim	Yıl-Kesikli	Çiftçinin eğitimi
Deneyim	Yıl-Kesikli	Çiftçinin kendi adına tarımla uğraştığı süre

Tablo 7.23 incelendiğinde, istatistiki olarak anlamlı katsayıya sahip değişkenlerden pozitif olanların arzı artırma yönünde, negatif olanların ise azaltıcı yönde etki gösterdiği görülmektedir. Teorik beklentiye göre ürünün kendi fiyatı arzı pozitif yönde, rakip ürün fiyatı negatif yönde, arazi ise pozitif yönde etkilemelidir.

Mercimek üreticileri, kendilerine sunulan alternatif fiyat artışlarına, teoriye uygun olarak pozitif tepki vermektedir. Buna göre fiyat arttıkça mercimek arzı artış göstermektedir. Aynı şekilde mercimek üretimine ayrılan alan arttıkça mercimek arzı da artmaktadır. Bununla birlikte, teorinin aksine mercimek üretiminde ikame ürün (arpa, buğday, soya) fiyatının mercimek arzı üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 7.24 fiyat, alan ve ikame ürün fiyatı için esneklik, politika ve pazarlama kuklaları için yarı esneklik hesaplanmıştır. Tüm veriler dikkate alınarak hesaplanan koşulsuz esneklikler dikkate alındığında, mercimek fiyatı %10 artırıldığında mercimek arzının %6,69, ekim alanının %10 artırılması durumunda ise %2.86 artması beklenmektedir.

Uç değerler atıldıktan sonra hesaplanan koşullu esnekliklere göre, mercimek fiyatı %10 artırıldığında mercimek arzının %3.86, alanın %10 artırılması durumunda ise %1.65 artması beklenmektedir.

Mercimek üreticilerinin farklı tarım politikalarına gösterdiği arz tepkisini ölçmek üzere, politikasız durum referans alınmıştır. Ele alınan politikalara ait katsayıların hiçbiri istatistiki açıdan anlamlı bulunmamıştır. Bunun anlamı, uygulanan tarım politikaları mercimek arzını etkilememektedir. Diğer bir ifade ile mercimek arzını artırması beklenen tarım politikaları, hiç politika olmadığı durumdan daha fazla arz elde edilmesini sağlayamamaktadır.

Mercimek üreticilerinin pazarlama seçeneklerinin arz üzerindeki etkisini ölçmek üzere, üreticinin kendi imkânlarıyla pazarlaması referans alınmıştır. Ele alınan pazarlama alternatiflerinden borsa ve tüccara ait katsayılar istatistiki açıdan anlamlı bulunmuş olup bu durum borsa ve tüccar kanalıyla yapılan pazarlamanın mercimek arzını etkilediğini göstermektedir. Ayrıca katsayılarının pozitif olması da arzı artırıcı yönde etkiye sahip oldukları anlamına gelmektedir. Koşulsuz esneklikler dikkate alındığında; borsaya pazarlaması durumunda mercimek arzının %0.26, tüccara pazarlaması durumunda ise %0.17 artması beklenmektedir. Hesaplanan koşullu esneklikler incelendiğinde ise; borsaya pazarlandığı durumda mercimek arzının %0.15, tüccara pazarlandığı durumunda ise %0.10 artması beklenmektedir.

Tablo 7.24 Kırmızı Mercimek İçin Tahmin Edilen Arz Modeli

Nohut Arz	Katsayı	Standart hata	t	p> t	[%95 C.I (koşulsuz)		[%95 C.I (koşullu)		Esneklikler ¹	
									Koşulsuz	Koşullu
Ürünün Fiyatı	18510.750	1601.256	11.56	0.000*	0.569	0.769	0.329	0.444	0.669	0.386
Alan	249.898	3.267	76.48	0.000*	0.266	0.306	0.157	0.173	0.286	0.165
İkame ürünün fiyatı	5369.266	4228.019	1.27	0.204	-0.047	0.222	-0.027	0.128	0.087	0.050
Fark ödemesi	610.105	2017.661	0.30	0.762	-0.017	0.023	-0.010	0.013	0.003	0.002
Girdi desteği	894.764	1995.661	0.45	0.654	-0.015	0.024	-0.009	0.014	0.004	0.003
Hedef fiyat	-41.938	1995.632	-0.02	0.983	-0.020	0.020	-0.012	0.011	-0.001	-0.001
Tek ödeme	1168.837	2082.125	0.56	0.575	-0.013	0.023	-0.007	0.013	0.005	0.003
Borsa	5115.564	1672.327	3.06	0.002*	0.009	0.043	0.005	0.025	0.026	0.015
Fabrika	2628.651	1694.606	1.55	0.121	-0.003	0.032	-0.002	0.018	0.014	0.008
Tüccar	3829.297	1744.869	2.19	0.028**	0.001	0.033	0.001	0.019	0.017	0.010
Yaş	43.545	69.559	0.63	0.531	-0.104	0.201	-0.060	0.116	0.048	0.028
Eğitim	-93.326	202.993	-0.46	0.646	-0.091	0.056	-0.527	0.032	-0.017	-0.010
Deneyim	2.370	67.955	0.03	0.972	-0.076	0.079	-0.044	0.045	0.001	0.001
Sabit	-56969.960	5945.112	-9.58	0.000*						
Sigma	16433.380	544.123								

Log likelihood: -4998.6092 LR chi²: 1944.34

* $\alpha=0.01$ için anlamlıdır, ** $\alpha=0.05$ için anlamlıdır, *** $\alpha=0.1$ için anlamlıdır.

¹ Sürekli değişkenler için esneklik, kukla ve kesikli değişkenler için yarı esneklik hesaplanmıştır.

7.2.8 Kırmızı Mercimek Üretiminde Kabul İsteği (WTA) ve Üretici Rantı

Bu çalışmada üreticilerin kırmızı mercimek için üretme isteğine neden olan etkenleri (politikalar, yaş, eğitim, deneyim, aile işgücü, arazi) ve bu etkenlerin göreceli önemlerini belirlemek amacıyla Tobit modeli kullanılmıştır. Bu kapsamda, kırmızı mercimek üretmek için üreticilerin hangi politika seçeneği ile hangi fiyata razı olacaklarını belirlemek amacıyla üreticilere bazı fiyat seçenekleri sunulmuş ve bunlardan birini seçmesi istenmiştir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre kırmızı mercimek üretimi için üreticilerin ortalama kabul isteği 1.86 TL/kg olarak hesaplanmıştır. TÜİK verilerine göre 2013 yılında kırmızı mercimek fiyatı (ÜFE) ortalama 1.26TL/kg olup üreticilerin kabul ettiği fiyat mevcut fiyattan %47.6 daha yüksektir.

Kabul isteği politika seçeneklerine göre değerlendirildiğinde ise; kırmızı mercimek üreticilerinin fark ödemesi desteğine göre, %5.9 daha az fiyatla tek ödeme desteğini kabul ettiği belirlenmiştir. Ayrıca fark ödemesi desteklerinin kırmızı mercimek üreticileri tarafından kabul görmesi için, politikasız koşullara göre en az %14 fiyat desteği içermesi gerekmektedir.

Tablo 7.25 Kırmızı Mercimek Üretiminde Üreticilerin Kabul İsteği

WTA	Katsayı	Standart hata	t	P> t	[%95 Conf. Interval]		Esneklik (Koşullu) ¹
Yaş	3.022	0.006	0.00	1.000	-0.012	0.012	0.001
Eğitim	0.001	0.017	0.05	0.964	-0.033	0.034	0.001
Deneyim	-0.001	0.006	-0.08	0.933	-0.013	0.012	-0.002
Aile işgücü	0.001	0.022	0.01	0.989	-0.043	0.044	0.001
Arazi	-0.001	0.000	-0.25	0.799	-0.000	0.001	-0.001
Girdi desteği	-0.050	0.168	-0.30	0.764	-0.380	0.279	-0.001
Tek ödeme	1.742	0.158	11.03	0.000	1.432	2.052	0.059
Hedef fiyat	0.099	0.166	0.60	0.550	-0.226	0.424	0.003
Desteksiz durum	-4.075	0.520	-7.83	0.000	-5.095	-3.055	-0.139
Sabit	-1.868	0.319	-5.85	0.000	-2.494	-1.242	
Sigma	2.187	0.073			2.043	2.331	

Log likelihood: -2310.5581 LR chi²: 550.86 * $\alpha=0.01$ için anlamlıdır, ¹ yarı esneklik hesaplanmıştır.

Piyasada oluşan fiyat ile üreticinin malını satmayı düşündüğü fiyat arasındaki farktan doğan avantaja üretici rantı denir (Seymen, 2015). Üretici rantı negatif veya pozitif olabilir. Piyasa fiyatı üreticinin razı olduğu fiyatın üstünde oluşursa pozitif, altında oluşursa negatif üretici rantı söz konusudur. TÜİK verilerine göre 2013 yılında kırmızı mercimek üretici fiyatı (ÜFE) ortalama 1.26TL/kg olarak gerçekleşmiştir. Araştırma kapsamındaki kırmızı mercimek üreticilerinin kırmızı mercimeği satmaya razı oldukları ortalama fiyat ise 1.86TL/kg'dır. Buna göre üretici rantı negatiftir. İşletme başına düşen ortalama üretici rantı -10170 TL/kg olarak hesaplanmıştır.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de yıllardan bu yana çeşitli amaçlarla verilen tarımsal desteklerin gerek üretim gerekse üretici üzerindeki etkilerini ölçen bu çalışmadan önemli sonuçlar elde edilmiştir. Öncelikle fark ödemesi desteklerinin arz üzerine ve üretici tercihlerindeki etkilerinin belirlendiği çalışma, başta projeyi destekleyen Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının politika yapıcıları ve baklagiller ile ilgilenen sektör ve paydaşlar açısından da önemli görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, üreticilerin yaşları orta ve üzerinde bulunmuş olup, nohut üreticilerinin ortalama yaşı 50, kuru fasulye üreticilerinin 49 ve kırmızı mercimek üreticilerinin 47’dir. Üreticilerin eğitim durumları incelendiğinde, ortalama eğitim süresinin nohut üreticilerinde 6.74, kuru fasulye üreticilerinde 6.45, kırmızı mercimek üreticilerinde ise 6.76 yıl olduğu belirlenmiştir. Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları süre nohutta 25.80 yıl, kuru fasulyede 25.72 kırmızı mercimekte ise 24.60 yıldır.

Araştırma kapsamındaki işletmelerde bulunan nüfus incelendiğinde, nohut üreticilerinin hanelerindeki ortalama kişi sayısı 4.76, tarımda çalışan kişi sayısı ise 2.55’dir. Araştırma kapsamında bulunan ve nohut üreten Antalya, Kırşehir Konya, Kütahya ve Uşak illerinden hanede tarımda çalışan kişi sayısının en yüksek olduğu il Kütahya (3.69), en düşük olduğu il Kırşehir (1.94)’dir. Kuru fasulye üreten işletmelerde hanedeki ortalama nüfus 5.28, tarımda çalışan ortalama nüfus ise 2.90’dır. Araştırma kapsamındaki Erzincan, Karaman, Konya ve Niğde illerinden hanede tarımda çalışan kişi sayısının en yüksek olduğu il Niğde (3.47), en düşük olduğu il ise Karaman (1.86)’dir. Kırmızı mercimek üreticilerinin hanelerindeki ortalama kişi sayısı 7.39, tarımda çalışan kişi sayısı ise 3.09’dur. Araştırma kapsamında bulunan ve kırmızı mercimek üreten Diyarbakır, Kilis, Mardin, ve Şanlıurfa illerinden hanede tarımda çalışan kişi sayısının en yüksek olduğu il kilis (5.86), en düşük olduğu il Diyarbakır (2.07)’dir. Ele alınan ürünler birlikte değerlendirildiğinde kırmızı mercimek üretimi yapan işletmelerin gerek toplam nüfus gerekse tarımda çalışan nüfus açısından ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde işletme arazisi, üretim döneminde üretici tarafından işletilen arazilerin tamamından oluşmuştur. Nohut üreten işletmelerde ortalama işletme arazisi 225.42 da, kuru fasulye üreten işletmelerde 223.83da, kırmızı mercimek üreten işletmelerde 333.55 da’dır.

Nohut üreticilerinin ortalama nohut ekim alanı 57.13 da, üretimi 5.81ton, verimi ise 101.70 kg/da’dır. Nohut ekim alanının en düşük olduğu il 28.87da ile Antalya, en yüksek olduğu il 177.40 da ile Kırşehir’dir. En yüksek nohut verimi 129.27kg/da ile Uşak’tadır. Kuru fasulye üreticilerinin ortalama kuru fasulye ekim alanı 37.79 da, üretimi 11.47 ton, verimi ise 303.52 kg/da’dır. Ekim alanının en düşük olduğu il 17.28 da ile Erzincan, en

yüksek olduğu il 86.26 da ile Karaman'dır. En yüksek kuru fasulye verimi 377.93 kg/da ile Karaman'dadır. Kırmızı mercimek üreticilerinin ortalama kırmızı mercimek ekim alanı 97.09 da, üretimi 16.95 ton, verimi ise 174.58 kg/da'dır. Ekim alanının en düşük olduğu il 40.31 da ile Kilis, en yüksek olduğu il 145.21 da ile Diyarbakır'dır. En yüksek kırmızı mercimek verimi 213.00 kg/da ile Diyarbakır'dadır.

Ürün satış yerleri incelendiğinde, nohut üreticilerinin %96.83'ünün ürününü tüccarlara sattığı belirlenmiştir. Satış yerleri içerisinde işleme fabrikaları(diğer) da yer almakta olup, bu satış yerlerini tercih eden üreticilerin toplam oranı %3.17'dir.Kuru fasulye üreticilerinin %88.10'unu ürününü tüccara ve %3.40'ının ise borsaya sattığı belirlenmiştir. Satış yerleri içerisinde işleme fabrikaları (diğer) da yer almakta olup, bu satış yerini tercih eden üreticilerin toplam oranı %8.50'dir. Kırmızı mercimek üreticilerinin %97.81'i ürününü tüccarlara, %1.91'inin ise borsaya sattığını belirtmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise baklagil (nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek) üreticilerinin ürünlerini tüccara, pazarlamayı tercih ettikleri görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, Türkiye'de nohut ve kırmızı mercimek üreticilerinin tarımsal üretim faaliyetini yaparken en önemli unsur olarak hayat standartlarını yükseltmek ve mevcut arazilerini değerlendirmek için kuru fasulye üreticileri ise hayat standartlarını yükseltmek amacıyla yaptıkları belirlenmiştir. Nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek üreticilerinin tarımsal üretim yapma amaçları arasında en önemsiz olan unsurlar ise en az çevre kirliliği ve tarımı meslek olarak icra etmektir. Ayrıca kuru fasulye üreticilerinde mevcut araziye iyi bakmak en önemsiz faktörler arasında yer almaktadır.

Üreticilerin çoğu tarafından tarımın meslek olarak görülmemesi ve yaş ortalamasının da orta yaş ve üzerinde olması buna bağlı olarak gençlerin tarımsal faaliyetten uzaklaşma eğilimleri ve kırdan kente yaşanan göç eğilimi de dikkate alındığında, gelecekte üretimin sürdürülebilirliği konusunda yaşanan sorunların artabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, tarımın bir meslek olarak algılanabilmesi ve çiftçilik mesleğine karşı olumlu imajın oluşturulabilmesi için, kırsal kalkınma çalışmalarıyla yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi gerekli görülmektedir.

Nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek üreticilerinin üretimlerini sürdürmeye yönelik dikkate aldıkları en önemli unsur iyi fiyat iken kuru fasulye üreticilerinin dikkate aldıkları ikinci unsur ise kaliteli tohumluk-fidenin uygun fiyatlardan temin edilebilmesidir. Ancak yurtiçi fiyatların dünya fiyatlarının oldukça üzerinde olması dolayısıyla fiyatların daha da yükseltilmesi uluslararası rekabet açısından sürdürülebilir değildir.

Nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek üreticilerine göre uygulanacak bir destekleme politikasında en önemli unsur iyi fiyat'tır. Burada iyi fiyattan kasıt ürüne verilen birim destek miktarının yüksek olmasıdır. Bununla birlikte girdi (mazot, gübre, tohum, ilaç vb.) desteklerinin ağırlıklı olması, verim artışı sağlaması ön

plana çıkmaktadır. Tüm bu sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde üreticilerin bir destekleme politikasından beklentileri bakanlığımız tarafından uygulanmakta olan tarımsal destekler ile örtüşmektedir. Verim artışı sağlamak için sertifikalı tohum kullanımının yaygınlaştırılması ve desteklerin bu yönde gözden geçirilmesi gerekmektedir. Üreticilerin uygulanacak bir destekleme politikasında göz önüne aldıkları en önemsiz unsur desteklerin bürokratik işlemlerinin kolay olması ve destekleme politikasının yayım desteği ağırlıklı olmasıdır.

Türkiye’de nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek üreticilerinin ele alınan destekleme politikalarında dikkate alacakları unsurlar incelendiğinde; nohut üreticilerinin hangi politika seçeneği pazarlama kolaylığı sağlıyorsa, kuru fasulye ve kırmızı mercimek üreticilerinin ise hangi politika seçeneği en fazla kar etmesini sağlıyorsa, o politikayı tercih edecekleri belirlenmiştir.

Ele alınan destekleme politikaları üretici tercihlerine göre değerlendirildiğinde; nohut ve kuru fasulye üreticilerinin hedef fiyat desteğini, kırmızı mercimek üreticilerinin tek ödeme desteğini tercih ettikleri belirlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek üreticilerinin fark ödemesi desteğinde prim miktarı arttıkça bu desteği tercih etme olasılıklarının arttığı belirlenmiştir.

Nohut kuru fasulye ve kırmızı mercimek üreticileri kendilerine sunulan alternatif fiyat artışlarına teoriye uygun olarak pozitif tepki vermişlerdir. Buna göre, fiyat arttıkça bu ürünlerin arzı da artış göstermektedir. Bununla birlikte, bu ürünlerin üretimine ayrılan alan arttıkça arz da artmaktadır. Tüm veriler dikkate alınarak hesaplanan koşulsuz esneklikler dikkate alındığında, fiyat %10 arttığında nohut arzının %5.45, kırmızı mercimek arzının %6.69 beklenmektedir. Ekim alanının %10 artırılması durumunda ise nohut arzının %3.36, kırmızı mercimek arzının %2.86 artması beklenmektedir.

Üreticilerin ikame ürün fiyatlarını takip edip etmedikleri ve ikame ürün fiyatının arzı nasıl etkilediği araştırılmış olup nohut ve kuru fasulye üretiminde üreticilerin ikame ürün fiyatlarını takip ettikleri, ikame ürün fiyatlarında ki artışın bu ürünlerin arzında azalmaya neden olduğu belirlenmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre; ikame ürün fiyatı %10 arttığında nohut arzının %0.78, kuru fasulye arzının ise %0.29 azalması beklenmektedir.

Araştırma kapsamında üreticilerin farklı destekleme politikalarına gösterdiği arz tepkisini ölçmek üzere yapılan analizlerde, nohut, kuru fasulye ve kırmızı mercimek üretiminde ele alınan destekleme politikalarının arzı etkilemediği belirlenmiştir. Diğer bir ifade bu ürünlerin arzını artırması beklenen destekleme politikaları, destekleme olmadığı durumdan daha fazla arz elde edilmesini sağlayamamaktadır. Bu sonuçlar ışığında fark

ödemesi desteklerinin baklagil üreticileri tarafından kabul görebilmesi için mevcut fark ödemesi desteği artırılmalıdır. Burada ürünlerin yetiştirilme ortamları dikkate alındığında kuru fasulyenin sulu alanda yetiştiriliyor olması rakip ürün sayısını artırmaktadır. Dolayısıyla kuru alanda yetişen mercimek ve nohuta verilen destekleme miktarı ile aynı olmayıp farklılaştırılmalıdır.

Ayrıca 5488 sayılı tarım kanununun 19. Maddesinde yer alan fark ödemesi desteğinin tanımı dikkate alındığında maliyetler ve üretici fiyatları dikkate alınarak destekleme miktarının ayrı ayrı belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Pazarlama seçeneklerinin etkisini ölçmek için, üreticinin ürününü kendi imkânlarıyla pazarladığı durum referans alınarak yapılan analizlerde, kullanılan kukla değişkenlerin nohut arzı üzerinde arzı artırıcı etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir. Kırmızı mercimek üretiminde borsa ve tüccar kanalıyla yapılan pazarlamanın mercimek arzını etkilediğini göstermektedir.. Koşulsuz esneklikler dikkate alındığında; borsaya pazarlaması durumunda mercimek arzının %0.26, tüccara pazarlaması durumunda ise %0.17 artması beklenmekte olup koşullu esneklikler incelendiğinde ise; borsaya pazarlandığı durumda mercimek arzının %0.15, tüccara pazarlandığı durumunda ise %0.10 artması beklenmektedir.

Uygulamaya konulması planlanan herhangi bir politikanın çiftçi tarafından kabul görmesi için, herhangi bir desteğin olmadığı koşullara göre nohutta en az %10.5, kuru fasulyede en az %15.3, kırmızı mercimekte ise en az %14 fiyat desteği içermesi gerekmektedir.

Fark ödemesi desteğinde prim miktarı 10 kr arttığında üreticilerinin fark ödemesi desteğini tercih etme olasılığı kırmızı mercimekte %5.4, kuru fasulyede %3.1 nohutta ise %3.1 artmaktadır.

9. KAYNAKLAR

Adamowicz W.L., J.Louviere and M.Williams (1994), Combining Stated and Revealed Preference Methods for Valuing Environmental Amenities ,Journal of Environmental Economics and Management, Vol.26,pp.271-292

Ağca, M., 2010. “Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarındaki Gelişmeler”, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Akın, A. 2003. “Elma Üretiminde Geleneksel Tarımdan Organik Tarıma Geçiş Süreci ve Bu Süreçte Etkili Olan Faktörler- Çankırı Örneği”, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Semineri, Ankara.

Amemiya, T., 1984. Tobit Models: A Survey, Journal of Econometrics 24, Jan./Feb.

Anonim,2008. “Türkiye’de Üretilen ve Ekonomideki Yeri” İstanbul Ticaret Odası Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Şubesi <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Sektor/1-99.pdf>

Anonim, 2013b. Web Sitesi. <http://www.surveygizmo.com/> Erişim Tarihi:06.05.2013

Anonim,2014. <http://tr.millermagazine.com> Erişim Tarihi:03.04.2014

Arnoud, D. and Leabon, T. 2000. Towards Wise Deision Making-A Case Study. www.decision-making.co.uk

Birol E. and Koundouri P., 2008.Choice Experiments Informing Environmental Policy A European Perspective , MA, USA.

Boccaletti, S., Moro, D., 2000. Consumer Willingness To Pay For GM Food Products In Italy. AgBioForum, 3(4), 259-267. Available on the World Wide Web: <http://www.agbioforum.org>.

Boz, İ., 1993. “Tarım Sigortasının Polatlı İlçesinde Yayılması ve Benimsenmesi Üzerine Bir Araştırma” Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Braunschweig, T. And B. Becker 2004. Choosing Research Priorities by Using The Analytic Hierarcihy Process: an Application to İnternational Agriculture. R&D Management. 34:77-86

Civan, A., 2010. “Türkiye’de Tarımsal Destek Politikaları”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,Cilt:25, Sayı:1, Yıl:2010, ss.127-146, İzmir.

Colombo S., Hanley N., Calatrava-Requena J., 2005. Designing Policy for Reducing the Off-farm Effects of Soil Erosion Using Choice Experiments. Journal of Agricultural Economiscs, Volume 56, Number 1, March 2005, Pages 81-95.

Dennery, P. 1995. “Inside Urban Agriculture: An Exploration of Food Producer Decision Making in Nairobi Slum”, Wageningen Agricultural University, M.Sc. Thesis, Nairobi Slum.

Encan G, Kaya M, Çiftçi C.Y., 2005. Nohutun Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi.

Erdal, G., Erdal, E., 2008. “Türkiye’de Tarımsal Desteklemeler Kapsamında Prim Sistemi

Erkuş, A., Demirci, R., Özçelik, A. ve Çetin, B. 1986. Eskişehir ve Burdur İlleri Sığırcılık İşletmelerinde Verimlilik ile Optimum Üretim ve Yatırım Hacminin Tespiti. TÜBİTAK Projesi, Veteriner-Hayvancılık Grubu, Proje No: VHAG-646.

FAO ,2014. <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>. Erişim Tarihi :04.12.2014

Forman E.H. and Selly M.A., 2000. Decision by Objectives, How to Convince Others That You are Right. World Scientific, Singapore, 402 p.

Geason, L.A., Haris, C.K. and Vanderpool, C.K., 2003. "Social Psychological Model of Farmer Decision Making Process", <http://lter.kbs.msu.edu>

Greene, W.H., 2000. Econometric Analysis, Prentice Hall, USA, 1004 p.

GTHB, 2004. V. Gübre Danışma Kurulu Raporu Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.

GTHB,2005.Tarımsal Girdi ve Desteklemeler Komisyonu Raporu.II. Tarım Şurası Sonuç Raporu, Ankara.

GTHB, 2013. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kayıtları.

GTHB,2014 Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. <http://www.tarim.gov.tr> (Erişim Tarihi: Ekim 2014)

GTHB,2015 Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. <http://www.tarim.gov.tr> (Erişim Tarihi: Ocak 2015)

Gujarati, D. N., 1999, Temel Ekonometri, Çev.: Ümit Senesen ve Gülay G. Senesen, Birinci Basım, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Gujarati, D. N., 2004. Basic Econometrics, 4. Edition, The Mcgraw–Hill Companies. S. 504.

Günden C., Miran B., 2008. Çiftçilerin Temel İşletmecilik Kararlarının Öncelik ve Destek Alma Açısından Analizi. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 2008 5(2).

Gül Yavuz, G., 2010. Polatlı İlçesinde Üreticilerin Tarım Sigortası Yaptırmaya Karar Verme Sürecinde Etkili Olan Faktörlerin Analizi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Günden C., Miran B., Uysal Karahan Ö., Bektaş Kenanoğlu Z. 2008. İzmir İlinde Gıda Güvenliği, Kalite ve Fiyat Açısından Tüketicilerin Yaş Meyve ve Sebze Satın Alma Yeri Tercihlerinin Analitik Hiyeraşi Süreciyle Belirlenmesi. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Cilt:45, Sayı:522.

Hanley N.,Wright R.E.,and Koop G.,2002. Environmental and Resource Economics 22:449-466, Kluwer Academic Publishers, Netherlands.

Hazneci,K. 2007.AMASYA İLİ Suluova İlçesinde Sığır Besiciliği Yapan İşletmelerin Etkinlik Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

İnal, M.E., Topuz, D. ve Uçan, O. 2006. Doğrusal Olasılık ve Logit Modelleri ile Parametre Tahmini, Sosyo-Ekonomi Dergisi, Yıl: 2, Sayı:3/2006-1, Ankara.

Kandemir, O., 2011. “Tarımsal Destekleme Politikalarının Kırsal Kalkınmaya Etkisi”,

Konyar, K. and Osborn, T. 1990. “A National Level Economic Analysis of Conservation Reserve Program Participation: A Discrete Choice Approach”, The Journal of Economics Research, Vol:2, No:2, Washington.

Koppelman, R. and French, J.H. 1996. "A Framework for Understanding Agroforestry Decision Making at the Farm Household Level", Regional Wood Energy Development Programme in Asia, Printed by FAO, Bangkok.

Lebon, T. and Arnoud, D. 2000. Towards Wise Decision Making-A Case Study. www.decision-making.co.uk

Louviere, J.J., Woodworth G.G., 1983. Design And Analysis Of Simulated Choice or Allocation Experiments: An Approach Based on Aggregate Data. *Journal of Marketing Research* 20: 350-367.

Louviere, J.J., Hensher, D.A., 1982. On The Design And Analysis of Simulated or Allocation Experiments in Travel Choice Modelling. *Transportation Research Record* 890:11-17.

Maddala, G.S., 1992. Limited Dependent and Qualitative Variables in Econometrics, Cambridge University Press, Cambridge.

McDonald, J. F., Moffitt R. A., 1980. The Use of Tobit Analysis, *The Review of Economics and Statistics*, 62, 318-387.

Miran, B., 2007. Temel İstatistik, İzmir.

Özüdoğru, T., 2010. Amasya Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğinin Yöre Çiftçilerine Ekonomik Etkilerinin Analizi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Özüdoğru, T., Uçum, İ., 2011. "Tarımsal Desteklerin Bitkisel Ürün Maliyetlerine Etkisi", Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, TEPGE Bakış, ISSN:1303-8346, Nüsha:4, Ankara.

Prakash, T.N., 2003. Land Suitability Analysis for Agricultural Crops: A Fuzzy Multicriteria Decision Making Approach. International Institute for Geo-Information Science and Earth Observation, Enschede, The Netherlands.

Ramanathan, R., 1998. Introductory Econometrics with Applications. The Dryden Press,

Rogers, E.M. 1983. "Diffusion of Innovation" The Free Press, New York. USA, 664 p.

Rommelfanger, H.J., 2003. A Fuzzy Logic Approach to Multicriteria Decision Making. Institute of Statistics and Mathematics, J.W. Goethe University of Frankfurt, Mertonstrasse, Frankfurt, Germany.

Saaty T.L., 1982. The Analytic Hierarchy Process Decision Making for Leaders: The Analytic Hierarchy Process for Decisions in a Complex World. Lifetime Learning Publications. Belmont, California.

Sayın, C., Taşçıoğlu, Y., Mencet, M.N., 2002. "Türkiye'de Pamuktan Tekstile Uzanan Süreçte İzlenen Politikalar, Dış Pazar Rekabet Olanakları Ve Ülkeye Yansımaları", V. Pamuk, Tekstil Ve Konfeksiyon Sempozyumu, 28-29 Nisan, Diyarbakır.

Seymen, D. 2015. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. www.deu.edu.tr/userweb/dilek.seymen/dosyalar/arz%20talep.ppt (Erişim Tarihi: 16.02.2015)

Şahinöz, A., Çağatay, S., Teoman Ö., Kıymaz, T. 2005. Tarımda Yeni Politika Arayışları "Fark Ödeme", TZOB Yayını, Ankara.

Şahinöz, A., Çağatay, S., Teoman, Ö., 2007. “Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası Aracı Olarak Fark Ödeme Sistemi’nin Uygulanabilirliğinin Tartışılması Ve Sistemin İktisadi Analizi”, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 155, ISBN 978-975-407-226-6, Ankara.

Şahin,A.,2008.Avrupa Birliğinde Tek Çiftlik Ödeme Yöntemi ve Türkiye’nin Uyumu Uzmanlık Tezi.Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ,Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.

Şehirli S, Gençtan T, Birsin M, A, Zencirci N, Uçkesen B, “Türkiye Tahıl ve Yemeklik Tane Baklagil Üretiminin Bugünkü ve Gelecekteki Boyutları” (http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/a11654ad1e1e483_ek.pdf?tipi=14).

Taluğ, C. ve Tatlıdil, H. 1993. Tarımsal Yayım ve Haberleşme. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notu, Teksir No:141, Ankara.

Tatlıdil, F. 1992. “Konya İli Sulu ve Kuru Koşullardaki Tarım İşletmelerinde İşgücü, Döner Sermaye ve Traktör Güçlerine Göre Optimal İşletme Büyüklüğünün Tespiti” Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Thungwa, S. 2000. “ The Decision Making on Mixed Farming Practices of Farmers in Sathing Phra”, The National Research Council of Thailand.

Tobin, J., 1958. Estimation of Relationships for Limited, Dependent Variables, Conometrica, Vol. 26, No.1, p.24-36.

TÜİK ,2014a.Bitkisel Üretim İstatistikleri .www.tuik.gov.tr

TÜİK ,2014b.Dış Ticaret İstatistikleri .www.tuik.gov.tr

UBK, 2014 Ulusal Baklagil Konseyi, Baklagil Raporu www.ubk.org.tr

USDA,2014.www.ers.usda.gov (Erişim Tarihi 11.03.2014)

Uzmay, A., 2009. “Türkiye’de Pamukta Uygulanabilir Destekleme Araçlarından Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah Etkileri: Kısmi Denge Analizi”, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 46 (1): 53-62, ISSN 1018 – 8851, İzmir.

Yamane, T.1967. Elementary Sampling Theory, Prentice-Hall Inc. Newyork.

Yavuz,F.,2001.tarım politikası II,Genel Politikalar ve Uluslararası Ticaret, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Erzurum.

Yavuz, G., 2004. “Polatlı ilçesinde Üreticilerin Kaba Yem Üretimine Karar Verme Sürecinde Etkili Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

EK 1. ÖRNEK ANKET SORULARI

TEPGE	<i>Seçilmiş Ürünlerde Fark Ödemesi Desteklerinin Etkisi</i>	[Konya] [Nohut]
-------	---	--------------------

1. Anketör bilgileri

Anketi Yapan Kişi	
Anket tarihi	

2. Anket bilgileri

Anket no	
İl	[Konya]
İlçe	
Köy	
Senaryo no	[1]
Ürün adı	[Nohut]
İkame ürün	[Ayçiçeği]

3. Çiftçi ile ilgili genel bilgiler

Yaşınız (Yıl)?	
Eğitim durumunuz (yıl)?	
Kaç yıldır kendi adınıza tarımla uğraşıyorsunuz?	
Hanenizde kaç kişi yaşıyor?	
Hanenizde kaç kişi tarımda çalışıyor?	

4. İşletme ile ilgili genel bilgiler

Toplam işlenen arazi (da)	
Mülk arazi (da)	
Kira ile işlenen arazi (da)	
Ortakçılıkla işlenen arazi (da)	
Kiraya verilen arazi (da)	
Toplam parsel sayısı	
Sulanan arazi (da)	
Sulanmayan arazi (da)	

6. AHP

Seçenekler Arası Karşılaştırma; **Nohut** için uygulanan politikaları karşılaştırmalı olarak değerlendiriniz.

Aşağıda Nohut açısından Fark ödeme politikasını tercih nedenleri verilmiştir. Bunlar arasında 1-9 arasında puan vererek karşılaştırma yapınız.										
	Mutlak Tercih	ok Kuvvetli Tercih	Kuvvetli Tercih	Düşük Oranda Tercih	Eşit Tercih	Düşük Oranda Tercih	Kuvvetli Tercih	ok Kuvvetli Tercih	Mutlak Tercih	
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Uygun zamanda ödeme yapılıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor

Aşağıda **Nohut** açısından **Girdi desteği** politikasını tercih nedenleri verilmiştir. Bunlar arasında 1-9 arasında puan vererek karşılaştırma yapınız.

	Mutlak Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Kuvvetli Tercih	Düşük Oranda Tercih	Eşit Tercih	Düşük Oranda Tercih	Kuvvetli Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Mutlak Tercih	
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Uygun zamanda ödeme yapılıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor

Aşağıda **Nohut** açısından **Tek ödeme** politikasını tercih nedenleri verilmiştir. Bunlar arasında 1-9 arasında puan vererek karşılaştırma yapınız.

	Mutlak Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Kuvvetli Tercih	Düşük Oranda Tercih	Eşit Tercih	Düşük Oranda Tercih	Kuvvetli Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Mutlak Tercih	
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapılıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Uygun zamanda ödeme yapılıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor

Aşağıda **Nohut** açısından **Hedef fiyat** politikasını tercih nedenleri verilmiştir. Bunlar arasında 1-9 arasında puan vererek karşılaştırma yapınız.

	Mutlak Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Kuvvetli Tercih	Düşük Oranda Tercih	Eşit Tercih	Düşük Oranda Tercih	Kuvvetli Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Mutlak Tercih	
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapıyor
Yüksek verim elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Uygun zamanda ödeme yapıyor
Yüksek kâr elde etmemi sağlıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor
Uygun zamanda ödeme yapıyor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pazarlama Kolaylığı sağlıyor

Politikalar Arası Karşılaştırma; **Nohut** için aşağıdaki politikaları tercih etme eğiliminizi belirtiniz.

	Mutlak Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Kuvvetli Tercih	Düşük Oranda Tercih	Eşit Tercih	Düşük Oranda Tercih	Kuvvetli Tercih	Çok Kuvvetli Tercih	Mutlak Tercih	
Fark ödeme	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Girdi desteği
Fark ödeme	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Tek ödeme
Fark ödeme	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Hedef fiyat
Girdi desteği	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Tek ödeme
Girdi desteği	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Hedef fiyat
Tek ödeme	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Hedef fiyat

7. Nohut için uygulanacak bir politikada dikkate alınması gereken koşullardan en önemli ve en önemsizini ilgili sütuna koşul numarasını yazarak belirtiniz.

En önemli	Koşullar	En önemsiz
	1. Girdi desteğine ağırlık vermeli	
	2. Kredi desteğine ağırlık vermeli	
	3. Yayımlar desteğine ağırlık vermeli	
	4. Pazarlama kolaylıklarına ağırlık vermeli	
	5. Verim artışına ağırlık vermeli	
	6. İstihdam artışı sağlamalı	
	7. Ürün kalitesini artırmalı	
	8. İyi fiyat vermeli	
	9. Prim esaslı olmalı	
	10. Bürokratik işlemleri kolay olmalı	

8. Nohut üretimini artırmanız veya tekrar üretmeniz için, aşağıdaki koşullardan size göre en önemli ve en önemsizini ilgili sütuna koşul numarasını yazarak belirtiniz.

En önemli	Koşullar	En önemsiz
	1. İyi fiyat	
	2. Uygun prim	
	3. Kolay kredi bulma	
	4. Gübrelerin istenen zaman ve miktarda bulunması	
	5. Tarımsal ilaçların istenen zaman ve miktarda bulunması	
	6. Gübrelerin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	
	7. Tarımsal ilaçların uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	
	8. Kaliteli tohumluk-fidenin uygun fiyatlardan temin edilebilmesi	
	9. İstenen zamanda işçi temin edilebilmesi	
	10. Alet-makinenin kolayca temin edilebilmesi	
	11. Kolay pazarlanabilmesi	

9. Çiftçilerin tarımsal üretimle ilgili sahip olabilecekleri olası amaçlardan bazıları aşağıda verilmiştir. Tarımsal üretim yaparken sizin amaçlarınıza en yakın ve en uzak olanı ilgili sütuna numarasını yazarak belirtiniz.

En yakın	Koşullar	En uzak
	1. Mevcut araziye iyi bakmak ; araziye gelecek kuşaklara iyi durumda bırakmak, toprak verimliliğinin düşmesini önlemek ve erozyondan korumak.	
	2. Hayat standardını yükseltmek ; kendisinin ve ailesinin yaşam kalitesini (yaşam koşulları, sağlık vs.) yükseltmek.	
	3. En az çevre kirliliği ; tarımsal faaliyetlerden (kimyasal kullanımı vs) kaynaklanan çevre kirliliğini (toprak, su, hava) en aza indirmek.	
	4. Tüketicileri korumak için sağlıklı ürünler yetiştirmek.	
	5. Aile besin ihtiyaçlarını karşılamak	
	6. Tarımı meslek olarak icra etmek	
	7. Elindeki parayı, kendi zamanını ve aile işgücünü değerlendirmek	
	8. Ülke ekonomisine/üretimine elinden geldiğince katkıda bulunmak	

10. Nohut arz senaryosu (Senaryo no: 1)Politika: **Girdi desteği**Pazarlama sistemi: **Kendisi pazarlıyor**İkame ürün **Mısır** için fiyat **0.9 TL/kg** iken:Bu şartlarda **Ayçiçeği** Fiyatı:

2.4 TL/kg ise üretimi kabul eder misiniz? (Evet:1 / Hayır: 2)		2.4
Evet ise: →→→→	Bu fiyattan toplam kaç dekar arazide Nohut üretebilirsiniz?	
Hayır ise: ↓↓↓↓	Belirttiğiniz arazide toplam kaç kg Nohut üretebilirsiniz?	
2.2 TL/kg ise üretimi kabul eder misiniz? (Evet:1 / Hayır: 2)		2.2
Evet ise: →→→→	Bu fiyattan toplam kaç dekar arazide Nohut üretebilirsiniz?	
Hayır ise: ↓↓↓↓	Belirttiğiniz arazide toplam kaç kg Nohut üretebilirsiniz?	
Siz en az hangi fiyattan üretimi kabul edersiniz?	c335.	
Belirttiğiniz fiyattan	Toplam kaç dekar arazide Nohut üretebilirsiniz?	
	Belirttiğiniz arazide toplam kaç kg Nohut üretebilirsiniz?	

Hayır ise: 2.5 TL/kg ise üretimi kabul eder misiniz? (Evet:1 / Hayır: 2)		2.5
Evet ise: →→→→	Bu fiyattan toplam kaç dekar arazide Nohut üretebilirsiniz?	
Hayır ise: ↓↓↓↓	Belirttiğiniz arazide toplam kaç kg Nohut üretebilirsiniz?	
2.7TL/kg ise üretimi kabul eder misiniz? (Evet:1 / Hayır: 2)		2.7
Evet ise: →→→→	Bu fiyattan toplam kaç dekar arazide Nohut üretebilirsiniz?	
Hayır ise: ↓↓↓↓	Belirttiğiniz arazide toplam kaç kg Nohut üretebilirsiniz?	
Sizce Nohut fiyatı ne olmalı?	c346.	
Belirttiğiniz fiyattan	Toplam kaç dekar arazide Nohut üretebilirsiniz?	
	Belirttiğiniz arazide toplam kaç kg Nohut üretebilirsiniz?	

11. Seçim denemesi

Deneme 1	Fark ödeme Nohut fiyatı 3.7 TL/kg ↓	Girdi desteği Nohut fiyatı 3.2 TL/kg ↓	Tek ödeme Nohut fiyatı 3.7 TL/kg ↓	Hedef fiyat Nohut fiyatı 3.2 TL/kg ↓	Destek uygulanmıyor Nohut fiyatı 2.6 TL/kg ↓
	3.7	3.2	3.7	3.2	2.6
	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)
Deneme 2	Fark ödeme Nohut fiyatı 3.2 TL/kg ↓	Girdi desteği Nohut fiyatı 2.8 TL/kg ↓	Tek ödeme Nohut fiyatı 3.2 TL/kg ↓	Hedef fiyat Nohut fiyatı 3.7 TL/kg ↓	Destek uygulanmıyor Nohut fiyatı 2.2 TL/kg ↓
	3.2	2.8	3.2	3.7	2.2
	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)	(0: Hayır, 1: Evet)